

Ý. Çarygeldiýew, A. Muhanow, S. Wekilow

SALGYTLAR WE SALGYT SALMAK

Ýokary okuw mekdepleri üçin okuw kitaby

*Türkmenistanyň Bilim ministrligi
tarapyndan hödürlenildi*

Aşgabat
Türkmen döwlet neşirýat gullugy
2015

Çarygeldiýew Ý. we başg.

Ç 21 Salgytlar we salgyt salmak. Ýokary okuw mekdepleri üçin okuw kitaby. –A.: Türkmen döwlet neşirýat gullugy, 2015.

Salgytlar we salgyt salmak dersi boýunça okuw kitabynda Türkmenistanyň «Salgytlar hakynda» bitewi Kanunyna laýyklykda döwletimiziň salgyt ulgamynda hereket edýän salgytlaryň hasaplanylýşynyň we tölenilişiniň tertibi öwredilýär.

Okuw kitaby ýokary okuw mekdeplerinde ykdysadyýetçi hünäri boýunça okaýan talyplar üçin niýetlenip, ondan salgyt gullugynda işleýän hünärmenler hem peýdalanyň bilerler.



**TÜRKMENISTANYŇ PREZIDENTI
GURBANGULY BERDIMUHAMEDOW**



TÜRKMENISTANYŇ DÖWLET TUGRASY



TÜRKMENISTANYŇ DÖWLET BAÝDAGY

TÜRKMENISTANYŇ DÖWLET SENASY

Janym gurban saňa, erkana ýurdum,
Mert pederleň ruhy bardyr köňülde.
Bitarap, garaşsyz topragyň nurdur,
Baýdagyň belentdir dünýäň önünde.

Gaýtalama:

Halkyň guran Baky beýik binasy,
Berkarar döwletim, jigerim-janym.
Başlaryň täji sen, diller senasy,
Dünýä dursun, sen dur, Türkmenistanym!

Gardaşdyr tireler, amandyr iller,
Owal-ahyr birdir biziň ganymyz.
Harasatlar almaz, syndyrmaz siller,
Nesiller döş gerip gorar şanymyz.

Gaýtalama:

Halkyň guran Baky beýik binasy,
Berkarar döwletim, jigerim-janym.
Başlaryň täji sen, diller senasy,
Dünýä dursun, sen dur, Türkmenistanym!

GIRIŞ

Hormatly Prezidentimiziň ýolbaşçylygynda Berkarar döwletiň bagtyýarlyk döwründe ykdysadyýetimizi täze hil derejesine çykarmak, döwrebaplaşdyrmak, ony dünýäniň ösen döwletleriniň derejesine çykarmaklyga tarap ynamly ugur almak boýunça geçirilýän özgertmeler, ýurdumyzyň ykdysady-durmuş ösüşlerine öz düýpli täsirini ýetirýär.

Döwletimiziň ykdysady ösüş konsepsiýasynda bazar gatnaşyklaryny çuňlaşdyrmak, ykdysadyýetiň ösüş depginlerini goldamaklyga, ilatyň hal-ýagdaýyny ýokarlandyrmaklyga hem-de hereket edýän salgyt syýasatyny ýönekeýleşdirmeklige, ýagny salgyt ýeňilliklerini kämilleşdirmeklige gönükdirilendir.

Berkarar döwletiň bagtyýarlyk döwründe sazlaşykly ösüş ýoluna düşen Garaşsyz, baky Bitarap Türkmenistanyň ykdysady kuwwatyny artdyrmak bilen, ilatyň durmuş taýdan goraglylygyny ýokarlandyryp, raýatlaryň Konstitusion hukuklaryny we azatlyklaryny halkara üňňülerine laýyklaşdyrmak üstünlikli dowam etdirilýär. Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedowyň ýolbaşçylygynda amala aşyrylýan düýpli özgertmeleriň baş maksady döwletimizi ykdysady taýdan ösen ýurtlaryň hataryna çykarmakdyr. Bazar gatnaşyklarynyň kämil derejesine ýetmek maksady bilen, ykdysadyýetde geçirilýän düýpli özgertmeleri, ony ýokary hünärli kanunçylygy bilýän hünärmenler bilen üpjün etmek arkaly amala aşyrmak mümkindir. Bazar ykdysadyýetiniň kämil düzümlerini döretmek üçin, çuňňur we köptaraplaýyn bilimi, öz hünäri boýunça ýokary hünärmenlik derejesi bolan başarjaň işgärler zerurdyr.

«Salgytlar we salgyt salmak» okuw kitaby ýokary okuw mekdeplerinde ykdysadyýetçi hünärleri boýunça okaýan talyplar üçin niýetlenip, ondan salgyt gullugy edaralarynda işleýän hünärmenler hem peýdalanyp bilerler.

**SALGYDYŇ ALAMATLARY
WE SALGYT ULGAMYŇDA ULANYLÝAN
ESASY DÜŞÜNJELER WE ADALGALAR**

***1.1.1. Salgyt töleýjiler, ygtyýarly edaralar,
salgyt ýumuşçysy, kanuny wekil, salgyt
töleýjiniň ygtyýarly wekili***

Salgyt ulgamynda ulanylýan esasy düşüňjeler we adalgalar salgytlaryň esasy düzüm bölekleriniň kesgitlenilmegine esaslanýar. Türkmenistanyň «Salgytlar hakynda» bitewi Kanunynyň 7-nji maddasynda şeýle aýdylýar: salgyt aşakdaky alamatlaryň bolmagy bilen kesgitlenilýär:

- salgyt töleýjileriň topary;
- salgyt salynýan binýat;
- salgyt özeni;
- salgydyň möçberi (möçberleri)
- salgydy hasaplamagyň we tölemeginň möhletleri we tertibi.

Ýokarda aýdylanlardan başga-da salgytlaryň düzüm böleklerine salgyt döwri hem-de salgyt ýenillikleri degişlidir.

Salgyt töleýji – bu salgyt töleýjiniň özi we salgyt töleýjiniň üsti bilen salgyt hukuk gatnaşyklaryna gatnaşýan beýleki taraplar, şeýle-de ygtyýarly edaralardyr. «Salgytlar hakynda» Türkmenistanyň bitewi Kanunynyň 12-nji maddasynyň 1-nji bölümünde salgyt töleýjiler şeýle kesgitlenilýär: Göz önünde tutulan ýagdaýlar ýüze çykanda kesgitli salgyt tölemek borçlary üstüne ýüklenen şahsy we edara görnüşli taraplar salgyt töleýjiler diýlip ykrar edilýär». Türkmenistanyň çäginde öz işini amala aşyran şerekete gatnaşyjylar, salgyt tölemek boýunça borçlary şerekete gatnaşyjylaryň biriniň üstüne ýükläp bilýärler. Şerekete gatnaşýan taraplar salgyt tölemek boýunça borçlary ýerine ýetirmekde özleriniň goşan paýlary möçberinde jogapkärçiligi öz üstüne alýarlar. Şol bir tarap bir ýa-da birnäçe salgytlaryň töleýjileri bolup bilýärler.

Türkmenistanyň «Salgytlar hakynda» bitewi Kanunynyň 12-nji maddasynyň 3-nji bölümünde «Salgyt töleýji salgyt ýumuşçysynyň,

kanuny ýa-da ygtyýarlyk berlen wekiliniň üsti bilen salgyt hukuk gatnaşyklaryna gatnaşyp biler» diýip bellenilýär. Türkmenistanyň salgyt kanunçylygyna laýyklykda, salgyt hukuk gatnaşyklaryna gatnaşýan ygtyýarly edaralar 1-nji şekilde görkezilýär.

1-nji şekil

Türkmenistanyň salgyt kanunçylygyna laýyklykda salgyt hukuk gatnaşyklaryna gatnaşýan ygtyýarly edaralar



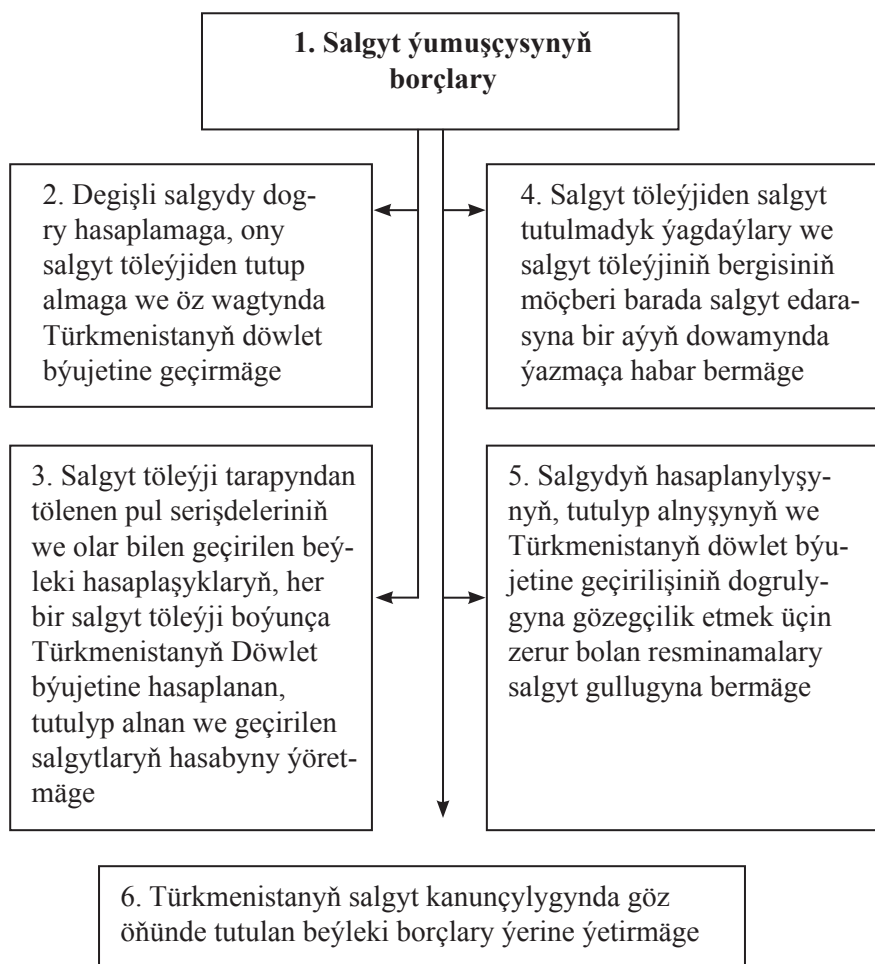
1-nji şekilde görkezilen ygtyýarly edaralar salgyt hukuk gatnaşyklarynda özleriniň Türkmenistanyň kadalaşdyryjy hukuk namalarynda kesgitlenilen ygtyýarlyklarynyň çäklerinde hereket edýärler. **Salgyt ýumuşçysy** salgyt kanunçylygyna laýyklykda salgydy hasaplamak, tutup almak we ony salgyt töleýjiniň ýerine Türkmenistanyň döwlet býujetine geçirmek boýunça borçlar ýüklenýän tarapdyr. Salgyt ýumuşçysynyň degişli borçlary bar. Bu borçlar 2-nji şekilde görkezilýär. Salgyt ýumuşçylary hukuk we borçlar babatynda salgyt töleýjilere deňleşdirilýär.

Türkmenistanyň kanunçylygyna laýyklykda, salgyt töleýjiniň-şahsy tarapyň adyndan işi alyp barmaga ygtyýarlyk berlen tarap salgyt töleýjiniň **kanuny wekili** diýlip hasap edilýär. Edara görnüşli tarapyň esaslandyryjy resminamalarynyň ýa-da Türkmenistanyň kanunçylygynyň esasynda onuň bähbitlerine wekilçilik edýän tarap salgyt töleýjiniň **kanuny wekili** (salgyt ýumuşçysy) diýlip ykrar edilýär. Salgyt töleýji-edara görnüşli tarapyň kanuny wekiliniň (salgyt

ýumuşçysynyň) salgyt hukuk gatnaşyklaryndaky hereketi bu edara görnüşli tarapyň hereketi hökmünde kabul edilýär. **Salgyt töleýjiniň (salgyt ýumuşçysynyň) ygtyýarly wekili** – bu salgyt töleýji (salgyt ýumuşçysy) tarapyndan salgyt gullugy, salgyt hukuk gatnaşyklaryna gatnaşýan beýleki gatnaşyjylar bilen gatnaşyklarda onuň bähbitlerini aramaga hukuk berlen tarapdyr. Salgyt töleýjiniň ygtyýarly wekili öz ygtyýarlyklaryny tabşyryk ylalaşyklary ýa-da ynanç haty esasynda

2-nji şekil

Salgyt ýumuşçysynyň borçlary



we özüne berlen hukuklaryň çäklerinde ýerine ýetirýär. Salgyt hukuk gatnaşyklaryna gatnaşýan ygtyýarly edaralaryň wezipeli işgärleri, kazylar, sülçüler, anyklaýjylar we prokurorlar salgyt töleýjiniň ygtyýarly wekili bolup bilmeýärler.

1.2.2. Salgyt salynýan binýat we salgyt özeni

Salgyt salynýan binýat salgyt töleýjiniň salgyt tölemek boýunça borjuny şertlendirýän hukuk hereketiniň netijesinde ýüze çykýar. Salgyt töleýji bilen salgyt binýady ýakyn arabaglanyşykda bolýarlar. Bu arabaglanyşygyň häsiýetine laýyklykda salgytlary iki topara bölmek bolýar. Salgytlaryň birinji toparyny dahyllylyk (rezidentlik) ýörelgesi esasynda hereket edýän salgytlar, salgytlaryň ikinji toparyny çäk ýörelgesi boýunça gurnalýan salgytlar düzýärler. Salgytlaryň bu iki toparynyň arasyndaky tapawut şundan ybarat: dahylly salgytlarda salgyt töleýji salgyt salynýan binýady, çäk salgytlarynda bolsa salgyt binýady salgyt töleýjini kesgitleýär.

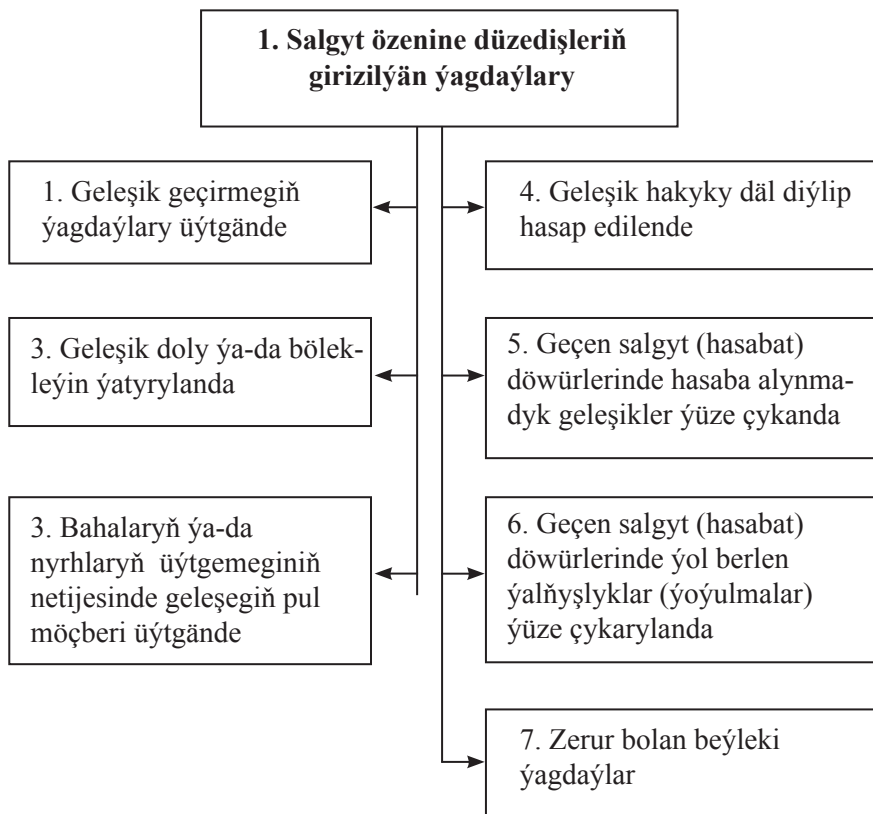
Dahyllylyk ýörelgä laýyklykda, döwlet öz salgyt hukuk tabynlygyny şol döwletde hemişelik ýeri bar bolan taraplaryň alýan girdejilerine, şol sanda şol döwletleriň çäginin daşyndaky çeşmelerden alynýan girdejileriň ählisine degişli edýär. Türkmenistanyň «Salgytlar hakynda» bitewi Kanunyna laýyklykda bu salgytlara edara görnüşli taraplaryň peýdasyndan (girdejisinden) alynýan salgyt we şahsy adamlardan alynýan girdeji salgydy degişlidirler. Bu ýörelge edara görnüşli we şahsy taraplar üçin dürli görnüşde teswirlenýär. Mysal üçin, Türkmenistanyň «Salgytlar hakynda» bitewi Kanunynyň 14-nji maddasyna laýyklykda şahsy tarapyň, eger Türkmenistanyň çäginde bolýan döwri salgyt ýylynyň dowamynda 183 ýa-da ondan hem köp gün düzýän bolsa, onda ol Türkmenistanyň dahyllysy diýlip ykrar edilýär. Türkmenistanyň «Salgytlar hakynda» bitewi Kanunynyň 17-nji maddasyna laýyklykda edara görnüşli tarap, eger: a) ol Türkmenistanyň kanunçylygyna laýyklykda döredilen (esaslandyrylan) bolsa; b) onuň baş ýolbaşçy edarasy (ýolbaşçylary, direksiýa, müdiriýeti ýa-da şolara meňzeş edaralary) Türkmenistanyň çäginde ýerleşýän bolsa, onda ol Türkmenistanyň dahyllysy diýlip ykrar edilýär.

Aýry-aýry döwletlerde edara görnüşli taraplar dahylly diýlip dürli-dürli ölçeglerden ugur alnyp kesgitlenilýär. Mysal üçin, Türkmenistanda şu ölçeg ulanylýar: edara görnüşli tarap döwletiniň içinde dahylly diýlip ykrar edilýär, eger ol onuň çäginde bellige alnan bolsa, Italiýada «işewürlik maksady» ölçegi ulanylýar. Bu ýagdaýda edara görnüşli tarap döwletiniň içinde dahylly diýlip ykrar edilýär, eger onuň amallarynyň esasy göwrümi şu ýurduň çäginde amal edilýän bolsa. Portugaliýada «kärhananyň gündelik işiniň dolandyrylýan ýeri» diýlip atlandyrylýan ölçeg ulanylýar: kärhana ýurduň içinde dahylly diýlip ykrar edilýär, haçan-da kärhananyň işini gündelik dolandyryan edaralar şol döwletiniň çäginde ýerleşýän bolsalar.

Dahyllylyk ýörelgesi esasynda salgyt salynmagy ykdysady taýdan ösen döwletler üçin has amatlydyr, olaryň raýatlary ýurduň çäginde daşynda amal edýän işlerinden we serişdeleriniň ýerleşdirilmeginde ep-esli girdeji alýarlar. Ykdysadyýetinde daşary ýurt maýa goýumlary has uly orun tutýan döwletler üçin, tersine, salgyt salmagy çäk ýörelgesi esasynda gurnamak has bähbitlidir. Bu ýagdaýda girdeji alyjynyň milli ýa-da hukuk derejesine bagly bolmazdan, diňe şol döwletiniň çäginde alynýan girdejiler salgyt salynmaga degişlidir, şol döwletiniň raýatlary tarapyndan gaýry ýurtlarda alýan girdejileri bolsa, bu döwletde salgyt salmakdan boşadylýar. Türkmenistanda girdeji salgyt salnanda, bu ýörelgeleriň birikmesi ulanylýar. Ýöne, käbir salgytlar (goşulan baha üçin salgyt, ýerasty baýlyklardan peýdalanmak üçin salgyt) salgyt salmagyň diňe çäk ýörelgesinden ugur alnyp ýygnaýlar. Salgyt salmagyň dahyllylyk ýörelgesi esasynda emläk üçin salgyt, peýdadan alynýan salgyt, şahsy adamlardan alynýan girdeji salgydy hasaplanýar we ýygnaýlar.

Salgyt salynýan özen – bu salgyt salynýan zatlaryň mukdar taýdan ölçenilmegidir. Salgyt özeni Türkmenistanyň «Salgytlar hakynda» bitewi Kanunynyň 35-nji maddasynyň 1-nji bölümünde şeýle kesgitlenilýär: «Salgyt özeni her bir salgyt salynýan binýat boýunça degişli hasabat (salgyt) döwri üçin anyklanýar we onuň gymmatynyň fiziki ýa-da başga bir häsiýetlerini özünde jemläp biler». Salgyt salynýan özeni anyklamagyň tertibi salgydyň her bir görnüşini boýunça salgyt kanunçylygy arkaly bellenilýär. Salgyt özeni 3-nji şekilde görkezilen ýagdaýlarda düzedilmäge degişlidir.

Salgyt özenine düzedişleriň girizilýän ýagdaýlary



3-nji şekilde görkezilen ýagdaýlarda düzediş girizmek, salgyt özeniň ýüze çykarylan ýagdaýlary hasaba alynman, anyklanan salgyt döwrüniň salgyt özenine degişlidir. Anyk döwri kesgitlemek mümkin bolmadyk ýagdaýynda, şeýle ýagdaýyň ýüze çykarylan salgyt döwrüniň salgyt özeni düzedilýär. Türkmenistanyň kanunçylygynda bellenen tertipde geleşikler hakyky däl diýlip ykrar edilende, salgyt özeni geleşigiň beýleki tarapyna gaýtaryp berilýän serişdeleriň möçberine azaldylýar. Resminamalaýyn salgyt barlaglarynyň netijesinde bikanun girdejiň (jemi girdeji ýa-da peýda) pul möçberi ýüze çykarylan we Türkmenistanyň hereket edýän kanunçylygyna laýyklykda maliýe jerimleri görmüşinde alnan halatlarynda, salgyt özeni olardan hasaplanan we tölenen salgyt möçberlerine görä azaldylýar. Barlag geçirmezden öň sonuň ýaly girdejä salgyt salynmadyk bolsa, onda

salgytlary hasaplamak geçirilmeyär. Diňe degişli resminamalar arkaly tassyklanýan esaslar bolan halatynda salgyt özenine düzediş girizilýär. Haçan-da ön salgyt özeni Türkmenistanyň Hökümetiniň daşary ýurt pulundaky ätiýaçlyk gaznasyna gönükdirilen pul serişdeleriniň möçberine azaldylan ýa-da bu gönükdirilen serişdeleriň möçberi salgytdan boşadylýan ýa-da goşulan baha üçin salgydyň nol möçberleri ulanylýan harytlara (işlere, hyzmatlara) degişli bolan halatlarynda, onda manatda üstüniň dolunmagy alnan mahaly salgyt özenine düzediş girizilýär.

1.3.3. Salgyt möçberi we salgyt (hasabat) döwri. Salgyt ýeňillikleri

Türkmenistanyň «Salgytlar hakynda» bitewi Kanunynyň 37-nji maddasynda salgydyň möçberi (stawkasy) şu görnüşde kesgitlenilýär: «Salgydyň möçberi salgyt özeniniň birliginden göterim we (ýa-da) kesgitlenilen ululyk görnüşinde alynýan salgydyň möçberini aňladýar». Salgyt tejribesinde ulanylýan salgyt möçberleri dürli-dürlüdür. Salgyt möçberleri salgytlaryň görnüşlerine we geçirilýän salgyt syýasatynyň maksatlaryna baglydyr. Progressiw (ýokarlandyryş), regressiw (yza gaýdyş) we gaýry şoňa meňzeş salgyt möçberleri tapawutlandyrylýar. Girdejilere, döwletiniň daşyna çykarýan harytlaryna (eksport) we içine getirilýän harytlara (import) salgyt salnanda, adwalor möçberleri ulanylýar. Salgytlary hasaplamagyň tehnikasyna baglylykda ortaça hasap, ortaça ölçerişdiriş, ortalaşdyrylan möçberler tapawutlandyrylýar. Käbir salgyt usulyýetleri salgytlary hasaplamagyň basgançakly, üýtgeýän, progressiw diýip atlandyrylýan ýörite şkalalarynyň ulanylmagyna esaslanýar. Bu salgyt möçberleri ulanylanda, olar salgyt salynýan binýatlaryň we salgyt salynýan birlikleriň üýtgemegi bilen baglanyşdyrylýar. Ondan başga-da, salgytlaryň möçberleri absolyüt ululygy, göterim we haýsam bolsa bir ululyga bölüniji (mysal üçin, minimal iş hakyna) görnüşlerinde bolup bilýärler.

Ykdysady mazmuny boýunça marginal, hakyky we ykdysady salgyt möçberleri tapawutlandyrylýar. Salgytlar hakyndaky ölçeg namalarynda gös-göni kesgitlenilýän salgyt möçberi marginal salgyt möçberi diýlip atlandyrylýar. Salgydyň hakyky möçberi tölenen salgydyň salgyt özenine bolan gatnaşygy görnüşinde kesgitlenilýär. Salgydyň ykdysady möçberi tölenen salgydyň alnan peýdanyň ähli

möçberine gatnaşygy görnüşinde takykklanýar. Türkmenistanyň «Salgytlar hakynda» bitewi Kanunyna we salgytlar babatynda gaýry ölçeg namalaryna laýyklykda, goşulan baha üçin salgyt, peýdadan alynýan salgyt babatynda we ş.m. salgyt salmagyň proporsional möçberleri ulanylýar. Goşmaça töleglere degişlilikde salgyt salmagyň adwalar möçberleriniň ulanylmagy göz önünde tutulýar. Türkmenistanyň «Salgytlar hakynda» bitewi Kanuny kabul edilmezden öň, şahsy adamlardan alynýan girdeji salgydyna degişlilikde progressiw salgyt möçberi (jemi girdejiniň pul möçberine baglylykda 8-den 12-i göterime çenli) ulanylýardy (2004-nji ýylyň noýabr aýynyň 1-ne çenli). Salgyt salmagyň regressiw, ortaça hasap, ortaça ölçerişdiriş, ortalaşdyrylan, basgançakly, üýtgeýän salgyt möçberleriniň ulanylmagyny Türkmenistanyň salgyt kanunçylygy ykrar etmeýär.

Salgyt döwri – bu salgyt özeniniň we tölenmäge degişli salgydyň möçberiniň hasaplanýan wagt aralygy döwürüdür. Salgyt döwri salgytlaryň aýry-aýry görnüşleri babatynda belleniýär. Salgyt döwri bir ýa-da birnäçe hasabat döwründen ybarat bolup bilýär.

Ýanwar aýynyň 1-den sentýabr aýynyň 30-y aralygy döwürde döredilen edara görnüşli taraplar üçin salgytlara degişli ilkinji salgyt döwri diýlip, onuň döredilen gününden şol ýylyň ahyryna çenli wagt, oktýabr aýynyň 1-den dekabry aýynyň 31-i aralygynda döredilen edara görnüşli taraplar üçin bolsa, şeýle salgytlar üçin ilkinji salgyt ýyly onuň döredilen ýylyndan soňky senenama ýylynyň ahyryna çenli wagt hasaplanýlar. Senenama ýylynyň ahyryna çenli işi ýatyrylan edara görnüşli tarap üçin in soňky salgyt döwri şol ýylyň başyndan onuň işi ýatyrylan gününe çenli wagtdan ybaratdyr. Edara görnüşli tarap işi ýatyrylan ýylynyň öň ýanyndaky ýylynyň oktýabr aýynyň 1-den soň döredilen bolsa, onda şeýle salgytlar üçin salgyt döwri diýlip onuň döredilen gününden işi ýatyrylan gününe çenli wagt hasaplanýar. Edara görnüşli tarap döredilende ýa-da ýatyrylanda salgyt döwri senenama aýy ýa-da çäryegi hökmünde bellenenler üçin, salgytlar babatynda birinji (soňky) salgyt döwri salgyt töleýji hökmünde hasaba alnan ýerindäki salgyt gullugy bilen ylalaşylyp kesgitlenilýär.

Ýokarda aýdylanlar şu aşakdakylar babatynda ulanylýar:

- Türkmenistana dahylsyz edara görnüşli taraplaryň şahamçalaryna, wekilhanalaryna ýa-da hemişelik wekilhanalaryna degişlilikde;
- hususy telekeçiler-shahsy taraplara degişlilikde;

– edara görnüşli taraplara goşulan ýa-da bölünen ýagdaýlarynda.

Eger salgyt salmagyň binýady bolup durýan emläk senenama ýylynyň dowamynda satyn alnan, satylan (aýrybaşgalanan ýa-da ýok edilen) bolsa, onda şu emläk babatynda salgyt boýunça salgyt döwri diýlip şol senenama ýylynda şol emlägiň salgyt töleýjiniň eýeçiliginde hakyky bolan döwrüniň wagty bilen kesgitlenilýär.

Salgyt salnanda ulanylýan ýeňillikler ulgamy salgyt gatnaşyklaryny gurnamakda möhüm ähmiýete eýe bolýar. **Salgyt ýeňillikleri – bu salgyt kanunçylygyna laýyklykda edara görnüşli we şahsy taraplaryň salgyt salmakdan doly ýa-da bölekleyin boşadylmagydyr.** Salgyt ýeňillikleri salgytlaryň ykdysady-durmuş mazmunyny, salgyt syýasatynyň amal edilişiniň esasy ugurlaryny şertlendirýär. Türkmenistanyň salgyt kanunçylygynda göz önünde tutulýan salgyt ýeňillikler ulgamy önümçiligi ösdürmäge, onuň netijeliligini ýokarlandyrmaga we ilatyň durmuş taýdan goralmagyna gönükdirilýär.

Türkmenistanyň salgyt kanunçylygy käbir salgyt salynýan amallary salgyt salynýan dolanyşyga goşmazlygy, salgydyň nol möçberiniň ulanylmagyny, aýry-aýry girdejileriň salgyt salmakdan boşadylmagyny, salgyt aýyrmalary görnüşindäki ýeňillikleri göz önünde tutýar. Salgyt ýeňilliklerini bermegiň salgyt töleýjiniň maddy-emläk ýagdaýy, aýry-aýry raýatlaryň döwletiň önünde bitirýän hyzmatlary, ykdysadyýetiň aýry-aýry pudaklaryny ösdürmegiň hökmanylygy, şeýle-de ylmy-tehniki progresi höweslendirmegiň zerurlygy ýaly dürli-dürli esaslary bar. Salgyt ýeňillikleri kesgitlenilende, girdejileriň möçberleri we çeşmeleri, eýeçiligiň görnüşleri, töleýjileriň toparlary hasaba alynýar.

Türkmenistanyň salgyt kanunçylygy edara görnüşli we şahsy taraplara berilýän salgyt ýeňillikleriniň uly toplumyny göz önünde tutýar. Salgyt ýeňillikleri babatynda Türkmenistanyň «Salgytlar hakynda» bitewi Kanunynyň 8-nji maddasynda şeýle aýdylýar: «Hususy häsiýete eýe bolan ýeňillikleri bermek gadagan edilýär. Salgyt töleýji hukuk esaslary ýüze çykan pursadyndan we olaryň güýjüniň бүтін döwrüniň içinde salgyt boýunça ýeňilliklerden peýdalanmaga hukuklydyr».

Türkmenistanyň salgyt kanunçylygyna laýyklykda, salgyt töleýjiniň salgyt boýunça ýeňillikleri ulanmazlyga, şeýle-de salgyt we gümrük edaralaryna ýazmaça arza beren ýagdaýynda, olary ulanmakdan ýüz öwürmäge hukugy bardyr. Şol bir pursatda, salgyt töleýjiniň salgytlar boýunça ulanmadyk ýokarda görkezilen ýeňillikleri geçen salgyt döwürlerinden

geljekki salgyt döwürlerine geçirilmäge, geljekki tölegleriniň hasabyna soňundan hasaplaşyk geçirmäge ýa-da býujetden öwezi dolunmaga degişli däl. Salgyt töleýji degişli salgyt ýa-da gümrük edaralaryna ýazmaça arza berende, salgytlar boýunça ýeňilliklerden täzeden peýdalanmaga haky bardyr, ýöne bu onuň ýeňilliklerden peýdalanmaktan boýun gaçyrmak ýylyndan soňky senenama ýylyndan ir bolmaly däl.

1.4.4. Salgytlaryň tölenýän möhletleri

Salgyt töleýji tarapyndan degişli derejedäki býujetiň girdejiler böleginiň salgydy tölemäge borçlanýan senesi ýa-da döwri salgytlaryň tölenýän möhleti diýlip düşünilýär. Türkmenistanyň salgyt kanunçylygy salgytlaryň aýry-aýry görnüşleri boýunça salgytlary tölemegiň, aýlyk, çärýek, ýarym ýyllyklaryny göz önünde tutýar. Salgydy tölemek boýunça borçlary ýerine ýetirmegiň möhletleri Türkmenistanyň «Salgytlar hakynda» bitewi Kanuny we salgyt kanunçylygynyň beýleki namalary tarapyndan salgydyň her bir görnüş-i babatynda belleniýär. Öň bellenen salgyt üýtgedilende, goşmaça hasaplanylýan salgydyň möçberi salgyt töleýji tarapyndan salgyt habarnamasy alnan gününden soň baş günün dowamynda tölenýär.

Salgyt beýannamalaryna laýyklykda hasaplanylýan goşulan baha üçin salgyt hasabat döwründen soňky gelyň aýyň 25-den gijä galman Türkmenistanyň Döwlet býujetine degişli salgyt töleýji tarapyndan tölenilýär.

Hususy telekeçiler we şereketiň düzümine girýän taraplar (eger-de onuň düzümine edara görnüşli taraplar goşulmadyan bolsalar) ýanwar aýynyň 1-den iýun aýynyň 30-na çenli aralykdaky döwür üçin şol ýylyň sentýabr aýynyň 1-den gijä galman goşulan baha üçin salgydy Türkmenistanyň Döwlet býujetine töleýärler we iýul aýynyň 1-den dekabryň 31-ne çenli aralykdaky hasabat döwri üçin indiki ýylyň mart aýynyň 1-den gijä galman bu tölegleri amala aşyrýarlar. Salgyt gullugy edarasy tarapyndan iberilýän habarnamanyň esasynda goşulan baha üçin salgyt ýanwar aýynyň 1-den iýul aýynyň 30-na çenli aralykdaky hasabat döwri üçin şol ýylyň awgust aýynyň 1-inden gijä galman we iýul aýynyň 1-den dekabryň 31-ne çenli hasabat döwri üçin indiki ýylyň fewral aýynyň 1-ne çenli tölenýär.

Salgyt salynýan amallar geçirilende, **goşmaça töleg** salgyt töleýjiler tarapyndan hasabat döwründen soňky gelyň aýyň 25-den gijä

galman tölenýär. Türkmenistanyň «Uglewodorod serişdeleri hakyn-da» Kanunyna laýyklykda potratçy ýa-da kömekçi potratçy bolup durýan edara görnüşli taraplar Türkmenistanyň gümrük çäklerine getiren goşmaça töleg tölenmäge degişli harytlary nebeti işlerini amala aşyrmak üçin peýdalanmaýan halatlarynda, goşmaça töleg ýokarda bellenen möhletlerde töleýärler. Türkmenistanyň gümrük çäklerine getirilýän goşmaça töleg tölenmäge degişli harytlar boýunça hasaplanan goşmaça tölegler bu harytlar gümrük taýdan resmileşdirilen pursadynda ýa-da ondan öň tölenýär.

Salgyt töleýjiler **ýerasty baýlyklaryndan peýdalanmak üçin salgydy** hasabat döwründen soňky gelýän aýyň 25-den gijä galman töleýärler. Salgyt töleýjiler hasabat döwrüniň dowamynda uglewodorod serişdeleri bilen salgyt salynýan amallary geçirenlerinde, ýerasty baýlyklardan peýdalanmak üçin salgydy deslapky görnüşinde töleýärler. Deslapky töleg görnüşinde tölenmäge degişli ýerasty baýlyklardan peýdalanmak üçin salgydyň möçberi geçen döwür üçin hasaplanan ýerasty baýlyklardan peýdalanmak üçin salgydyň möçberiniň üçden bir bölegini düzýär. Deslapky töleg görnüşinde ýerasty baýlyklardan peýdalanmak üçin salgyt töleýjiler tarapyndan her aýyň 25-ne çenli tölenýär. Salgyt töleýjileriň aýry-aýry toparlary üçin Türkmenistanyň Baş döwlet salgyt gullugy tarapyndan ýerasty baýlyklardan peýdalanmak üçin salgydy tölemegiň başga möhletleri hem bellenilip bilinýär, ýöne bu möhlet ýokarda görkezilen möhletden 30 günden köp bolmaly däl.

Salgyt töleýjiler tarapyndan **emläk üçin salgyt** hasabat döwründen soňky gelýän aýyň 25-den gijä galman tölenýär. Salgyt töleýjileriň aýry-aýry görnüşleri üçin Türkmenistanyň Baş döwlet salgyt gullugy tarapyndan emläk üçin salgydy tölemegiň başga möhletleri hem bellenilip bilinýär, ýöne bu möhlet ýokarda görkezilen möhletden 30 günden köp bolmaly däl. Edara görnüşli taraplar **peýdadan alynýan** salgydy şu möhletlerde töleýärler:

- deslapky töleg görnüşinde–salgyt ýylynyň her aýynyň 25-de;
- birinji çärgiň, birinji ýarym ýylynyň, dokuz aýynyň we salgyt ýylynyň jemi boýunça görkezilen döwürlerde peýdadan alynýan salgyt üçin salgyt beýannamasynyň tabşyrylmaly gününden soňky gelýän baş gün möhletde.

Oýun işinden alynýan girdeji salgydy hasabat döwründen soňky gelýän aýyň 25-den gijä galman tölenýär. Hususy eýeçilikdäki edara görnüşli taraplar (öz işini Türkmenistanyň «Uglewodorod serişdele-

ri hakynda» Kanunyna laýyklykda amala aşyryýan taraplardan başga) girdeji salgydyny birinji çäryegin, birinji ýarym ýylyň, dokuz aýyň we salgyt ýylynyň jemleri boýunça-şu görkezilen döwürler üçin peýdadan alynýan salgyt boýunça salgyt beýannamasyny tabşyrmak üçin bellenen günden başlap, baş gün (daşary ýurtlardan geçirilýän töleglerde bolsa on baş gün) möhletde peýdadan alynýan salgydyň tutulyp alnan möçberlerini töleýärler. Öz işini Türkmenistanyň «Uglewodorod serişdeleri hakynda» Kanunyna laýyklykda amala aşyryýan edara görnüşli taraplar üçin, peýdadan alynýan salgydy tölemek boýunça möhletler ylalaşygyň düzgünlerine laýyklykda kesgitlenilýär.

Şahsy adamlardan alynýan girdeji salgydy babatynda salgyt ýumuşçylary şahsy adamlaryň girdejilerinden hasaplanylýp çykarylan we tutulyp alnan möçberlerini bank edarasyndan nagt pul serişdelerini alan gününden gijä galman döwlet býujetine geçirmäge borçludyr. Galan ýagdaýlarda salgyt ýumuşçylary hasaplanylýp çykarylan we tutulyp alnan salgydyň pul möçberlerini salgyt töleýjini girdejiniň hakyky alan gününden soňky gelyän günden gijä galman geçirýär, bu tölegler salgyt töleýji girdejini önüm görnüşinde alanda tölenýär. Salgyt beýannamasynyň esasynda hasaplanan, Türkmenistanyň Döwlet býujetine tölenmäge degişli salgydyň umumy möçberi hasabat döwründen soňky gelyän ikinji aýyň 10-dan gijä galman, daşary ýurt raýatlary tarapyndan bolsa, geçen salgyt ýylyndan soňky gelyän ýylyň aprel aýynyň 15-inden gijä galman tölenýär.

Salgyt salmagyň ýeňillikli ulgamyny ulanýan hususy telekeçiler bellenen patent tölegi telekeçilik işini amala aşyrmagy niýet edýän döwri başlanmazdan öň töleýärler. Bu döwür üç aýdan az bolmaly däl. Salgyt beýannamasy esasynda hasaplanan, Türkmenistanyň Döwlet býujetine tölenmäge degişli goşmaça patent tölegi salgyt töleýji tarapyndan hasabat döwründen soňky gelyän aýyň 25-den gijä galman tölenmeli. Ýerli ýygymlar babatynda aýdanyňda, onda **mahabatlandyrmak üçin we awtoduralgalaryň eýelerinden alynýan ýygym** salgyt töleýji tarapyndan hasabat döwründen soňky gelyän ikinji aýyň 25-den gijä galman tölenýär. Şahsy taraplar hususy telekeçiler we edara görnüşli taraplar, şol sanda Türkmenistanyň çäklerinde öz işini hemişelik wekilhanasynyň üstünden amala aşyryýan daşary ýurt edara görnüşli taraplar **şäherleriň, şäherçeleriň we oba ýerleriniň çäklerini abadanlaşdyrmak üçin belli bir maksada gönükdirilen ýygymy**, ýygym boýunça hasabat döwri üçin beýannamany tabşyrmak boýunça bellenen günden başlap, baş gün möhletde

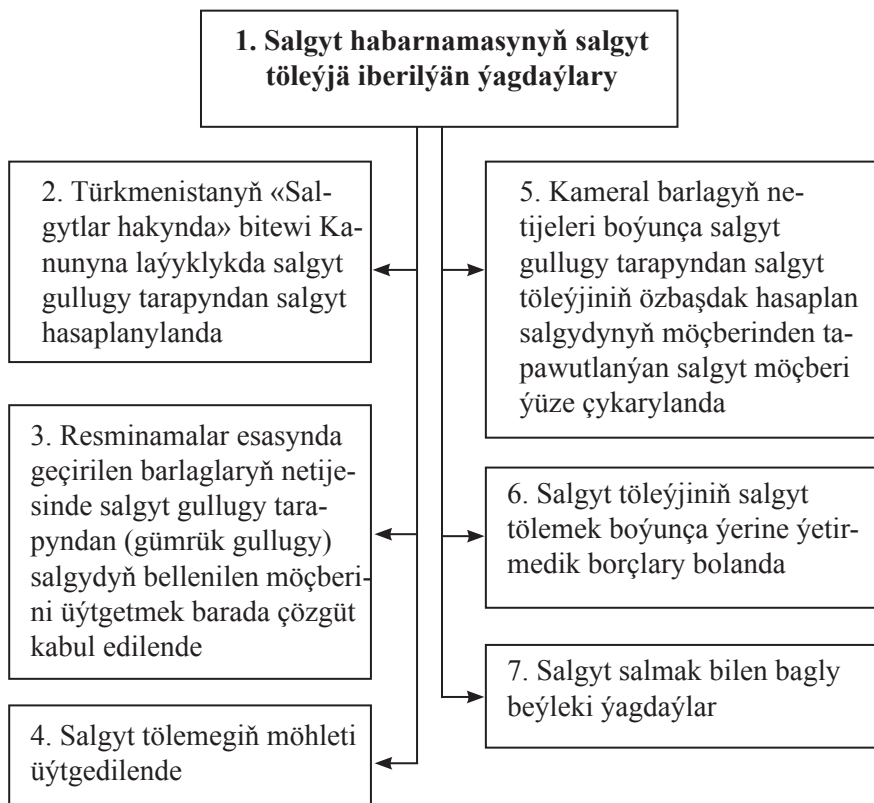
töleýärler. Hususy telekeçiler ýygymy geçen hasabat döwründen soňky gelyän ikinji aýyň 25-den gijä galman geçirýärler. **Awtomobilleriň ýerleşdirilmegi üçin ýygym** awtomobilleri ýerleşdirmek boýunça geleşik resmileşdirilýän pursadyna çenli tölenýär. **Itleriň eýelerinden alynýan ýygymy** ýerli ýerine ýetiriji häkimiýet, ýerli öz-özünü dolandyryş edaralary tarapyndan kesgitlenilen möhletlerde itleri bolan raýatlar töleýärler.

1.5.5. Salgyt habarnamasy we salgyt beýannamasy

Salgyt habarnamasy – bu salgyt gullugynyň (gümrük gullugynyň) salgyt töleýjä bildirýän ýazmaça talabydyr. Salgyt habarnamasy salgyt töleýjä 4-nji şekilde görkeziljek ýagdaýlarda iberilýär.

4-nji şekil

Salgyt habarnamasynyň salgyt töleýjä iberilýän ýagdaýlary



4-nji şekilde görkezilen ýagdaýlar ýüze çykandan soň, salgyt habarnamasy baş günden gijä galman salgyt töleýjä iberilýär ýa-da gowşurylýar. Salgyt habarnamasy edara görnüşli tarapyň ýolbaşçysyna (onuň kanuny ýa-da ygtyýarly wekiline) ýa-da şahsy tarapa (onuň kanuny ýa-da ygtyýarly wekiline) gol çekdirilip elin ýa-da onuň alandygyny we senesini tassyklaýan başga bir görnüşde gowşurylmalydyr. Görkezilen taraplar salgyt habarnamasyny almakdan ýüz öwürän ýagdaýynda, şol habarnama tabşyryk haty bilen poçta arkaly iberilýär. Tabşyryk haty bilen iberilenden alty gün geçenden soň, salgyt habarnamasy alnan diýlip hasap edilýär.

Salgyt habarnamasy salgyt töleýjä iberilenden ýa-da gowşurylandan soň, salgyt gullugyna salgyt habarnamasynda görkezilen salgydyň möçberiniň üýtgedilmegine getirýän ýagdaýlar ýa-da subutnamalar aýan bolanda, salgyt habarnamasy üýtgedilmäge degişlidir. Salgyt habarnamasynyň görnüşü Türkmenistanyň Baş döwlet salgyt gullugy tarapyndan tassyklanylýar. Salgyt habarnamasyna salgyt gullugynyň ygtyýarly wezipeli adamy tarapyndan gol çekilýär we salgyt gullugynyň möhüri basylýar.

Salgyt beýannamasy – salgyt töleýji tarapyndan berilýän we salgydy hasaplamak we tölemek üçin zerur bolan salgyt hasabatynyň bir görnüşidir. Salgyt beýannamasynyň görnüşü, ony tabşyrmagyň we doldurmagyň tertibi Türkmenistanyň Maliýe ministrligi bilen bilelikde Türkmenistanyň Baş döwlet salgyt gullugy tarapyndan işlenip taýýarlanylýar we tassyklanylýar. Salgyt beýannamasy salgyt töleýji tarapyndan tölenmäge degişli her bir salgyt boýunça berilýär. Salgyt beýannamasy salgyt töleýjiniň hasapda duran ýeri boýunça salgyt gullugyna tabşyrylýar we oňa salgyt töleýji tarapyndan, degişli ýagdaýlarda bolsa, onuň kanuny ýa-da ygtyýarly wekili tarapyndan gol çekilýär.

Salgyt beýannamasy salgyt töleýjiniň hut özi tarapyndan, şeýle-de poçta ýollamalary görnüşinde berlip bilinýär. Salgyt gullugynyň salgyt beýannamasyny kabul etmezlige haky ýokdur we salgyt töleýjiniň haýyşy boýunça salgyt beýannamasynyň göçürilen nusgasynda onuň kabul edilen we gowşurylan senesini bellik etmäge borçludur. Salgyt beýannamasy poçta arkaly iberilende, iberilen ýerindäki poçtanyň basan möhürçesiniň senesi onuň gowşurylan senesi diýlip hasap edilýär. Salgyt gullugy bilen ylalaşyp, salgyt beýannamasy elektron resminama görnüşinde ýa-da başga bir görüňde berlip bilinýär. Salgyt töleýjiniň salgyt habarnamasyny özbaşdak doldurmaga, salgydyň möçberini hasaplamaga ýa-da bu borjy üçünji bir adama tabşyrmaga

ýagdaýynyň ýoklugy sebäpli, salgyt töleýjiden onuň ýazmaça görnüşi-
ni alyp bolmajak ýagdaýynda, salgyt beýannamasy salgyt gullugynyň
işgäri tarapyndan salgyt töleýjiniň aýdanlarynyň esasynda doldurylýar.

Salgyt töleýji tarapyndan tabşyrylan salgyt beýannamasynda maglumat-
laryň görkezilmändigi ýa-da doly görkezilmändigi sebäpli şonuň ýaly ýal-
ňňşlyklar ýüze çykarylanda, salgyt töleýji salgyt beýannamasyna zerur bolan
goşmaçalary we üýtgetmeleri girizmäge we salgyt gullugyna gowşurmaga
borçludyr. Salgydyň tölenmeli möhleti tamamlanmazdan öň goşmaçalar we
üýtgetmeler girizilen salgyt beýannamasy salgyt gullugyna tabşyrylanda, sal-
gyt beýannamasy bellenen möhletde tabşyryldy diýlip hasap edilýär.

II BAP

GOŞULAN BAHÄ ÜÇIN SALGYT

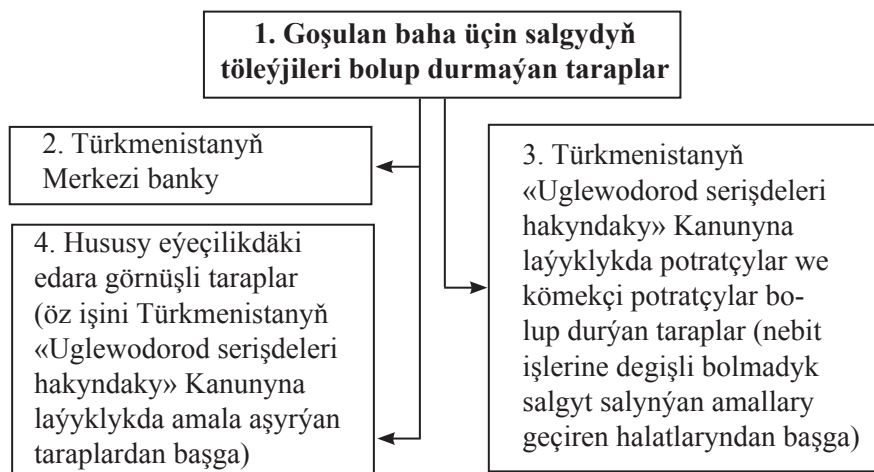
2.1.6. Goşulan baha üçin salgydy töleýjiler.

Salgyt salynýan we salgyt salynmajan amallar

Türkmenistanyň salgyt kanunçylygynda göz önünde tutulan sal-
gyt salynýan amallar geçirilen halatlarynda edara görnüşli we şahsy
taraplar – hususy telekeçiler goşulan baha üçin salgydy töleýjiler
diýlip ykrar edilýär. 5-nji şekilde görkezilýän taraplar goşulan baha
üçin salgydyň töleýjilerine degişli däl.

5-nji şekil

Goşulan baha üçin salgydyň töleýjileri bolup durmajan taraplar

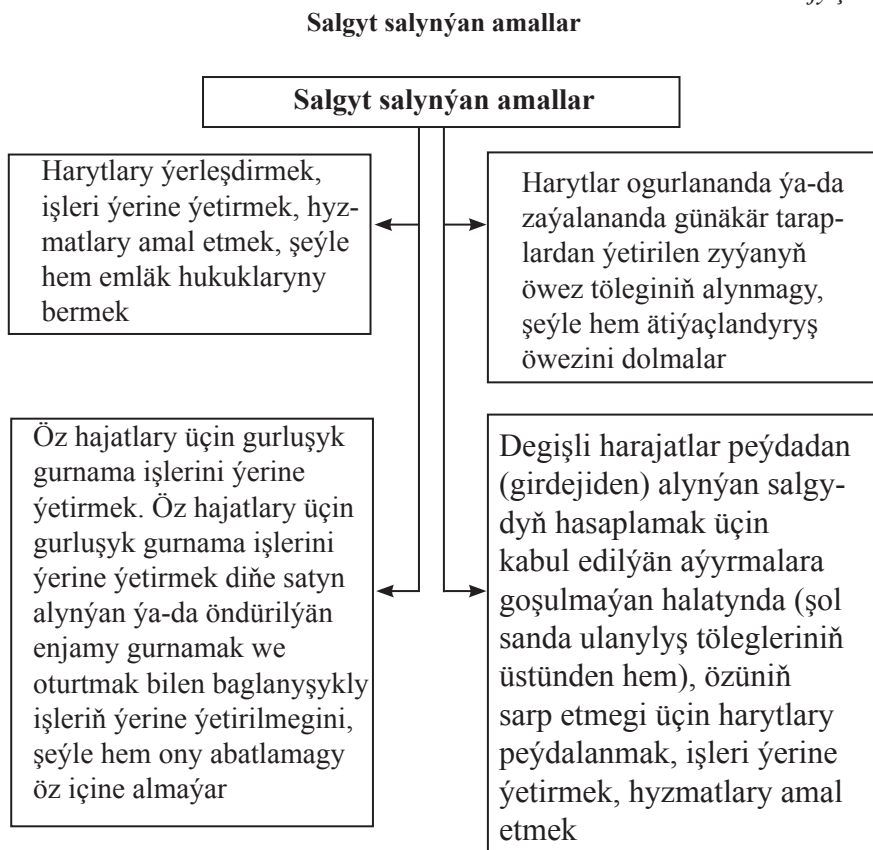


6-njy şekilde şekillendirilýän amallar salgyt salynýan amallar diýlip kabul edilýär.

Salgyt salynmaýan amallara şu aşakdakylar degişlidirler:

1. Amallaryň numizmatika maksady ýok bolsa, Türkmenistanyň Merkezi bankynyň tabşyrygy boýunça edara görnüşli tarapyň taýýarlan puluny ýerleşdirilmegi bilen baglanyşykly bolmadyk, puly saklamak, inkassasiýa etmek boýunça hyzmat bolup durmaýan halatlarynda, kanuny töleg serişdesi bolup durýan daşary ýurt pullarynyň, pullaryň, banknotlaryň dolanyşygy.

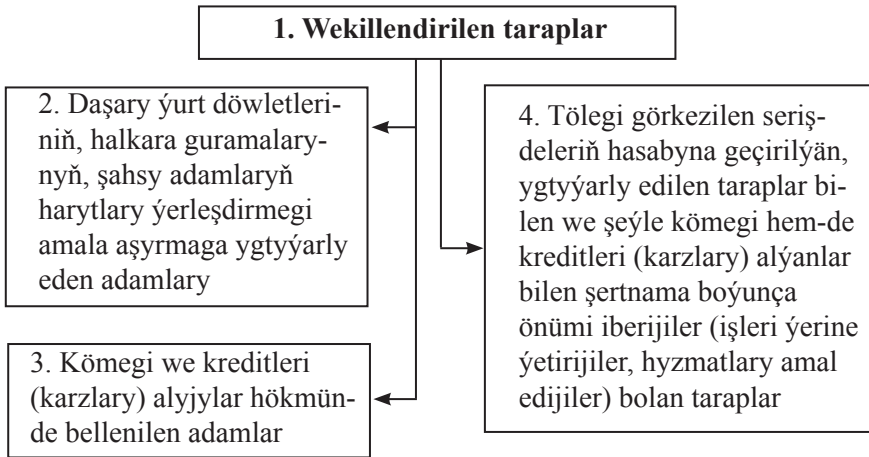
6-njy şekil



2. Kärhana paýly gatnaşmak hukugyny aýrybaşgalamak bilen gymmat bahaly kagyzlaryň dolanyşygy. Dellalçylyk we araçylyk hyzmatlary bu dolanyşyga goşulmaýar;

3. Kredit (ssuda) bermek we şolar boýunça göterimleri almak.
4. Edara görnüşli tarap üýtgedilip guralanda onuň hukuk mirasdüşerine şol edara görnüşli tarapyň esasy serişdelerini, maddy däl aktiwlerini we beýleki emläklerini muzdsuz bermek.
5. Döwlet häkimiýeti we dolandyryş, ýerine ýetiriji häkimiýet we ýerli öz-özünü dolandyryş edaralarynyň çözgüdi boýunça emläkleri muzdsuz bermek.
6. Telekeçi däl edara görnüşli taraplara, döwlet häkimiýeti we ýerli öz-özünü dolandyryş edaralaryna harytlar muzdsuz berlende (işler muzdsuz ýerine ýetirilende we hyzmatlar amal edilende).
7. Haýyr-yhsan guramalary tarapyndan harytlar muzdsuz berlende, işler muzdsuz ýerine ýetirilende we hyzmatlar amal edilende.
8. Ynsanperwerlik we haýyr-yhsan kömegi hökmünde harytlar muzdsuz berlende (işler muzdsuz ýerine ýetirilende we hyzmatlar amal edilende).
9. Döwlet ýa-da jemgyýetçilik hajatlary üçin ýa-da ýeriň, medeni gymmatlyklaryň bolmalysy ýaly peýdalanylmaýandygy sebäpli döwlet häkimiýeti we dolandyryş, ýerine ýetiriji häkimiýet we ýerli öz-özünü dolandyryş edaralarynyň çözgütleri boýunça alynmaga degişli ýer böleginde ýerleşýän emläkler aýrybaşgalananda.
10. Miras alynýan emlägi bolan eýeçilik hukugy döwletiň haýryna mejbury alnanda, döwletiň haýryna geçirilende ýa-da başga birine berlende, şeýle hem eýesiz galan emläk döwlet tarapyndan kabul edilende.
11. Daşary ýurt döwletleri, halkara guramalary, şahsy adamlar tarapyndan Türkmenistana berilýän halkara ynsanperwer, maliýe we tehniki kömegiň we kreditleriň (karzlaryň) maksatnamalarynyň hem-de taslamalarynyň çäklerinde harytlary ýerleşdirmek, işleri ýerine ýetirmek, hyzmatlary amal etmek. Bu aýdylanlar 7-nji şekilde görkezilen taraplara degişlidir.
12. Telekeçi däl edara görnüşli taraplar, döwlet häkimiýet we dolandyryş, ýerine ýetiriji ýerli häkimiýet we ýerli öz-özünü dolandyryş edaralary tarapyndan peýda almak maksady bolmazdan harytlar ýerleşdirilende, işler ýerine ýetirilende, hyzmatlar amal edilende.

Daşary ýurt döwletleri, halkara guramalary, şahsy adamlar tarapyndan Türkmenistana berilýän halkara ynsanperwer maliýe we tehniki kömegiň we kreditleriň (karzlaryň) maksatnamalarynyň hem-de taslamalarynyň çäklerinde harytlary ýerleşdirmek, işleri ýerine ýetirmek, hyzmatlary amal etmek üçin wekillendirilen taraplar



13. İşleri ýerine ýetirmegiň (hyzmatlary amal etmegiň) hökmanlygy Türkmenistanyň kanunçylygy bilen bellenen halatlarynda, işiň bellibir ugrunda olaryň üstüne ýüklenilen aýratyn wezipeleri ýerine ýetirmegiň çäklerinde döwlet häkimiýet we dolandyryş, ýerine ýetiriji ýerli häkimiýet we ýerli öz-özüni dolandyryş edaralaryň işleri ýerine ýetirende (hyzmatlar amal edilende). Bu aýdylanlar hususan-da döwlet ýangyna garşy göreş gullugynyň hyzmatlaryny, gümrük hyzmatlaryny, harytlary (işleri, hyzmatlary) güwälandirmek boýunça hyzmatlary, beýleki şular ýaly işleri we hyzmatlary özünde jemleýär.

14. Harytlary (işleri, hyzmatlary) ýerleşdirmek baradaky ylalaşykdan gelip çykýan taraplara hukugy ilkibaşdan bermek ýa-da görkezilen talaplaryň kanun esasynda başga tarapa geçmegi.

Türkmenistanyň salgyt kanunçylygyna laýyklykda ýerleşdirilýän ýa-da ýerleşdirmäge niýetlenilen emläk, elektrik we ýylylyk energiýasy, gaz, suw haryt hökmünde ykrar edilýär.

**2.2.7. Goşulan baha üçin salgydyň binýadyny
anyklamak maksady bilen harytlaryň
ýerleşdirilendigini, işleriň ýerine ýetirilendigini we
hyzmatlaryň amal edilendigini kesgitlemegiň tertibi**

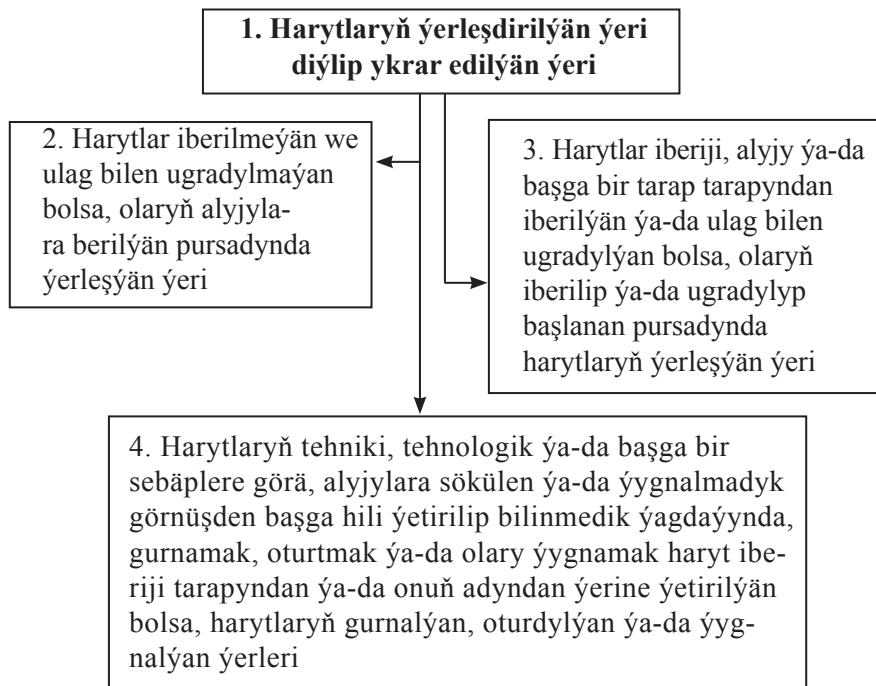
Satyn almagyň-satmagyň (ýükläp ibermegiň), çalyşmagyň, peşgeş bermegiň (muzdsuz bermegiň) we eýeçilik hukugyny bermegiň (geçirmegiň) başga bir görnüşiniň netijesinde eýeçilik hukugynyň bir tarapdan beýleki tarapa berilmegine (geçirilmegine) harytlary ýerleşdirmek diýilýär. Maddy görnüşe eýe bolan we şahsy hem-de edara görnüşli taraplaryň isleglerini kanagatlandyrmak üçin ýerleşdirilip bilinjek işlere işleri ýerine ýetirmek diýilýär. Amala aşyrylmagynyň barşynda ýerleşdirilýän we sarp edilýän işlere hyzmat etmek diýilýär. Lizing, maddy däl aktiwleri ýerleşdirmek boýunça hyzmatlar, emläk kärendesi ýa-da ony ylalaşyk esasynda ulanylmagy hem hyzmat diýlip hasap edilýär. Öz işgärlerine harytlar goýberilende, olar üçin işler ýerine ýetirilende we hyzmatlar amal edilende, bu amallar harytlary ýerleşdirmek, işleri ýerine ýetirmek, hyzmatlary amal etmek diýlip ykrar edilýär. Goşulan baha üçin salgydy hasaplamak maksady bilen emläk hukuklary berlende, harytlary (işleri, hyzmatlary) ýerleşdirmek üçin kesgitlenen düzgünler ulanylýar.

Salgyt salynýan ýa-da salgyt salynmaýan esasy amallar babatynda kömekçi häsiýetli harytlary ýerleşdirmek, işleri ýerine ýetirmek, hyzmatlary amal etmek, şonuň ýaly amallaryň bir bölegi bolup durýarlar. İşleri ýerine ýetirmek ýa-da hyzmatlary amal etmek boýunça daşary söwda şertnamalarynda göz önünde tutulan enjamlaryň, çig malyň, serişdeleriň we şeýle işler (hyzmatlar) ýerine ýetirilene mahaly ulanylýan gaýry emlägiň getirilmegi kömekçi häsiýete eýedir. Harytlary getirmek, satyn almak-satmak boýunça daşary söwda şertnamalarynda göz önünde tutulan işleri ýerine ýetirmek we hyzmatlary amal etmek, eger-de Türkmenistanyň salgyt kanunçylygyna laýyklykda olar Türkmenistanyň çäklerinde ýerleşdirilýän bolsalar, onda ol kömekçi häsiýete eýe däl. Harytlaryň ogurlanandygy ýa-da zaýalanandygy resmi taýdan tassyklanylmadyk bolsa, onda tebigy ýitgileriň ölçeglerinden artyk gelýän haryt ýetmezçiligi harytlaryň ýerleşdirilmegi diýlip ykrar edilýär.

Goşulan baha üçin salgydyň salgyt binýadyny düzýän harytlaryň ýerleşdirilýän, işleriň ýerine ýetirilýän we hyzmatlaryň amal edilýän ýeri goşulan baha üçin salgydyň salgyt salynýan binýadyny kesgitlemek üçin, harytlaryň ýerleşdirilýän, işleriň ýerine ýetirilýän we hyzmatlaryň amal edilýän ýeri möhüm orun tutýar. Harytlaryň ýerleşdirilýän ýeri diýlip ykrar edilýän ýeri 8-nji şekilde şekillendirilýär.

8-nji şekil

Harytlaryň ýerleşdirilýän ýeri diýlip ykrar edilýän ýeri



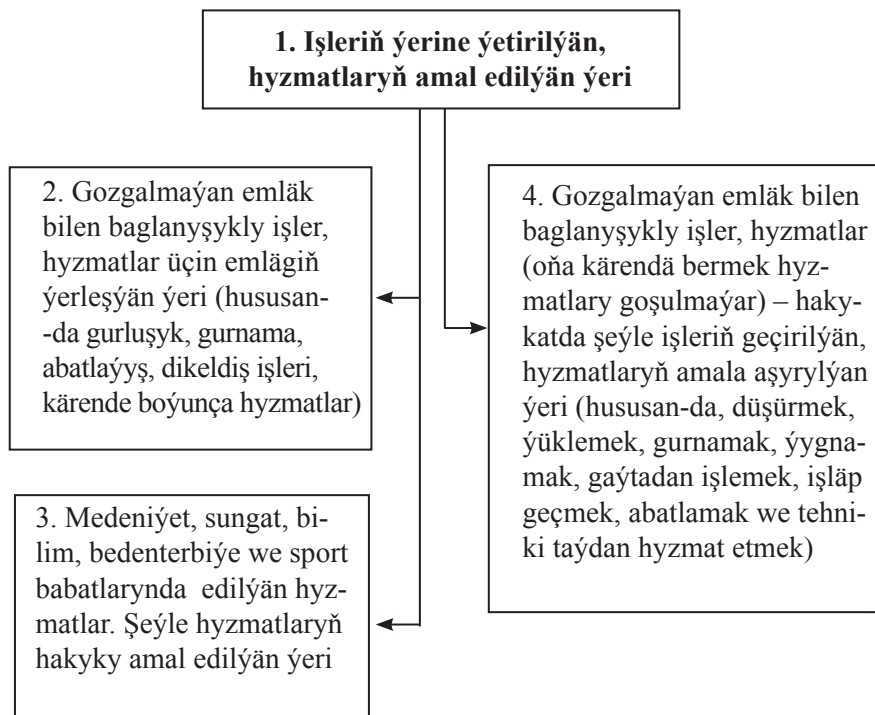
Edara görnüşli tarapyň döredilen, onuň şahamçasynyň ýa-da wekilhanasynyň ýerleşýän ýeri, hususy telekeçiler üçin bolsa hemişelik ýaşaýan ýa-da işleriň ýerine ýetirilýän, hyzmatlaryň amal edilýän hemişelik iş ýeri salgyt kanunçylygynyň degişli maddalarynyň degişli bölümlerinde (Türkmenistanyň «Salgytlar hakynda» bitewi Kanunynyň 99-njy maddasynyň 2-nji we 3-nji bölümleri) görkezilenlerden beýleki işleriň ýerine ýetirilýän, hyzmatlaryň amal edilýän ýeri diýlip kabul edilýär. Türkmenistanyň çäklerinde hususy

telekeçiniň öz işini doly ýa-da bölekleyin alyp barýan hemişelik iş ýeri, hemişelik iş ýeri diýlip düşünilýär we ol edara görnüşli tarapyň hemişelik wekilhanasyny kesgitlemek boýunça düzgünnamalara degişlilikde takykklanýar.

Salgyt salmak maksady bilen, işleriň ýerine ýetirilýän, hyzmatlaryň amal edilýän ýeri 9-njy şekilde görkezilýär.

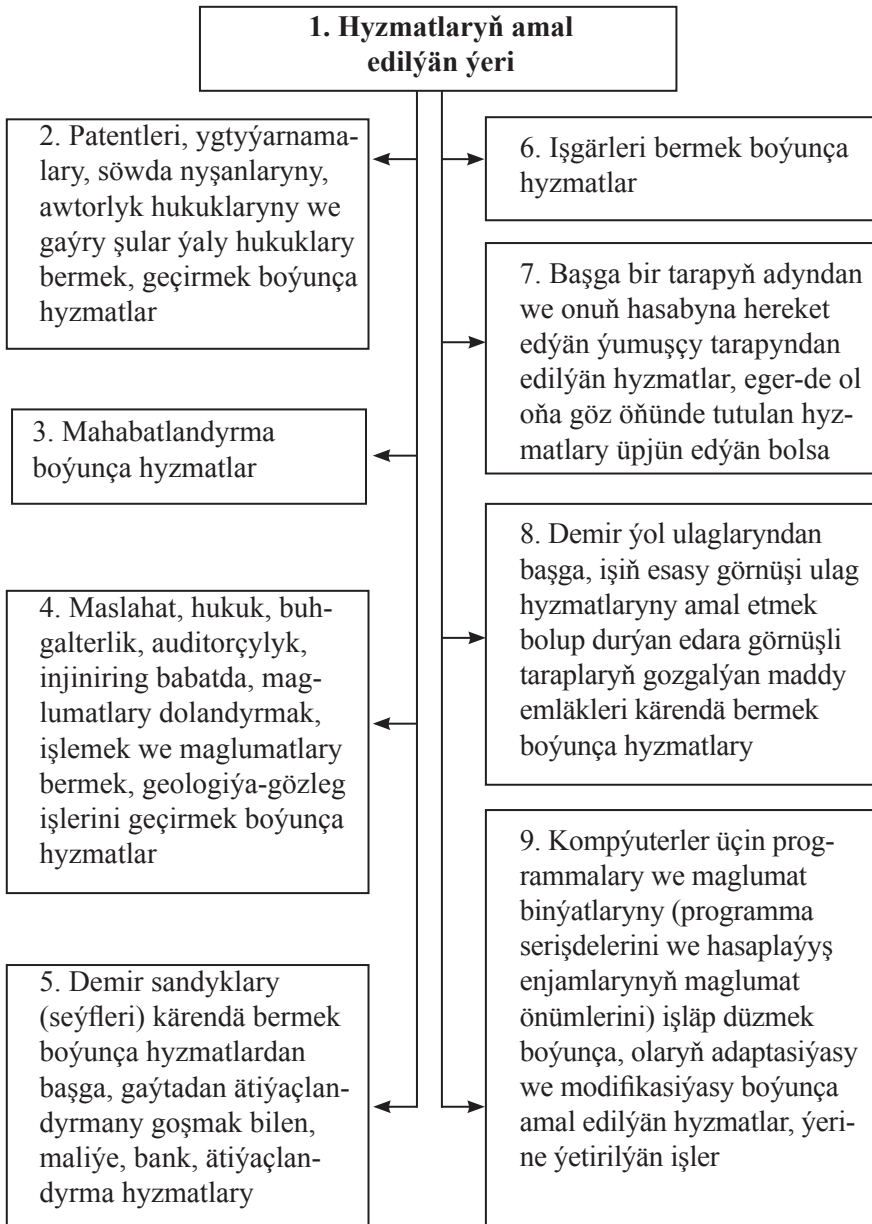
9-njy şekil

**Işleriň ýerine ýetirilýän, hyzmatlaryň
amal edilýän ýeri**



Hyzmat edilýän edara görnüşli tarapyň döredilen ýeri ýa-da onuň sahamçasynyň, wekilhanasynyň ýerleşýän ýeri ýa-da hususy telekeçiniň hemişelik ýaşaýan ýa-da onuň hemişelik iş yeriniň ýerleşýän ýeri 10-njy şekilde beýan ediljek hyzmatlaryň amal edilýän ýeri diýlip kesgitlenilýär.

**Salgyt salmak maksady bilen hyzmatlaryň
amal edilýän ýeriniň kesgitlenilmegi**



2.3.8. Goşulan baha üçin salgyt boýunça salgyt özeni

Salgyt salynýan amallar (kesgitlenilen döwlet bahalaryny ulanmak bilen amala aşyrylýanlardan başga) geçirilende, harydyň (işleriň, hyzmatlaryň) bahasyndan (tarifinden) ugur alnyp kesgitlenilýän, salgyt töleýjiniň islendik beýleki tarapdan alýan ýa-da almaga hukugy bolan, goşulan baha üçin salgydyň pul möçberini öz içine almaýan baha salgyt özeni diýilýär. Salgyt salynýan amallar geçirilende, kesgitlenilen döwlet bahalaryny ulanmak bilen harydyň (işleriň, hyzmatlaryň) bahasyndan (tarifinden) ugur alnyp kesgitlenilýän, salgyt töleýjiniň islendik beýleki tarapdan alýan ýa-da almaga hukugy bolan, goşulan baha üçin salgydyň pul möçberini öz içine alýan baha salgyt özeni diýilýär. Şonuň bilen birlikde, goşmaça töleg tölenmeli harytlaryň bahasyna goşmaça tölegleriň pul möçberi goşulýar.

Salgyt özenine harytlar ogurlananda ýa-da zaýalananda ýetirilen zyýanyň öwezini dolmagyň hasabyna günäkär tarapdan alnan pul möçberi, şeýle-de ätiýaçlandyryş öwezini dolmalaryň pul möçberi goşulýar. Ýokarda aýdylanlar Türkmenistanyň salgyt kanunçylygyna laýyklykda, diňe salgyt binýady diýlip ykrar edilen we salgytdan boşadylmaýan harytlar babatynda ulanylýar.

Harytlaryň, işleriň, hyzmatlaryň daşary ýurt pulundaky bahalary, şeýle-de salgyt özenine goşulýan daşary ýurt pulundaky serişdeler Türkmenistanyň Merkezi bankynyň salgyt salynýan amallaryň geçirilen senesindäki resmi hümmeti boýunça hasaplanýar. Degişli salgyt döwründäki salgyt özeni, bu döwürde geçirilen salgyt salynýan amallaryň ählisi boýunça we salgyt boýunça berilýän ýeňillikleri göz önünde tutmak bilen hasaplanýar. Dürli salgyt möçberleriniň ulanylýan halatlarynda, salgyt özeni dürli möçberler boýunça salgyt salynýan amallaryň her bir görnüşi boýunça aýratynlykda hasaplanýar. Emläk hukuklary geçirilende, salgyt özeni ýokarda bellenen geçilen tertipde we salgyt kanunçylygynyň gaýry maddalarynda göz önünde tutulan aýratynlyklary hasaba almak bilen kesgitlenilýär.

Salgyt özeni kesgitlenilende, Türkmenistanyň salgyt kanunçylygynyň degişli maddasynyň (Türkmenistanyň «Salgytlar hakynda» bitewi Kanunyň 36-njy maddasy) düzgünleri göz önünde tutulyp, harytlaryň (işleriň, hyzmatlaryň) bahalary kabul edilýär. Harytlar

muzdsuz berlende (işler ýerine ýetirilende, hyzmatlar amal edilende), salgyt özeni harytlar (işler, hyzmatlar) adaty, hak almak bilen ýerleşdirilende salgyt töleýji tarapyndan ulanylýan bahalardan ugur alnyp kesgitlenilýär. Öň ulanyşda bolan esasy serişdeler muzdsuz berlende, salgyt özeni galyndy bahasy boýunça hasaba alynýar.

Geleşige gatnaşýan taraplar tarapyndan çalşylýan harytlaryň (işleriň, hyzmatlaryň) bahalary kesgitlenilmedik halatlarynda, özüniň sarp etmegi üçin harytlar peýdalanylanda, işler ýerine ýetirilende, hyzmatlar amal edilende we degişli harajatlar peýda (girdeji) salgydyny hasaplamak üçin kabul edilýän aýyrmalara goşulmaýan bolsa, onda salgyt özeni harytlar (işler, hyzmatlar) adaty, hak almak bilen ýerleşdirilende salgyt töleýji tarapyndan ulanylýan bahalardan ugur alnyp kesgitlenilýär. Deň bolmadyk çalşykda çalşylýan harytlaryň (işleriň, hyzmatlaryň) bahasyna islendik möçberdäki goşmaça tölegler salgyt salynýan dolanyşyga goşulýar. Özüniň sarp etmegi üçin gurluşyk-gurnama işleri ýerine ýetirilende, salgyt özeni salgyt töleýjiniň olary ýerine ýetirmek üçin eden hakyky çykdajylaryndan ugur alnyp hasaplanan ýerine ýetirilen işleriň bahasy hökmünde kesgitlenilýär. Araçyllyk hyzmatlary, tabşyryk ylalaşyklary we komissiýa boýunça hyzmatlar ýerleşdirilende, salgyt özeni şu hyzmatlar üçin hak, ýygymlar we beýleki tölegler görnüşinde alnan pul serişdeleriniň jemine deň möçberde hasaplanýar.

Döwletiň kesgitleýän bahalaryny (tariflerini) ulanmak bilen geçirilýän amallardan başga, salgyt salynýan amallar (eksport amallardan başga) geçirilende, lomaý we bölek söwdany (şol sanda üpjünçilik, ýerleşdiriş we taýýarlaýyş işler we şonuň ýaly aýry-aýry işleri, şeýlede söwda amallary) amala aşyryan döwlet eýeçiligi görnüşdäki kärhanalar we alyjylar birleşmeleri kärhanalary üçin goşulan baha degişli salgydyň pul möçberini öz içine almaýan söwda nyrh goşundysy salgyt özeni bolup durýar. Ýokarda görkezilen taraplar salgyt salynýan amallary döwlet tarapyndan kesgitlenilen bahalary (tarifleri) ulanyp amala aşyrylanda, goşulan baha üçin salgydy öz içine alýan söwda nyrh goşundysy salgyt özeni diýlip takykklanýar.

Berilýän çig maldan (materialdan) harytlary taýýarlamak boýunça hyzmatlar amala aşyrylanda, salgyt özeni olary işlemegiň (gaýtadan işlemegiň) bahasy hökmünde kesgitlenilýär. Buýrujy tarapyndan başga bir tarapa işläp bejermek, gaýtadan işlemek we şol çig maldan belli bir möç-

berde ýarym taýýar ýa-da taýýar önümleri almak üçin berilýän harytlar (buýrujy tarapyndan bahasy tölenýän), berilýän çig mal (material) diýlip hasap edilýär. Çig maly we materiallary işlemek we gaýtadan işlemek boýunça ylalaşyklar (tolling) amallary boýunça edilen hyzmatlary üçin, buýrujy töleg hökmünde şonuň ýaly hyzmatlaryň ekwiwalenti bolup durýan şu çig maldan we materiallardan taýýarlanylýan ýarym taýýar ýa-da taýýar önümleriň bir bölegini olary taýýarlan tarapa berip bilýär.

Peýdalanylýan materiallaryň we ätiýaçlyk şaýlaryň bahalaryny goşmak bilen bahalary we tarifleri kesgitlenilýän işler ýerine ýetirilende, hyzmatlar amal edilende, salgyt özeni goşulan baha üçin salgydy goşmazdan şol işleriň ýa-da hyzmatlaryň bahasy hökmünde kesgitlenilýär. Şonuň bilen birlikde, peýdalanylýan materiallaryň we ätiýaçlyk şaýlaryň bahasy, olar satyn alnanda tölenen goşulan baha üçin salgydy we işleri ýerine ýetirýän, hyzmatlary amal edýän tarap tarapyndan bellenýän söwda goşundysyny hasaba almazdan goşulýar. Ýerine ýetirilýän işleriň we amal edilýän hyzmatlaryň satyn alyjysy tarapyndan materiallaryň we ätiýaçlyk şaýlarynyň bahalary aýratyn tölenen şertlerinde, peýdalanylýan materiallaryň we ätiýaçlyk şaýlaryň bahalaryny goşmazlyk bilen işler ýerine ýetirilende, hyzmatlar amal edilende, salgyt özeni goşulan baha üçin salgydy goşmazlyk şerti bilen ýerine ýetirilen işleriň, amal edilen hyzmatlaryň alyjysyna ýerleşdirilen, ýerine ýetirilen işleriň, amal edilen hyzmatlaryň, materiallaryň we ätiýaçlyk şaýlaryň bahasynyň jemi hökmünde kesgitlenilýär.

Haryt alyjy tarapyndan gaýtaryp berilmeli gaplaryň bahalary salgyt özenine goşulmaýar. Girew bilen baglanyşykly amallar geçirilende, salgyt özeni Türkmenistanyň salgyt kanunçylygynda göz önünde tutulan harytlaryň (işleriň, hyzmatlaryň) bahasyny kesgitlemegiň tertibinden (Türkmenistanyň «Salgytlar hakynda» bitewi Kanunynyň 36-njy maddasy) ugur alynýar. Işi ýatyrylýan edara görnüşli tarapyň (Türkmenistanyň dahyllysy bolup durmaýan daşary ýurtly edara görnüşli tarapyň şahamçasynyň ýa-da wekilhanasynyň) ýa-da işini bes eden hususy telekeçiniň harytlary we beýleki emläkleri satylanda, goşulan baha üçin salgyt boýunça salgyt özeni salgyt töleýji tarapyndan şu harytlar we emläkler ýerleşdirilende ulanylýan hakyky bahalarynyň esasynda, emma harytlar boýunça satyn alnan bahasyndan, esasy serişdeler we maddy däl aktiwler boýunça bolsa galyndy bahasyndan pes bolmadyk derejede kesgitlenilýär.

Ýeňillikli bahalar (tarifler, kesilen nyrhlar) bellenen harytlar ýerleşdirilende, işler ýerine ýetirilende we hyzmatlar amal edilende salgyt

özeni şeýle ýeňillikler göz önünde tutulyp hasaplanýar. Türkmenistanyň kanunçylygyna laýyklykda, ýokarda bellenen tertip ilata mugt berilýän harytlara, hyzmatlara hem degişlidir. Býujet guramalaryna ýerleşdirilýän harytlar, ýerine ýetirilýän işler we amal edilýän hyzmatlar boýunça salgyt özeni hakyky bahalardan ugur alnyp kesgitlenilýär.

Tebigy ýitginiň ölçeglerinden artyk haryt ýetmezçiligi bolan halatynda, olaryň ogurlanandygy ýa-da zaýаланandygy resmi taýdan tassyklanylmandyk ýagdaýynda, salgyt özeni harytlar adaty hak almak bilen ýerleşdirilende salgyt töleýji tarapyndan ulanylýan bahalardan ugur alnyp hasaplanýlar. Hasabat döwründe salgyt özeni şol döwürde Türkmenistanyň Hökümetiniň daşary ýurt pulundaky ätiýaçlygyna gönükdirilen pul serişdeleriniň möçberinde azaldylmaga degişlidir. Salgyt salynmaga degişli harytlary (işleri, hyzmatlary) ýerleşdirmek baradaky ylalaşykdan gelip çykýan talaplar berlende ýa-da görkezilen talaplar kanun esasynda beýleki tarapa geçirilende, görkezilen harytlary (işleri, hyzmatlary) ýerleşdirmek amallar boýunça salgyt özeni Türkmenistanyň salgyt kanunçylygyna laýyklykda kesgitlenilýär (Türkmenistanyň «Salgytlar hakynda» bitewi Kanunynyň 100-nji maddasy). Talaplar täze karzdarlara ýerleşdirilende, salgyt özeni talaplar soňundan ýerleşdirilende ýa-da degişli borçlar bes edilende onuň alan girdejisiniň möçberiniň görkezilen talaby satyn almak üçin çykdajylaryň möçberinden artyk bolan möçberi hökmünde takyklanylýar.

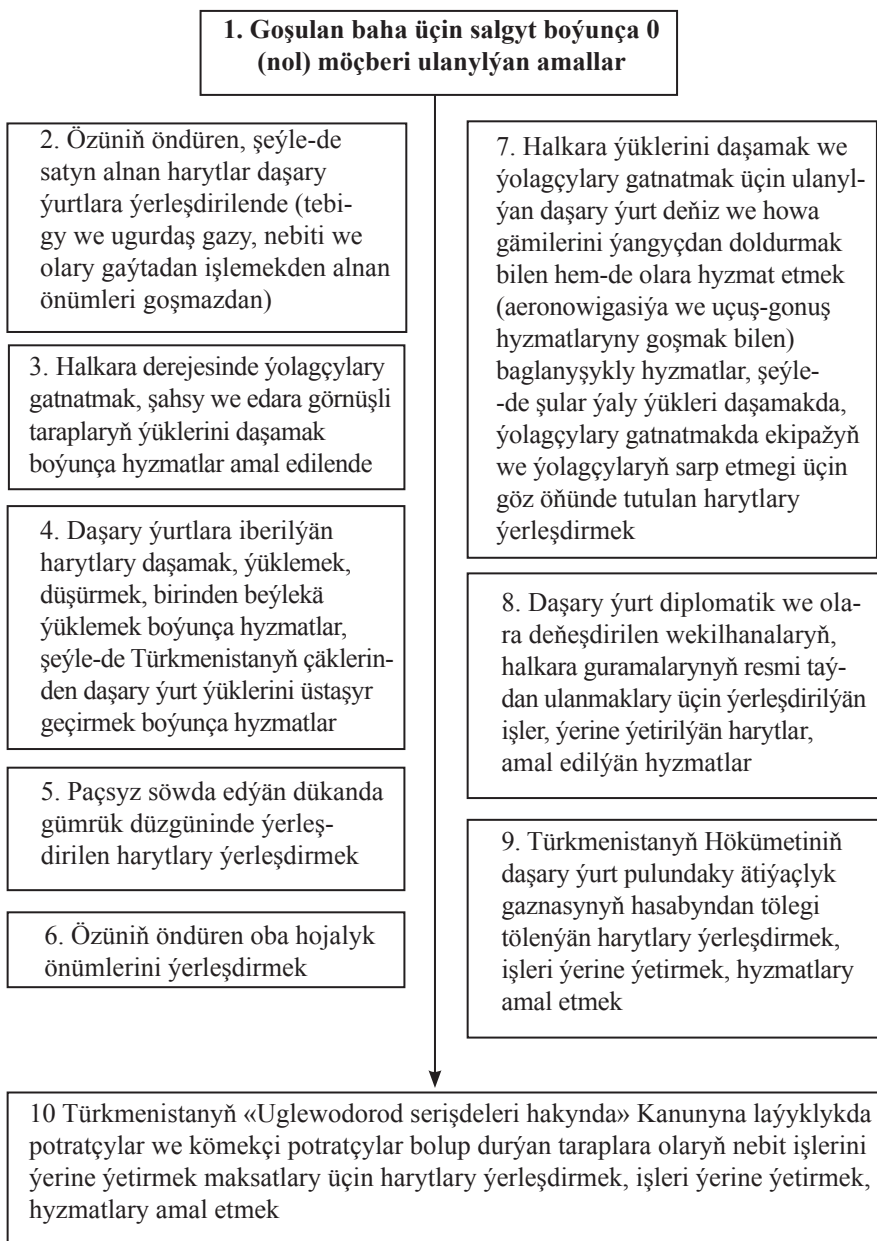
2.4.9. Goşulan baha üçin salgydyň möçberleri, salgyt we hasabat döwürleri

0 (nol) göterim derejedäki salgyt möçberleri 11-nji şekilde görkezilýän amallar babatynda ulanylýar.

Türkmenistanyň gümrük serhedinden geçirilendiginiň bellenen tertipdäki tassyklanmasy bolan halatynda, bu harytlar Türkmenistanyň daşyna çykarylan diýlip hasap edilýär.

Ýolagçylary gatnatmak we ýükleri daşamak amala aşyrylanda ulag serişdeleri Türkmenistanyň çäklerinden çykmaly bolýan halatlarynda we ýolagçylaryň, ýükleriň ugradylýan we barmaly ýeri Türkmenistanyň çäklerinde ýerleşýän bolsa, onda ýükleri daşamak, ýolagçylary gatnatmak halkara gatnawlary diýlip hasap edilmeýär.

**Goşulan baha üçin salgyt boýunça 0 (nol) möçberi
ulanylýan amallar**



11-nji şekilde görkezilen amallardan başga salgyt salynýan amallar babatynda 15 göterim derejesinde salgyt möçberi bellenilýär. Döwletiň kesgitlän bahalary boýunça harytlar ýerleşdirilende, işler ýerine ýetirilende, hyzmatlar amal edilende degişli möçberiniň şu salgyt möçberine göterim gatnaşygy hökmünde kesgitlenilýän 100-e art-dyrylan möçber ulanylýar.

Goşulan baha üçin salgyt boýunça salgyt we hasabat döwürleri edara görnüşli taraplar we oňa edara görnüşli taraplaryň biri girýän şereketleriň düzüminde hereket edýän taraplar üçin senenama aýyna deň bellenilýär. Hususy telekeçiler we oňa edara görnüşli tarap girmeyän şereketleriň düzüminde hereket edýän taraplar üçin goşulan baha üçin salgyt boýunça salgyt döwri senenama ýylyna deň diýlip hasap edilýär. Hasabat döwri ýanwar aýynyň 1-den iýun aýynyň 30-na çenli we iýul aýynyň 1-den dekabr aýynyň 31-ne çenli kesgitlenilýär.

2.5.10. Goşulan baha üçin salgyda degişlilikde salgyt salynýan amallar boýunça berilýän ýeňillikler

12-nji şekilde görkezilen salgyt salynýan amallar geçirilende, goşulan baha üçin salgyt tölenmeýär.

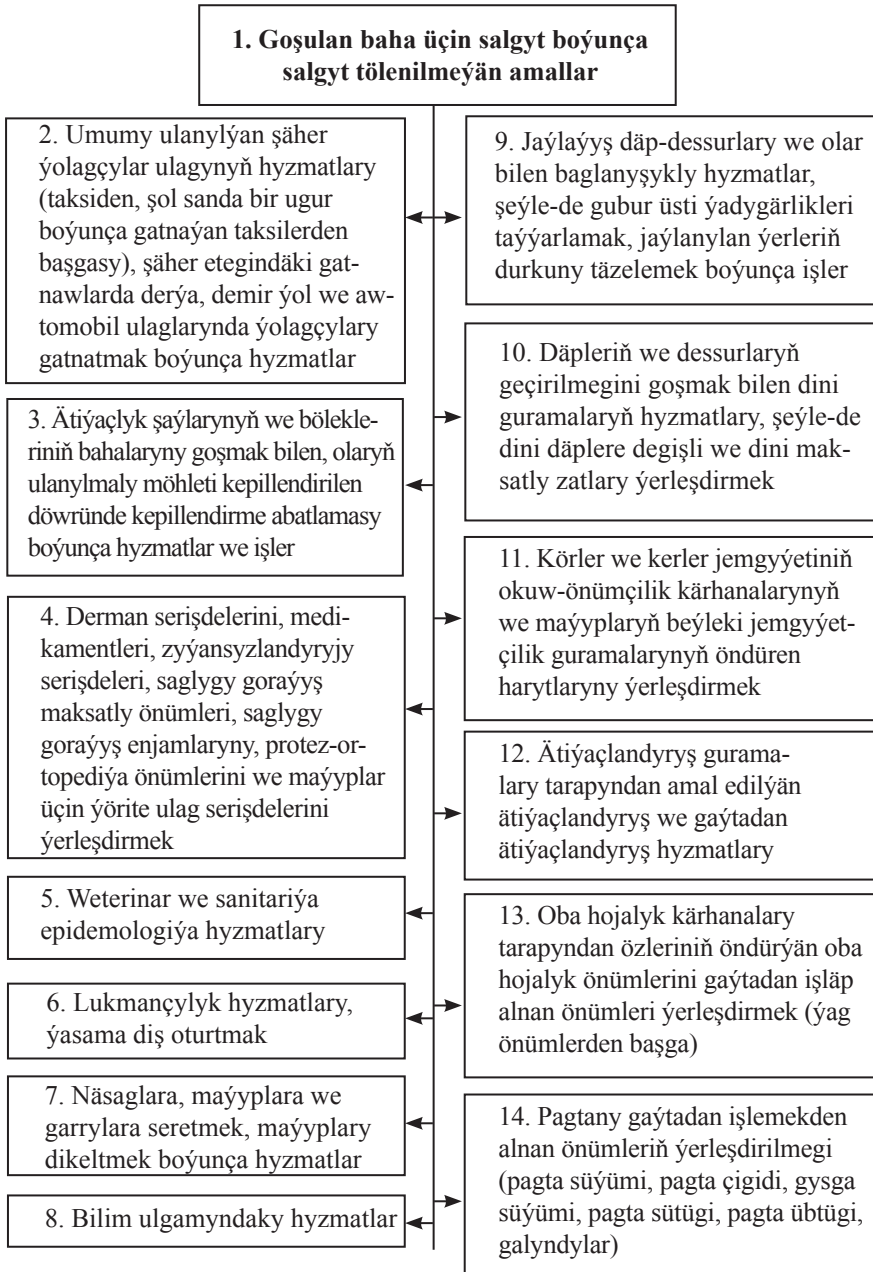
Ondan başga-da, aşakdaky salgyt salynýan amallar amala aşyrylanda goşulan baha üçin salgyt alynmaýar:

– tohumlary; pile we ýüpek gurçuklarynyň tohumlaryny we olary ösdürip ýerleşdirmekdäki hyzmatlar; mineral dökünleri; gerbesidleri; awuly himikatlary we ösümlikleri goraýyş maksatly beýleki serişdeleri; oba hojalyk önüm öndürjileriniň ekin meýdanlaryna hojalykçy suwaryş akabalary arkaly şor suwlary akdyrmak boýunça amal edilýän hyzmatlar, şeýle-de oba hojalyk önümlerini öndürmek we ýygnamak üçin mehanizimleşdirilen hyzmatlary ýerleşdirmek;

– uny, çöregi we çörek önümlerini, aş önümlerini, ýarma önümlerini, şol sanda tüwini, garyşyk iýmitleri, süýdi we süýt önümlerini, peýnirleri, syrly, doňdurmany, margarini, ýumurtgany, ösümlik we mal ýagyny, eti, guşy we et önümlerini, şeýle-de olaryň konserwlerini, şöhlat önümleriniň ähli görnüşlerini, balyk we balyk önümlerini (has tagamly görnüşlerinden başga), süýji-köke önümlerini, çäý, şeker, çagalar iýmitini, duzy, gök önümleri, miweleri we bakja önümlerini, şerbeti, jemi, baly ýerleşdirmek;

- ýerleri hususy eýeçilige bermek boýunça ýer gurluşyk işleri;
- saryja goýnuň ýazky gyrkymynyň ýüňüni we ondan egrilen ýüplügi ýerleşdirmek, şeýle-de bu ýüňi ýuwmak (arassalamagy we sortlamagy goşmak bilen) we bu ýüňden ýüplük öndürmek (reňklemegi goşmak bilen) boýunça hyzmatlar;
- el halyлары we elde dokalan haly önümlerini ýerleşdirmek;
- däneli ekinleri saklamak, däne üweýän senagat önümlerini, krahmally önümleri öndürmek, çörek we täze süýji önümlerini öndürmek, kakadylan çörek we köke, köp saklanýan süýji-köke önümlerini öndürmek, unaş önümlerini öndürmek, çaga iýmitini we berhizlik önümleri öndürmek, melhemçilik önümçiligi, adamlaryň saglygyny goramak boýunça iş, weterinariýa işi üçin niýetlenilen desgalary galdyrmak boýunça gurluşyk we gurluşyk-gurnama işlerini ýerine ýetirmek;
- ilata edilýän jaý-jemagat we ulanyş hyzmatlary (jaý tölegini goşup);
- Türkmenistanyň Döwlet býujetiniň serişdeleriniň hasabyna ýerine ýetirilýän ylmy-barlag we tejribe-konstruktorçylyk işleri;
- bir birligini satyn almak (döretmek) üçin çykdaýlary Türkmenistan boýunça bellenen iň az iş hakynyň 0,4 möçberinden geçmeýän, harytlaryň (işleriň, hyzmatlaryň) mahabatlandyрма maksady bilen berilmegi;
- lotoreýalary, humarly oýunlary we pully oýunlary (humarly oýun işi) geçirmek;
- milli syýahatçylyk zonalarynyň subýektleri tarapyndan gurluşyk we gurluşyk gurnama işlerini, syýahatçylary we milli syýahatçylyk zonalarynyň infrastrukturasyny kabul etmek boýunça täze desgalaryň gurulmagy bilen baglanyşykly işleri ýerine ýetirmek;
- milli syýahatçylyk zonalarynyň subýektleri tarapyndan şol zonalaryň çäginde syýahatçylary kabul etmek, olary ýerleşdirmek, jemgyýetçilik iýmiti, hususy durmuş taýdan we bejeriş-sagaldyş hyzmatlarynyň berilmegi, dürli oýunlary guramak boýunça hyzmatlar degişli desgalaryň ulanylmagyna berlen pursadyndan başlap, ilkinji 15 ýylyň dowamynda;
- jaýlary we öýleri şahsy adamlar, şol sanda hususylaşdyrmak tertibinde ýerleşdirmek.

Goşulan baha üçin salgyt boýunça salgyt tölenmeýän amallar



Maýa goýum gaznalary, maýyplaryň jemgyýetçilik birleşikleri-niň kärhanalary, bilim edaralary tarapyndan harytlar (goşmaça töleg tölenmäge degişli harytlardan başgasy), işler we hyzmatlar ýerleş-dirilende (amala aşyrylýan salgyt salynýan amallar boýunça), goşu-lan baha üçin salgydy tölenmeýär. Diplomatik we olara deňeşdirilen wekilhanalaryň, halkara guramalarynyň diplomatik we edara-ediş tehniki işgärleriniň (olar bilen ýaşayan maşgala agzalaryny goşmak bilen) şahsy peýdalanmaklary üçin niýetlenilen harytlary ýerleşdir-mek, işleri ýerine ýetirmek we hyzmatlary amal etmek, goşulan baha üçin salgydy goşmak bilen amala aşyrylýar. Türkmenistanyň Maliýe ministrligi tarapyndan kesgitlenilýän tertipde görkezilen çykdaýyla-ry tassyklaýan haryt (kassa) çäkleri bolan mahalynda, salgydyň pul möçberi maliýe edaralary tarapyndan gaýtaryp berilýär.

***2.6.11. Satyn alyjylara (buýrujylara, sarp edijilere)
tölemegi talap edilýän goşmaça baha üçin
salgydyň pul möçberi***

Harytlary (işleri, hyzmatlary) ýerleşdirmek boýunça salgyt sa-lynýan amallar geçirilende, satyjy (potratçy) hökmünde çykyş edýän salgyt töleýji satyn alyja (buýruja) goşulan baha üçin salgydyň tölen-mäge degişli pul möçberini tölemek talabyny bildirmäge, satyn alyjy (buýrujy, sarp ediji) ony harydyň (işleriň, hyzmatlaryň) tölegi bilen bir wagtda tölemäge borçludyr. Türkmenistanyň salgyt kanunçylygy-na laýyklykda, satyn alyjy salgyt ýumuşçysy hökmünde salgyt tutup galýan halatlarynda, satyn alyjy tarapyndan goşulan baha üçin salgyt tölenmeýär. Harytlar (işler, hyzmatlar) ýerleşdirilende, satyn alyja tö-lemek üçin bildirilýän goşulan baha üçin salgydyň pul möçberi salgyt özenini degişli salgyt möçberine köpeltmek bilen hasaplanýar. Goşu-lan baha üçin salgydyň degişli pul möçberi hasaplaşyk resminama-larynda aýratyn setirde görkezilýär. Harytlar (işler, hyzmatlar) ilata bölek satuw bahalary we tarifler boýunça ýerleşdirilende, satyjylar tarapyndan ýazylyp görkezilýän ýarlyklarynda we bahanamalarynda salgydyň pul möçberi aýratyn görkezilmeýär.

Salgyt salynýan amallary geçirýän salgyt töleýji harytlary, işle-ri we hyzmatlary alyja kesgitlenilen nusgalykdaky hasap-fakturany

ýazyp bermäge borçludyr. Hasap-faktura iki nusgalykda ýazylýar, olaryň birinjisi satyn alyja (buýruja, sarp edijä) berilýär, ikinjisi ony ýazyp beren tarapda galýar. Hasap-faktura harydyň iberilen, işleriň ýerine ýetirilen we hyzmatlaryň amal edilen senesinden baş günden gijä galman berilýär. Elektrik energiýasyny, suwy, gazy, aragatnaşyk hyzmatlaryny, jemagat hyzmatlaryny ýerleşdirmegi amala aşyrýan salgyt töleýjileriň harydyň iberilen (işleriň ýerine ýetirilen, hyzmatlaryň amal edilen) aýyndan soňky aýyň başyndan gijä galman hasap-fakturany ýazyp bermäge haky bardyr. Hasap-fakturanyň görnüşü Türkmenistanyň Maliýe ministrligi tarapyndan tassyklanylýar. Bu aýdylanlar salgyt salynýan amallar bolup durmaýan harytlaryň (işleriň, hyzmatlaryň) ýerleşdirilmegine hem degişlidir.

Goşulan baha üçin salgydy tölemekden boşadylýan salgyt salynýan amallar geçirilende, hasap-faktura goşulan baha üçin salgyt görkezilmezden ýazylyp berilýär we onda degişli ýazgy edilýär ýa-da «Goşulan baha üçin salgytsyz» diýlen dörtburç möhürçe basylýar. Söwda we hyzmatlar ulgamyndaky işleri amala aşyrýan taraplar tarapyndan harytlaryň (işleriň, hyzmatlaryň) satyn alnandygy baradaky berilýän çekler (talonlar) hasap-faktura diýlip hasaplanýar we olarda harytlaryň (işleriň, hyzmatlaryň) umumy bahasy we olara goşulýan goşulan baha üçin salgydyň pul möçberi görkezilmelidir. Käbir maglumatlaryň bolmadyk halatlarynda, olar çeke (talona) goşulýan, kesgitlenilen tertipde doldurylan hasapda görkezilýär.

Bölek söwda döwlet kärhanalaryndan we alyjylar birleşmeleri kärhanalaryndan harytlar satyn alnanda, satyn alyjynyň hasap-fakturany ýazyp bermegi talap etmäge haky bardyr, onda lomaý we bölek söwda kärhanalary (şol sanda üpjünçilik-ýerleýiş we taýýarlaýyş kärhanalary) tarapyndan harytlar satyn alnanda, goşulan baha üçin salgyt bu harytlaryň bahasyndan we söwda nyrh goşundysyndan tölenýän goşulan baha üçin salgydyň pul möçberi aýratynlykda görkezilýär. Türkmenistanyň Maliýe ministrligi tarapyndan bellenen halatlarda, kesgitlenilen görnüşdäki we hasap-fakturalara bildirilýän talaplara laýyk gelýän beýleki resminamalar hem hasap-fakturasy hökmünde ulanylyp bilinýär.

2.7.12. Türkmenistanyň Döwlet býujetine tölenmäge degişli goşulan baha üçin salgydyň degişli pul möçberiniň hasaplanylşynyň tertibi

Daşary ýurtly edara görnüşli tarap ýa-da daşary ýurtly şahsy tarap-hususy telekeçi Türkmenistanyň çäklerinde salgyt salynýan amallary geçirýän halatynda we salgyt hasabynda durmaýan bolsa, onda goşulan baha üçin salgydyň pul möçberini satyn alynýan harytlaryň (işleriň, hyzmatlaryň) bahasyny töleýän salgyt ýumuşçysy hasaplaýar we töleýär. Bu tertip harytlar tabşyryk (komissiýa) ylalaşygy boýunça ýerleşdirilen halatynda hem ulanylýar. Goşulan baha üçin salgydyň degişli pul möçberi ynanylan tarap (komissioner) ynanan tarapa (komitete), ýagny daşary ýurtly edara görnüşli tarapa ýa-da şahsy tarap hususy telekeçi degişli pul möçberini tölenende tutulyp alynýar. Goşulan baha üçin salgydyň pul möçberiniň hasaplanylşynyň bu tertibinde şonuň ýaly daşary ýurtly edara görnüşli tarapa ýa-da şahsy tarap-hususy telekeçi tölenmäge degişli serişdelerinden tölegler her gezek tölenende salgydyň pul möçberini tutulyp alynýar. Talabyň islendik görnüşde bes edilmegi tölegiň tölenendigini ykrar edýär. Daşary ýurtly edara görnüşli ýa-da şahsy tarap tarapyndan onuň Türkmenistanda salgyt hasabyna goýlandygyna şaýatlyk edýän resminama berlende, özüniň satyn alýan harytlarynyň (işleriň, hyzmatlaryň) bahasyny töleýän tarap tarapyndan salgyt tutulyp alynmaýar.

Türkmenistanda salgyt hasabynda duran, satyn alynýan harytlaryň (işleriň, hyzmatlaryň) bahasyny töleýän, Türkmenistanyň dahyllysy bolup duran edara görnüşli tarap, şahsy tarap-hususy telekeçi, şeýle-de işini Türkmenistanyň çäklerinde ýerleşýän şahamçanyň ýa-da wekilhanasynyň üstünden amala aşyrýan, satyn alýan harytlaryň (işleriň, hyzmatlaryň) bahasyny töleýän (şol sanda daşary ýurtda hem) daşary ýurtly edara görnüşli tarapa salgyt ýumuşçysy diýilýär. Salgyt ýumuşçysy tarapyndan goşulan baha üçin salgydy hasaplamak we tutup almak mümkin bolmadyk ýagdaýynda, bu daşary ýurtly edara görnüşli tarap ýa-da daşary ýurtly şahsy tarap-hususy telekeçi degişli salgyt gullugynda hasaba durmalydyr we salgydy tölemek boýunça borçlary özbaşdak ýerine ýetirmelidir.

Hususy telekeçi ýa-da düzümine edara görnüşli taraplar girmeyän şereketiň geçiren salgyt salynýan amallary boýunça Türkmenistanyň Döwlet býujetine tölenmäge degişli goşulan baha üçin salgydyň pul möçberi, olaryň tabşyryýan salgyt beýannamalarynda görkezilen maglumatlaryň esasynda salgyt gullugy tarapyndan hasaplanýar. Salgyt salynýan amallar boýunça Türkmenistanyň Döwlet býujetine tölenmäge degişli goşulan baha üçin salgydyň pul möçberi salgyt döwründe geçirilen ähli salgyt salynýan amallar boýunça salgydyň şol döwürde hasaplaşyga degişli möçberine azaldylan pul möçberi hökmünde kesgitlenilýär. Birmeňzeş salgyt möçberleri ulanylýan salgyt salynýan amallar salgydyň pul möçberi, şonuň ýaly salgyt salynýan amallaryň salgyt özenine degişli salgyt möçberine köpeltmek bilen hasaplanýar.

Daşary ýurtly edara görnüşli taraplardan we hususy telekeçilerden tutup alynýan we Türkmenistanyň Döwlet býujetine tölenmäge degişli goşulan baha üçin salgydyň pul möçberi, salgyt ýeňilliklerini hasaba almak bilen Türkmenistanyň çäklerinde geçirilen her bir salgyt salynýan özenine degişli salgyt möçberine köpeltmek bilen kesgitlenilýär. Goşulan baha üçin salgydyň hasaplaşyga degişli pul möçberi haýsydyr bir salgyt döwründe şol döwür üçin hasaplanan goşulan baha üçin salgydyň pul möçberinden artyk gelen halatynda, şonuň ýaly artyk gelen pul möçberi yzyna gaýtarylýar ýa-da Türkmenistanyň Döwlet býujetine töleýjiden alynmaga degişli beýleki tölegleriň hasabyna geçirilýär.

Harytlaryň ýüklenip iberilen (berlen), işleriň ýerine ýetirilen we buýruja tabşyrylan (şol sanda tapgyrлаýyn tabşyrylanda), hyzmatlaryň tamamlanan hasabat döwri, salgyt salynýan amallar geçirildi diýlip hasap edilýär. Salgyt töleýji geleşikden we ylalaşykdan gelip çykýan ähli borçlary ýerine ýetirende we degişli pul möçberi oňa gürüňsiz tölenmäge (öwez dolunmaga) degişli bolsa, harytlar ýüklenip iberildi, işler ýerine ýetirildi, hyzmatlar amal edildi diýlip hasap edilýär (bu hukugyň kanagatlandyrylmagy soňa süýşürilen ýa-da tölegler bölekleýin amala aşyrylan halatynda-da). İşleri ýerine ýetirmek, hyzmatlary amal etmek barada uzak möhletli salgyt salynýan amallar her bir hasabat döwriň soňky gününde hakyky ýerine ýetirilen möç-

berlere laýyklykda, her bir hasabat (salgyt) döwründe geçirildi diýlip hasap edilýär. Üç aýyň içinde tamamlanmaýan islendik şertnamalara uzak möhletleýin şertnamalar diýlip düşünilýär. Harytlary ýerleşdirmek üçin şertnamalar boýunça bu aýdylanlar harytlaryň birligini taýýarlamagyň önümçilik tapgyry üç aýyň çäklerinde tamamlanmadyk harytlar babatynda ulanylýar.

Harytlaryň ýerleşdirilmegi diýlip ykrar edilýän tebigy ýitgileriň ölçeglerinden artyk haryt ýetmezçiligi ýüze çykarylan halatynda, salgyt salynýan amal onuň ýüze çykarylan hasabat (salgyt) döwründe geçirildi diýlip hasap edilýär. Öz hajatlary üçin gurluşyk-gurnama işleriniň tamamlanylan ýa-da binalaryň ulanylmaga başlanan döwri, salgyt salynýan amallaryň amala aşyrylan hasabat (salgyt) döwri diýlip hasap edilýär. Harytlaryň ogurlanmagy we zaýalanmagy bilen baglanyşykly ýetirilen zyýanyň öwezi günäkär taraplar tarapyndan dolunanda, ätiýaçlandyryş öwezini dolmalar alnanda, şol öwezini dolmalaryň alnan hasabat (salgyt) döwri salgyt salynýan amallaryň geçirilen döwri diýlip kesgitlenilýär. Özüniň sarp etmegi üçin harytlar (işler, hyzmatlar) peýdalanylanda, salgyt salynýan amallar harytlaryň peýdalanmaga (sarp etmäge) berlen, işleriň ýa-da hyzmatlaryň tamamlanan hasabat (salgyt) döwründe geçirildi diýlip hasap edilýär.

Değişli salgyt döwründe harytlary (işleri, hyzmatlary) iberijilere salgyt töleýjiniň töläň salgydynyň pul möçberi hasaplanýan goşulan baha üçin salgydyň pul möçberidir. Şonuň bilen birlikde, goşulan baha üçin salgyt boýunça hasaplaşyk salgyt salynýan amallaryň geçirilmegi üçin niýetlenilen satyn alnan harytlar (şol sanda esasy serişdeleri, tamamlanmadyk gurluşyklary we maddy däl aktiwleri goşmak bilen), işler we hyzmatlar boýunça geçirilýär, hatda olar peýdadan (girdejiden) alynýan salgydy hasaplamak üçin kabul edilýän aýyrmalara goşulmaýan bolsa-da. Öz hajatlary üçin gurluşyk-gurnama işleri ýerine ýetirilende we şonuň ýaly işleriň geçirilen binalary soňundan ýerleşdirilende, salgyt töleýjiniň hasaplap çykaran goşulan baha üçin salgydyň pul möçberi hasap edilmäge değışlidir. Elektrik energiýasy ýerleşdirilende we transportirlenilende, değışli salgyt döwründe harytlary (işleri, hyzmatlary) iberijileriň salgyt töleýjilere bildirýän salgydyň pul möçberi, goşulan baha üçin salgydyň hasaplaşyga kabul edilýän möçberi diýlip hasap edilýär.

Kesgitlenilen tertipde ýazylyp berilýän hasap-faktura we iberijiler (potratçylar) bilen tölegiň (hasaplaşyklaryň) geçirilendigini tas-syklaýan resminamalar, harytlary (işleri, hyzmatlary) iberijilere töle-nen goşulan baha üçin salgydyň pul möçberini hasap etmek üçin esas bolup durýar. Elektrik energiýasy ýerleşdirilende we transportirleni-lende, harytlary (işleri, hyzmatlary) iberijileriň kesgitlenilen tertipde ýazyp beren hasap-fakturasy, goşulan baha üçin salgydyň pul möç-berini hasaplaşyga kabul etmek üçin esas bolup durýar. Goşulan ba-ha üçin salgydyň 0 (nol) möçberi ulanylanda, şeýle-de beýleki zerur ýagdaýlarda, goşulan baha üçin salgydy hasap etmäge hukugy tassyk-lamak üçin, Türkmenistanyň Baş döwlet salgyt gullugy tarapyndan goşmaça talaplar kesgitlenilýär.

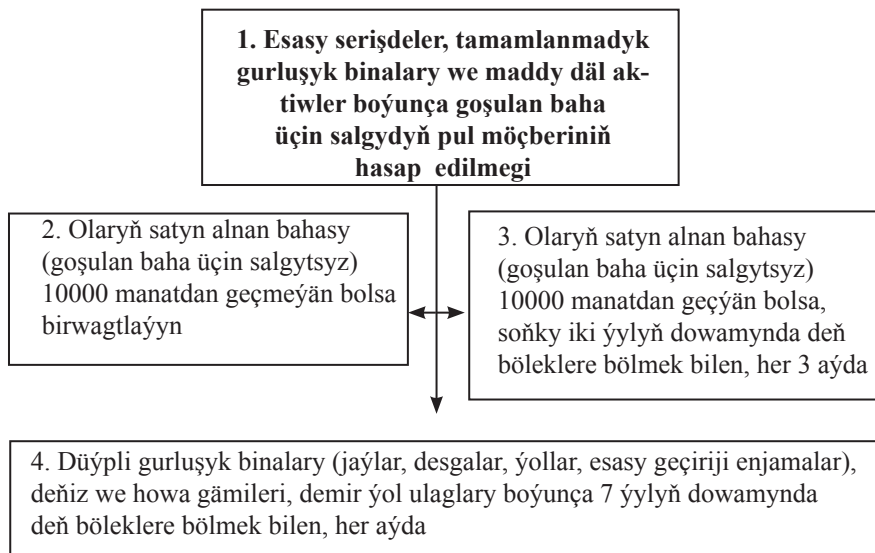
Esasy serişdeler, tamamlanmadyk gurluşyk binalary we maddy däl aktiwler boýunça goşulan baha üçin salgydyň pul möçberi olaryň satyn alnan (özünüň öndüren) pursadyndan başlap 13-nji şekilde gör-kezilen tertipde hasap edilýär. Býujet serişdeleriniň hasabyna satyn alnan esasy serişdeler, tamamlanmadyk gurluşyk binalary we maddy däl aktiwler boýunça goşulan baha üçin salgydyň pul möçberi hasap edilmäge degişli däldir.

Salgyt töleýji salgyt salynýan amallary, şol sanda goşulan ba-ha üçin salgytdan boşadylan amallary hem geçiren halatynda, hasap edilýän salgydyň pul möçberi diňe salgytdan boşadylmadyk salgyt salynýan amallar boýunça kesgitlenilýär. Goşulan baha üçin salgy-dy hasap etmäge, şeýle-de hasap etmäge rugsat berilmeyän salgydyň pul möçberiniň hasaba alnyşy aýry-aýrylykda alyp barmak mümkin bolmadyk ýagdaýynda, hasap edilýän salgydyň pul möçberi hasabat (salgyt) döwründe iberijilere (üpjün edijilere) satyn alnan harytlar (iş-ler, hyzmatlar) üçin tölenen goşulan baha üçin salgydyň bir bölegi hökmünde salgyt özeniniň goşulan baha üçin salgyt salmak binýa-dy hökmünde ykrar edilýän, şeýle-de ykrar edilmeyän ähli amalla-ryň umumy möçberine deň ölçeglikde hasaplanýar. Elektrik energi-ýasy ýerleşdirilende we transportirlenilende, salgydyň hasap edilýän pul möçberi harytlary (işleri, hyzmatlary) iberijiler tarapyndan salgyt töleýjilere bildirýän goşulan baha üçin salgytdan ugur alnyp hasap-lanýar. Goşulan baha üçin salgydyň hasap edilýän pul möçberini has

takyk kesgitlemek üçin, dekabryň aýynda geçirilýän düzedişleri görkez-
mek bilen tutuş ýyl üçin şonuň ýaly hasaplamalaryň geçirilmegine
ýol berilýär. Esasy serişdeler, tamamlanmadyk gurluşyk desgalary we
maddy däl aktiwler boýunça goşulan baha üçin salgydy hasaplaşyga
kabul etmek üçin, ýokarda görkezilen tertip ulanylýar.

13-nji şekil

**Esasy serişdeler, tamamlanmadyk gurluşyk binalary
we maddy däl aktiwler boýunça goşulan baha üçin
salgydyň pul möçberiniň hasap edilmegi**



Şu aşakdaky işleri amala aşyrmak üçin harytlar (işler, hyzmatlar) peýdalanylan halatynda, satyn alynýan harytlar, işler we hyzmatlar boýunça goşulan baha üçin salgydyň pul möçberi hasap edilmäge de-
gişli däldir:

- goşulan baha üçin salgytdan boşadylan salgyt salynýan amallar;
- salgyt salynýan binýady bolup durmaýan amallar.

Lomaý we bölek söwda amallary amala aşyrylanda (şol sanda
üpjünçilik-ýerleýiş we taýýarlaýyş işi we şonuň ýaly aýry-áýry işler,
şeýle-de söwda amallary), soňundan ýerleşdirmek üçin niýetlenen ha-
rytlar boýunça üpjün edijilere tölenen goşulan baha üçin salgydyň pul

möçberi döwlet eýeçiligi görnüşdäki kärhanalarda we alyjylar birleşikleriniň kärhanalarynda hasap edilmäge degişli däldir. Şonuň bilen birlikde, goşulan baha üçin salgydyň bu pul möçberi edara görnüşli taraplaryň peýdadan (girdejiden) alynýan salgydy hasaplamak üçin kabul edilýän aýyrmalara (şahsy adamlardan alynýan girdeji salgydy hasaplananda hususy telekeçileriň aýyrmalaryna) şeýle harytlaryň, işleriň we hyzmatlaryň bahasy bilen bilelikde goşulýar ýa-da salgytlar tölenenden soň salgyt töleýjiniň ygtyýarynda galýan peýdanyň (girdejiniň) hasabyna ýa-da maliýeleşdirmegiň degişli çeşmeleriniň hasabyna üsti dolunýar.

Öň ulanyşda bolan esasy serişdeler ýerleşdirilende we olar satyn alnanda tölenen goşulan baha üçin salgydyň pul möçberi olaryň ýerleşdirilen pursadyna çenli hasap edilmedik ýa-da ulanylyp könelmäniň (amortizasiýasynyň) üsti bilen hasapdan öçürilmedik bolsa, onda hasap goşulan baha üçin salgydyň şol möçberleriniň çäklerinde kabul edilýär. Goşulan baha üçin salgydy hasaplamak, tutup almak we tölemek salgyt ýumuşçysynyň üstüne ýüklenende, salgyt töleýjä goşulan baha üçin salgydyň pul möçberini hasap etmek ýa-da yzyna gaýtaryp bermek, salgyt ýumuşçysy tarapyndan salgyt töleýjä tölenýän töleglerden tutulyp alnan salgyt Türkmenistanyň Döwlet býujetine tölenenden soň amala aşyrylýar. Hasap etmek ýa-da yzyna gaýtaryp bermek, salgydy tutup alan salgyt ýumuşçysynyň hasaba alnan ýerindäki salgyt gullugyna salgyt töleýjiniň berýän arzasynyň esasynda amala aşyrylýar. Arza bilen bilelikde hasap-faktura we gaýry degişli resminamalar hem tabşyrylýar.

Hasap etmek üçin kabul edilýän salgydyň pul möçberine düzediş girizmek Türkmenistanyň salgyt kanunçylygynda bellenen ýagdaýlarda we tertipde amala aşyrylýar. Aýdylanlar Türkmenistanyň «Uglewodorod serişdeleri hakynda» Kanunyna laýyklykda işleri amala aşyran taraplaryň nebit işlerini ýa-da gaýry işleri ýerine ýetirmek üçin hasabat döwründe peýdalanylýan harytlary (işleri, hyzmatlary) satyn alnan mahaly goşulan baha üçin salgydyň tölenen halatlaryna hem degişlidir. Bu tertip üýtgedilip gurulýan edara görnüşli tarap bolup durýan salgyt töleýjiniň töläň goşulan baha üçin salgydy babatynda hem ulanylýar we salgydyň degişli pul möçberini onuň hukuk mirasdüşeri hasaplaýyga alýar.

2.8.13. Goşulan baha üçin salgyt boýunça salgyt beýannamasynyň tabşyrylyşynyň we salgydyň tölenilişiniň tertibi

Salgyt töleýjiler her bir hasabat döwri üçin goşulan baha üçin salgyt boýunça beýanname tabşyrmaga borçludyr. Hasabat döwri üçin goşulan baha üçin salgyt boýunça salgyt beýannamasy hasabat döwründen soňky gelyän aýyň 20-den gijä galman tabşyrylýar.

Salgyt ýumuşçysy tarapyndan goşulan baha üçin salgyt tutulyp alnanda we Türkmenistanyň Döwlet býujetine tölenende, daşary ýurtly edara görnüşli taraplar we daşary ýurtly şahsy taraplar – hususy telekeçiler goşulan baha üçin salgyt boýunça salgyt beýannamasyny tabşyрмаýarlar. Türkmenistana dahylly däl taraplara tölegleri töleýän taraplar tölegleriň tölenilen aýyndan soňky gelyän aýyň 20-ne çenli möhletde özüniň salgyt hasabyna alnan ýerindäki salgyt gullugyna şeýle tölegler tölenilen taraplar, goşulan baha üçin salgydyň hasaplanylýan, tutulyp alnan we Türkmenistanyň Döwlet býujetine geçirilen möçberleri, şeýle-de salgyt tutulyp alynmadyk taraplar hakyndaky hasabat bermedirler. Hasabatnyň görnüşini Türkmenistanyň Maliýe ministrligi bilen ylalaşyp, Türkmenistanyň Baş döwlet salgyt gullugy kesgitleýär.

Salgyt töleýjiler tabşyrylan salgyt beýannamalaryna laýyklykda hasaplanan goşulan baha üçin salgydy hasabat döwründen soňky gelyän aýyň 25-den gijä galman Türkmenistanyň Döwlet býujetine töleýärler.

Salgydyň tölenmeli möhletine çenli hasabat döwrüniň salgyt beýannamasynyň tabşyrmaly möhleti gelip ýetmedik ýa-da salgyt beýannamasy salgyt töleýji tarapyndan doldurylmadyk we salgyt gullugyna tabşyrylmadyk halatlarynda, hasabat döwrüniň soňky möhleti üçin hasaplanyp ýazylan deslapky tölegiň möçberinde hasabat döwrüniň deslapky tölegleri hem tölenýär. Şu tertipde hasaplanan deslapky tölegleriň pul möçberi goşulan baha üçin salgydyň çak edilýän (göz önünde tutulan) salgyt özeninden ugur alnyp kesgitlenilen pul möçberi bilen ep-esli tapawudy bolan halatynda, onda Türkmenistanyň Döwlet býujetine tölenmäge degişli deslapky tölegler salgyt gullugy tarapyndan çak edilýän görkezijilerden ugur alnyp belleniýär. Şeýle ýagdaýda salgyt töleýji hasabat döwri başlanmazdan öň, salgyt hasa-

byna duran ýeri boýunça salgyt gullugyna geljekki hasabat döwri üçin çak edilýän salgyt özeniniň pul möçberi hakynda maglumat berýär.

Salgyt ýumuşçysy hökmünde çykyş edýän taraplar goşulan baha üçin salgydyň tutulyp alnan pul möçberini, salgydy tutup almak üçin kesgitlenilen gününden soňky gelýän baş günüň (tölegler daşary ýurtlarda geçirilende bolsa on baş günde) dowamynda töleýärler. Hususy telekeçiler we şereketе goşulan taraplar (eger oňa edara görnüşli taraplar girmeyän bolsalar) goşulan baha üçin salgydy ýanwar aýynyň 1-den iýun aýynyň 30-na çenli aralykdaky hasabat döwri üçin – şol ýylyň sentýabr aýynyň 1-den gijä galman we iýul aýynyň 1-den dekabry aýynyň 31-ne çenli aralykdaky hasabat döwri üçin-indiki ýylyň mart aýynyň 1-ne çenli Türkmenistanyň Döwlet býujetine töleýärler. Goşulan baha üçin salgyt ýanwar aýynyň 1-den iýun aýynyň 30-na çenli aralykdaky hasabat döwri üçin – şol ýylyň awgust aýynyň 1-den we iýul aýynyň 1-den dekabry aýynyň 31-ne çenli hasabat döwri üçin indiki ýylyň fewral aýynyň 1-den gijä galman salgyt gullugynyň iberýän salgyt habarnamasynyň esasynda tölenýär. Salgyt töleýjileriň aýry-aýry toparlary üçin Türkmenistanyň Baş döwlet salgyt gullugy salgyt beýannamasyny tabşyrmak we goşulan baha üçin salgydy tölemek üçin başga möhletleri hem kesgitlep bilýär, ýöne bu kesgitlenilen möhletler bellenen möhletlerden otuz günden giç bolmaly däldir.

Goşulan baha üçin salgydy tölemekden boşadylýan ýa-da ýeňillikler göz önünde tutulýan ýa-da salgydyň nol möçberiniň ulanylýan halatlarynda, salgyt töleýji salgydyň pul möçberini hasap-faktura ýa-da başga bir resminama ýalňyşyp goşan bolsa, onda şol pul möçberi Türkmenistanyň Döwlet býujetine tölenmäge degişlidir, öz wagtynda tölenmedik bolsa puşmana tölegini hasaplamak bilen tölenýär. Şonuň bilen birlikde, satyn alyja (buýruja) salgydy hasap etmäge rugsat berilýär. Bu ýagdaýda maliýe jerimleri ulanylmaýar. Ýokarda aýdylanlar şu aşakdaky ýagdaýlara hem degişlidirler:

- harytlary (işleri, hyzmatlary) ýerleşdirýän tarap salgyt töleýji hökmünde ykrar edilmeýän bolsa;
- şeýle amal salgyt salynmaýan amal bolmasa;
- salgyt özeni nädogry kesgitlenilen bolsa, we ş.m.

Satyn alyjy özüne berlen hasap-fakturany ýa-da salgyt möçberi ýalňyşlyk bilen başga bir resminamalara goşulanda onuň üýtgedilmegini talap etmedik halatlarynda hem ýokarda görkezilen düzgünler ulanylýar. Salgyt töleýji harytlary (işleri, hyzmatlary) satyn alyja (buýruja) berilýän hasap-faktura goşulan baha üçin salgydyň pul möçberini ýalňyşlyk bilen goşmadyk we Türkmenistanyň Döwlet býujetine tölemedik halatlarynda, salgydyň şol pul möçberini şol satyn alyjydan salgyt gullugynyň almaga haky bardyr.

Bilelikdäki işleri amala aşyrýan (şereket) salgyt töleýjileriň goşulan baha üçin salgydy tölemek borjy öz işini Türkmenistanyň çäklerinde amala aşyrýan şerekete gatnaşyjylaryň biriniň üstüne ýüklenýär. Şerekete girýän salgyt töleýjiler şonuň ýaly çözgüdiň kabul edilendigi barada Türkmenistanyň salgyt kanunçylygynda bellenen möhletde özleriniň salgyt hasabynda durýan salgyt gullugyna hat üsti bilen habar berýärler.

Şereketiň işi boýunça Türkmenistanyň Döwlet býujetine tölenmäge degişli goşulan baha üçin salgyt hasaplananda, bilelikdäki işi amala aşyrmak maksady bilen ylalaşyga gatnaşyjylaryň haýsam bolsa biri çig mal, materiallar, işler, hyzmatlar we beýlekiler boýunça tölenen goşulan baha üçin salgydy hasaba kabul edýär. Şerekete gatnaşyjylaryň ählisiniň amal eden çykdajylary baradaky maglumat (ilkinji buhgalter hasabynyň resminamalarynyň nusgasy ýa-da asyl nusgasy) şonuň ýaly hasap geçirmek üçin esas bolup durýar. Salgyt töleýjileriň şereketiň düzümindäki işe degişli bolmadyk işleri babatynda Türkmenistanyň Döwlet býujetine tölenmeli goşulan baha üçin salgyt kesgitlenilende, hasap edilmäge kabul edilýän goşulan baha üçin salgydyň pul möçberi şeýle halatlarda hasap etmek üçin kabul edilmeli däl.

Şerekete gatnaşyjylaryň haýsam bolsa biri salgydyň ähli möçberi boýunça ýa-da salgydyň umumy möçberinden degişli paýy boýunça olaryň her biri Türkmenistanyň Döwlet býujetine goşulan baha üçin salgydy tölemek boýunça borçlary ýerine ýetirýärler. Goşulan baha üçin salgydy hasaplamak üstüne ýüklenen şerekete gatnaşygy iki ýagdaýda hem şereketiň bilelikdäki tutuş işi boýunça goşulan baha üçin salgyt beýannamasyny özüniň salgyt hasabyna alnan ýerindäki salgyt gullugyna kesgitlenilen möhletlerde tabşyrmalydyr.

Goşulan baha üçin salgyt beýannamasyna şu aşakdaky maglumatlar goşulýar:

– şerekete gatnaşýan ähli gatnaşyjylar, olaryň hususy salgyt belgileri, olaryň ýerleşýän ýa-da ýaşaýan ýeri;

– salgydyň şerekete gatnaşyjylaryň biri tarapyndan tölenjekdigi ýa-da her biriniň öz paýyny tölenjekdigi hakyndaky çözgüdiň nusgasy.

Salgyt töleýji goşulan baha üçin salgyt boýunça salgyt beýannamasyny tabşyrandan soň, salgyt gullugy baş günüň dowamynda beýleki şerekete gatnaşyjylaryň salgyt hasabyna alnan ýerlerindäki salgyt gulluklaryna:

– şerekete gatnaşyjylaryň biri tarapyndan goşulan baha üçin salgydy töleýändigini habar bermelidir;

– şerekete beýleki gatnaşyjylar tarapyndan goşulan baha üçin salgydyň özlerine degişli paýlarynyň doly we öz wagtynda tölenilişine gözegçilik çärelerini bellemek üçin degişli görkezmeleri ibermelidir.

III BAP

GOŞMAÇA TÖLEGLER

3.1.14. Goşmaça tölegi töleýjiler, goşmaça töleg salynýan binýat we salgyt özeni

Salgyt kanunçylygynda salgyt salynýan amallary amala aşyrýan, şeýle-de Türkmenistanyň gümrük çäklerine goşmaça töleg tölenmäge degişli harytlary getirýän edara görnüşli we şahsy taraplar goşmaça tölegi töleýjilerdir. Türkmenistanyň çäklerinde buýrujynyň iberýän çig malyndan (materiallaryndan) öndürilýän goşmaça töleg tölenmäge degişli harytlar boýunça haryt öndüriji goşmaça tölegiň töleýjisidir.

Aşakdakylar Goşmaça tölegi töleýjiler dälidir:

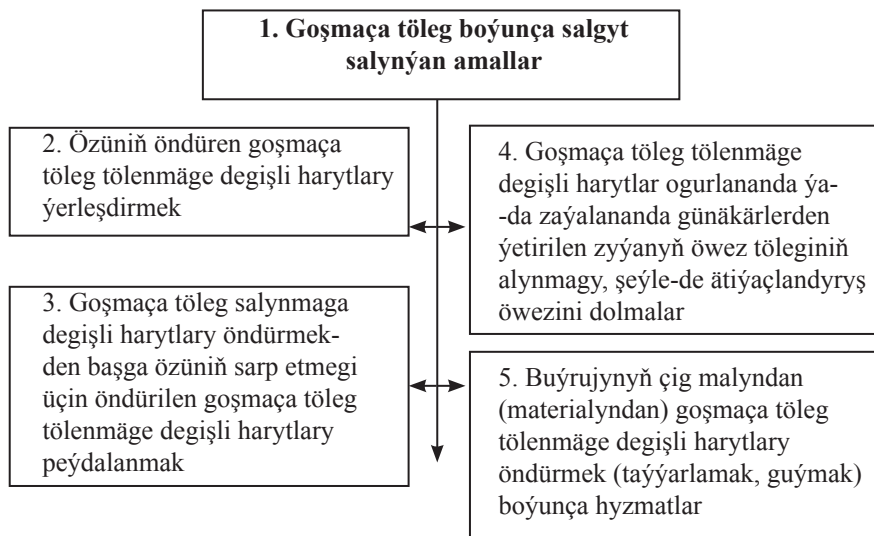
– býujet guramalary;

– Türkmenistanyň «Uglewodorod serişdeleri hakynda» Kanunyna laýyklykda potratçylar we kömekçi potratçylar bolup durýan taraplar goşmaça tölegi töleýjiler dälidir. Nebit işlerine degişli däl salgyt salynýan amallar geçirilende we Türkmenistanyň gümrük çäklerine nebit işlerini geçirmek üçin niýetlenilmedik goşmaça töleg tölenmäge degişli harytlar getirilende, olar goşmaça töleg tölemäge borçludyr.

Geljekde olaryň haýsy maksat bilen ulanyljakdygyna garamazdan, Türkmenistanyň salgyt kanunçylygynda göz önünde tutulan goşmaça tölegiň möçberi kesgitlenilen harytlar we önümler, goşmaça töleg tölenmäge degişli harytlar diýlip hasaplanýar. Salgyt salynýan amallar we Türkmenistanyň gümrük çäğine getirilýän goşmaça töleg tölenmäge degişli harytlar goşmaça töleg boýunça salgyt salynýan binýatdyr. Goşmaça töleg boýunça salgyt salynýan amallar 14-nji şekilde görkezilýär.

14-nji şekil

Goşmaça töleg boýunça salgyt salynýan amallar



Eger goşmaça töleg tölenmäge degişli harytlar ýa-da olary öndürmek (taýýarlamak, guýmak) boýunça hyzmatlar Türkmenistanyň çäginde öndürilen bolsa, onda 14-nji şekilde sanalyp geçilen amallar goşmaça töleg boýunça salgyt salynýan binýat diýlip hasap edilýär. Goşmaça töleg tölenmäge degişli harytlary mejburi almagyň, elden almagyň netijesinde aýrybaşgalamak boýunça amallar, şeýle-de şonuň ýaly harytlaryň Türkmenistanyň çäklerine getirilmegi, goşmaça töleg boýunça salgyt salynýan binýat bolup durmaýar.

Goşmaça töleg boýunça salgyt özeni – salgyt salynýan amallar geçirilende salgyt töleýjiniň islendik tarapdan alýan ýa-da almaga hukugy bolan harydynyň goşmaça tölegi öz içine alýan

bahasyndan (goşulan baha üçin salgydy goşmazdan) ugur alnyp kesgitlenilýän baha. Salgyt salynýan amallar geçirilende, goşmaça töleg tölenmäge degişli öndürilen harytlar ogurlananda ýa-da zaýalananda ýetirilen zyýanyň öweziniň günäkär taraplardan alnan pul möçberi, şeýle-de şonuň ýaly harytlar üçin ätiýaçlandyryş öwezini dolmalar hem salgyt özenine goşulýar.

Buýrujy tarapyndan berilýän çig maldan (materiallardan) öndürilýän goşmaça töleg tölenmäge degişli harytlar ýerleşdirilende, salgyt özeni haryt öndürijiniň goşmaça töleg tölenmäge degişli öndürilen harytlar berlen pursadynda özüniň öndüren şonuň ýaly harytlaryna goşmaça tölegi hasaba alyp iň ýokary satuw bahalaryndan, olaryň ýok wagtynda bolsa, şonuň ýaly harytlaryň hakyky bazar bahalaryndan ugur alnyp kesgitlenilýär. Goşmaça töleg tölenmäge degişli harytlar muzdsuz berlende, salgyt özeni salgyt töleýji tarapyndan şeýle harytlaryň adaty, hak almak bilen ýerleşdirilende ulanylýan bahalaryndan ugur alnyp hasaplanylýar.

Geleşige gatnaşýan taraplar goşmaça töleg tölenmäge degişli çalyşýan harytlarynyň bahasyny kesgitlemedik halatlarynda, salgyt özeni töleýji tarapyndan şonuň ýaly goşmaça töleg tölenmäge degişli harytlar ýerleşdirilende ulanylýan adaty bahalaryndan ugur alnyp kesgitlenilýär. Çalşyk deň derejede bolmadyk ýagdaýynda çalyşýan goşmaça töleg tölenmäge degişli harytlaryň bahasyna goşulýan bahanyň islendik möçberi salgyt salynýan dolanyşyga goşulýar. Özüniň sarp etmegi üçin öndürilen goşmaça töleg tölenmäge degişli harytlar peýdalananda, hatda olar boýunça degişli harajatlar peýdadan alnýan salgydy hasaplamak üçin kabul edilýän aýyrmalara goşulýan hem bolsalar salgyt özeni şonuň ýaly harytlar salgyt töleýji tarapyndan adaty, hak tölemek bilen ýerleşdirilende ulanylýan bahalaryndan ugur alnyp kesgitlenilýär.

Tebigy ýitgileriň ölçeglerinden harytlaryň artyk ýetmezçiligi bolan halatynda we bu harytlaryň ogurlanandygyny ýa-da zaýalanandygyny tassyklaýan resminamalar bolmadyk ýagdaýynda, salgyt özeni salgyt töleýji tarapyndan şeýle harytlaryň adaty, hak almak bilen ýerleşdirilende ulanylýan bahalaryndan kesgitlenilýär. Ýeňillikli baha kesgitlenilen goşmaça töleg tölenmäge degişli harytlary ýerleşdirmek boýunça salgyt binýady şonuň ýaly ýeňillikleri hasaba almak bilen belleniýär.

Bu aýdylanlar Türkmenistanyň kanunçylygyna laýyklykda ilata mugt berilýän harytlara we amal edilýän hyzmatlara hem degişlidir.

Alyjy tarapyndan goşmaça töleg tölenmäge degişli harytlaryň yzy-na gaýtarylmaga degişli gaplaryň bahasy salgyt özenine goşulmaýar. Türkmenistanyň gümrük çäğine harytlar getirilende, tölenmäge degişli paçlary we ýygymlary hasaba almak bilen goşmaça tölegiň pul möçberini öz içine almaýan harydyň bahasy salgyt özeni bolup durýar.

Salgyt salynýan amallaryň bahasy, salgyt özenini artdyrýan pul serişdeleriniň möçberi, daşary ýurt pulundaky harytlaryň gümrük bahasy Türkmenistanyň Merkezi bankynyň hümmeti boýunça şu aşakdakylara degişlilikde manatda hasaplanylýar:

- salgyt salynýan amallaryň geçirilen senesindäki hümmeti boýunça;
- Türkmenistanyň gümrük çäğine goşmaça töleg tölenmäge degişli harytlar getirilende goşmaça tölegiň tölenen senesindäki hümmet boýunça.

Salgyt salynýan amallar geçirilende we Türkmenistanyň gümrük çäğine harytlar getirilende, salgyt özeni goşmaça töleg tölenmäge degişli aýry-aýry harytlar üçin haryt (natural) görnüşinde-de kesgitlenilýär. Türkmenistanyň salgyt kanunçylygyna laýyklykda hasaplanylýan salgyt özeni Türkmenistanyň daşary ýurt pulundaky ätiýaçlygyna gönükdirilen pul serişdeleriniň möçberine görä azaldylýar.

***3.2.15. Goşmaça töleg tölenmäge degişli
harytlaryň sanawy we goşmaça tölegiň möçberi.
Salgyt we hasabat döwri. Goşmaça tölegler
boýunça berilýän ýeňillikler***

Goşmaça töleg tölenmäge degişli harytlaryň sanawy we goşmaça tölegleriň möçberleri 1-nji tablisada şekillendirilýär.

Goşmaça töleg tölenmäge degişli harytlaryň sanawy daşary ykdysady işiň haryt sanawynyň kodlaryna laýyklykda toparlara bölünýärler.

Türkmenistanda öndürilýän, şeýle-de Türkmenistana getirilýän goşmaça töleg tölenmäge degişli aýry-aýry harytlar Türkmenistanyň Ministrler Kabinetiniň kesgitleň tertibinde goşmaça töleg nyşanlary bilen nyşanlanýar. Salgyt salynýan amallar geçirilende goşmaça tölegler üçin salgyt we hasabat döwürleri senenama aýyna deň belllenýär.

**Goşmaça töleg tölenmäge degişli harytlaryň sanawy
we goşmaça tölegleriň möçberleri**

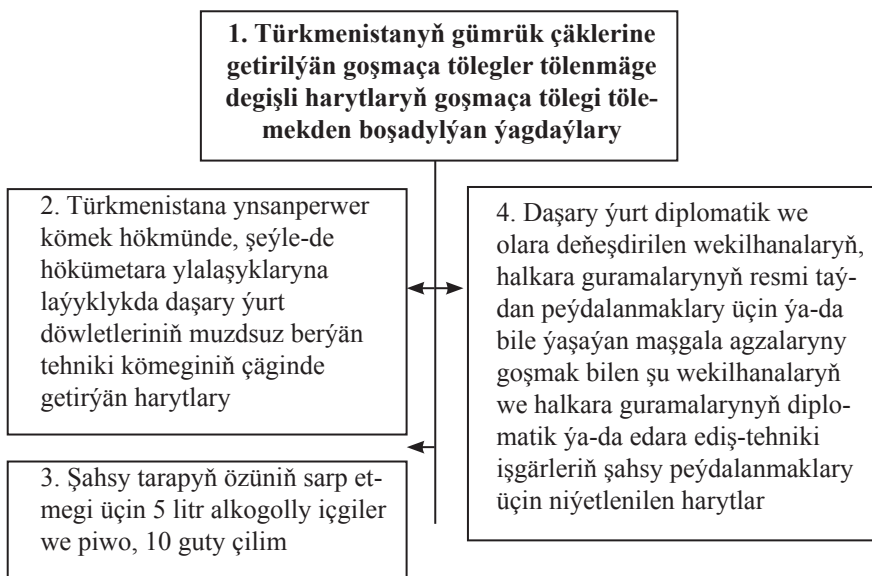
№	Goşmaça töleg tölenmäge degişli harytlaryň atlary	Goşmaça tölegleriň möçberleri
	Türkmenistanda öndürilýän harytlar boýunça	
1.	Piwo	bahasynyň 10 %-i
2.	Tebigy üzüm çakryry, güýçli spirtli içgiler, likýorlar we düzüminde alkohol bolan gaýry alkogolly içgiler (üzüm löderesinden başga), şeýle hem düzüminde alkohol bolan çakyr serişdeleri: 20 göterime çenli 20-den 30 göterime çenli 30 göterimden ýokary	bahasynyň 15 %-i bahasynyň 30 %-i bahasynyň 40%-i
3	Benzin	bahasynyň 40 %-i
4	Dizel ýangyçlary	bahasynyň 40%-i
	Türkmenistanyň gümrük çäklerine getirilýän harytlar boýunça	
1	Piwo	Gümrük bahasynyň 50 %-i, emma 1 litri üçin azyndan 20 müň manat
2	Düzüminde aşakdaky möçberde alkogoly bolan üzüm çakryrlary we alkogolly içgiler: 20 göterime çenli 20 göterimden ýokary	Gümrük bahasynyň 100%-i, emma 1 litri üçin azyndan 20 manat. Gümrük bahasynyň 100%-i, emma 1 litri üçin azyndan 30 manat
3	Spirtli içgiler taýýarlananda ulanylýan spirt (saglygy goraýyş maksady bilen getirilýänlerden, şeýle hem döwlet kärhanalary, alyjylar birleşmeleriniň kärhanalary tarapyndan getirilýänlerden beýlekileri)	1 litri üçin ABŞ-nyň 4 dollary

4	Temmäki önümleri	Gümrük bahasynyň 30%-i, emma 1 gutusy üçin ABŞ-nyň 0,5 dollary
5	Beýleki senagat taýdan öndürilen temmäki we onuň senagat çalşyryjylary	1 kg üçin ABŞ-nyň 10 dollary
6	Ýeňil awtoulaglar (tiz kömek awtoulaglaryndan we maýyplar üçin ýörite enjamlaşdyrylan ýörite ulaglardan başga)	Hereketlendirijiniň iş göwrüminiň 1 kub sm-i üçin ABŞ-nyň 0,3 dollary

Türkmenistanyň gümrük çäklerine getirilýän goşmaça töleg tölenmäge degişli harytlar goşmaça tölegi tölemekden 15-nji şekilde beýan ediljek ýagdaýlarda boşadylýarlar.

15-nji şekil

Türkmenistanyň gümrük çäklerine getirilýän goşmaça töleg tölenmäge degişli harytlaryň goşmaça tölegi tölemekden boşadylýan ýagdaýlary



Eger Türkmenistanyň aýry-aýry kanunçylyk namalaryna laýyklykda salgyt töleýji salgyt ýenilliklerinden peýdalanmaga ýa-da salgydy tölemekden boşadylýan bolsa, onda olar goşmaça tölegleriň alynmagyna

degişli edilmeyär. Eýeçilik hukugy esasynda daşary ýurtly edara görnüşli taraplara degişli bolan berilýän çig maldan (çig nebitden) we dizel ýan-gyjyny öndürmek (taýýarlamak) boýunça amal edilýän hyzmatlar, eger şu önümler soňunda Türkmenistanyň çäklerinden çykarylýan bolsalar goşmaça töleg tölemekden boşadylýar. Hökümetara ylalaşyklaryna la-ýyklykda, şeýle-de döwlet häkimiýeti we dolandyryş edaralarynyň çöz-gütleriniň esasynda ynsanperwerlik we haýyr-yhsan kömegi hökmünde goşmaça töleg tölenmäge degişli harytlary bermek boýunça amal edilýän amallar goşmaça tölegi tölemekden boşadylýarlar.

3.3.16. Türkmenistanyň gümrük serhediniň üsti bilen goşmaça töleg tölenmäge degişli harytlar getirilende salgyt salynmagyň aýratynlyklary

Saýlanyp alnan gümrük düzgünine baglylykda, Türkmenistanyň gümrük çäklerine goşmaça töleg tölenmäge degişli harytlar getirilen-de, goşmaça tölegi salmagyň tertibi 16-njy şekilde görkezilendir.

Gümrük düzgünü üýtgände, goşmaça tölegi tölemek borjy täze gümrük düzgünine laýyklykda kesgitlenilýär. Salgyt töleýji Türkme-nistanyň çäklerinde saýlap alan gümrük düzgünini berjaý etmedik ýagdaýynda, onda erkin dolanyşyk üçin goşmaça töleg tölenmäge de-gişli harytlary çykarmak gümrük düzgünine laýyklykda ondan goş-maça töleg, şeýle-de harydyň getirilen wagtyndan goşmaça tölegiň tölenen gününe çenli aralykdaky döwür üçin hasaplanyp ýazylan puş-mana tölegleri alynýar.

3.4.17. Goşmaça tölegleri hasaplamagyň tertibi we goşmaça tölegi hasaplaşmak

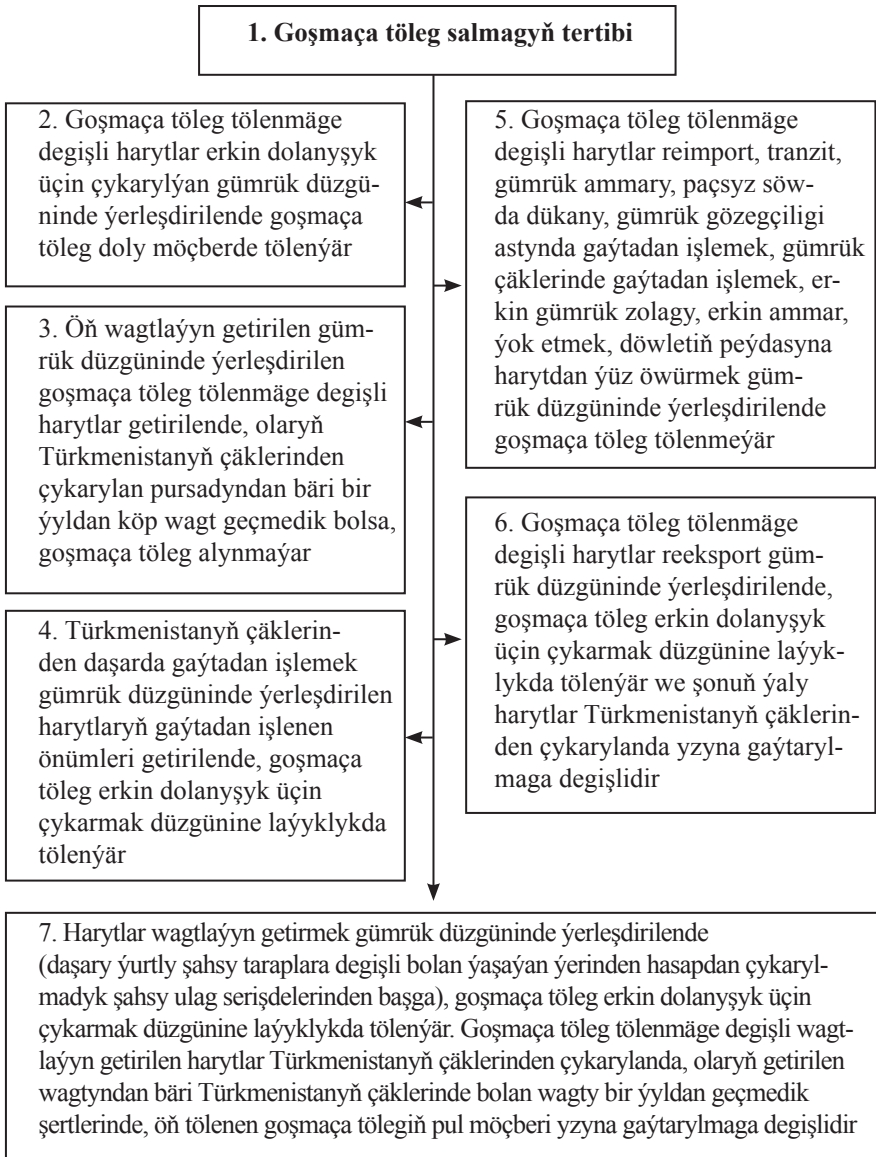
Goşmaça tölegiň pul möçberi aşakdaky ýaly hasaplanýar:

– salgyt salynýan amallar geçirilende – salgyt töleýji tarapyndan özbaşdak;

– Türkmenistanyň gümrük çäklerine harytlar getirilende – güm-rük edaralary tarapyndan.

Salgyt salynýan amallar geçirilende Türkmenistanyň döwlet býujetine tölenmäge degişli goşmaça tölegiň pul möçberi, degişli sal-

**Saýlanyp alnan gümrük düzgünine laýyklykda, Türkmenistanyň
gümrük çäklerine goşmaça töleg tölenmäge degişli harytlar
getirilende, goşmaça töleg salmagyň tertibi**



gyt döwründe ähli salgyt salynýan amallar boýunça goşmaça tölegiň pul möçberini şol salgyt döwründe hasap etmäge kabul edilýän goşmaça tölegiň pul möçberine azaldylan jem hökmünde hasaplanylýar.

Goşmaça töleg tölenmäge degişli harytlaryň her bir görnüşi boýunça amala aşyrylýan salgyt salynýan amallar boýunça goşmaça tölegiň pul möçberi, şonuň ýaly salgyt salynýan amallar boýunça salgyt özenini degişli salgyt möçberine köpeltmek bilen kesgitlenilýär. Türkmenistanyň gümrük çäklerine harytlar getirilende, goşmaça tölegiň pul möçberi goşmaça töleg tölenmäge degişli harytlaryň her bir görnüşi boýunça hasaplanýan şeýle harytlaryň salgyt özenini degişli salgyt möçberine köpeltmek arkaly takykklanýar.

Haýsy hem bolsa bir salgyt döwründe hasap edilmäge degişli goşmaça tölegiň pul möçberi hasaplanan goşmaça tölegiň möçberinden artyk gelen halatynda, artyk gelýän pul möçberi yzyna gaýtaryp berilmäge degişlidir ýa-da salgyt töleýjiden alynmaga degişli beýleki tölegleriň hasabyna Türkmenistanyň Döwlet býujetine geçirildi diýlip hasap edilmelidir. Türkmenistanyň «Uglewodorod serişdeleri hakynda» Kanunyna laýyklykda, potratçy ýa-da kömekçi potratçy bolup durýan edara görnüşli taraplar Türkmenistanyň gümrük çäklerine getirýän goşmaça töleg tölenmäge degişli harytlary nebit işlerini amala aşyrmak üçin peýdalanmaýan bolsalar, onda olar goşmaça tölegi kesgitlenilen tertipde töleýärler. Salgyt salynýan amallar geçirilýän hasabat (salgyt) döwri goşulan baha üçin salgydyň kesgitlenilişi ýaly bellenilýär.

Goşmaça töleg tölenmäge degişli ýerleşdirilen harytlaryň goşmaça töleg nyşanyň bahasynyň möçberinde salgyt töleýjiler goşmaça tölegi hasap etmäge hukuklydyrlar. Çig mal (materiallar) görnüşinde satyn alynýan goşmaça töleg tölenmäge degişli harytlar peýdalanylanda, şeýle-de şonuň ýaly harytlar beýleki goşmaça töleg tölenmäge degişli harytlary öndürmek üçin buýrujy tarapyndan (bermek esasynda) berlen halatynda, çig mal (materiallar) görnüşinde goşmaça töleg tölenmäge degişli harytlar satyn alnanda ýa-da getirilende, salgyt töleýjiniň tölän goşmaça töleginiň pul möçberi hasap edilmäge degişlidir. Şonuň bilen birlikde, goşmaça tölegi bellenen maksatlara şol hasabat (salgyt) döwründe peýdalanylan çig mal (materiallar) babatynda hasap etmäge rugsat berilýär.

Ýazylyp berilýän hasap-faktura we ýük iberijiler bilen tölegiň (hasaplaşygyň) geçirilendigini tassyklaýan resminamalar, goşmaça töleg

tölenmäge degişli harytlary iberijilere tölenen goşmaça tölegi hasap etmek üçin esas bolup durýar. Goşmaça töleg tölenmäge degişli getirilen harytlar gümrük taýdan resmileşdirilende, tölenen goşmaça tölegi hasap etmek üçin aşakdaky resminamalar esas bolýar:

- goşmaça tölegi tölemek boýunça serişdeleriň hakyky geçirilendigini tassyklaýan töleg resminamalary we bankyň göçürmesi;

- ýük gümrük beýannamasy ýa-da ony erkin dolanyşyga çykar-mak gümrük düzgüninden harytlaryň çykarylmanyň amala aşyran gümrük edarasynyň belligi bolan nusgasy.

Çig mal (materiallar) görnüşinde satyn alynýan goşmaça töleg tölenmäge degişli harytlar goşmaça töleg tölenmäge degişli däl harytlary öndürmek ýa-da başga bir maksatlar üçin peýdalananda, olar boýunça tölegiň pul möçberi şonuň ýaly çig malyň (materiallaryň) bahasy bilen bilelikde peýdadan (girdejiden) alynýan salgydy hasaplamak üçin kabul edilýän aýyrmalara goşulýar ýa-da salgytlar tölenenden soň salgyt töleýjiniň ygtyýarynda galýan peýdasynyň hasabyna ýa-da maliýeleşdirmegiň gaýry çeşmeleriniň hasabyna degişli edilýär. Ýokarda aýdylanlar işi üýtgedilip gurulýan edara görnüşli tarap bolup durýan salgyt töleýji tarapyndan tölenen goşmaça tölegler babatynda hem ulanylýar we bu salgyt onuň hukuk mirasdüşeri tarapyndan hasap etmäge kabul edilýär.

Özüniň öndürýän goşmaça töleg tölenmäge degişli harytlaryny ýerleşdirýän ýa-da buýrujynyň çig malyndan (materiallaryndan) goşmaça töleg tölenmäge degişli harytlary öndürmek (taýýarlamak, guýmak) boýunça hyzmatlary amal edýän, şeýle-de özüniň getiren goşmaça töleg tölenmäge degişli harytlaryny ýerleşdirýän salgyt töleýji satyn alyja we çig maly (materiallary) beren hususyýetçä goşmaça tölegiň degişli pul möçberini tölemek talabyny bildirmäge borçludur. Şonuň bilen birlikde, goşmaça tölegiň pul möçberi hasaplaşyk resminamalarynda aýratyn setirde ýazylýar. Ilata bölek satuw bahalary ýa-da tarifler boýunça goşmaça töleg tölenmäge degişli harytlar ýerleşdirilende, harytlaryň ýarlyklarynda we bahanamalarynda goşmaça tölegiň pul möçberi aýratyn görkezilmeýär. Özüniň öndürýän goşmaça töleg tölenmäge degişli harytlaryny ýerleşdirýän ýa-da buýrujynyň çig malyndan (materialyndan) goşmaça töleg tölenmäge degişli harytlary öndürmek (taýýarlamak, guýmak) boýunça hyzmatlary

amal edýän, şeýle-de özüniň getiren goşmaça töleg tölenmäge degişli harytlaryny ýerleşdirýän salgyt töleýji harytlary alyjylara kesgitlenilen görnüşindäki hasap-fakturany ýazyp bermelidir. Hasap-faktura 2 nusgalykda ýazylýar, olaryň birinjisi satyn alyja (buýruja) berilýär, ikinjisi ony ýazan tarapda galýar.

Hasap-faktura goşmaça töleg tölenmäge degişli harydyň iberilen ýa-da buýrujynyň çig malyndan (materiallaryndan) goşmaça töleg tölenmäge degişli harydy öndürmek (ýasamak, guýmak) boýunça hyzmatlaryň amal edilen senesinden baş günden gijä galman berilýär. Hasap-fakturanyň görnüşi Türkmenistanyň Maliýe ministrligi tarapyndan kesgitlenilýär.

Salgyt töleýji geçirilen salgyt salynýan amallar boýunça her bir hasabat döwri üçin goşmaça tölegler boýunça beýannamany tabşyrýar. Geçen hasabat döwri üçin goşmaça töleg boýunça beýanname hasabat döwründen soňky gelyän aýyň 20-sinden gijä galman tabşyrylýar. Salgyt salynýan amallar geçirilende, goşmaça töleg salgyt töleýji tarapyndan hasabat döwründen soňky gelyän aýyň 25-inden gijä galman tölenýär. Türkmenistanyň gümrük çäklerine getirilýän goşmaça töleg tölenmäge degişli harytlar boýunça tölenmeli goşmaça tölegler olar gümrük taýdan resmileşdirilenden soň ýa-da ön tölenýär. Bilelikde işler (şereket) amala aşyrylanda, goşmaça tölegi hasaplamak, goşmaça töleg boýunça beýannamany tabşyrmak we olary Türkmenistanyň Döwlet býujetine tölemek, goşulan baha üçin salgydyň tölenilişi ýaly amala aşyrylýar.

IV BAP

ÝERASTY BAÝLYKLARDAN PEÝDALANMAK ÜÇIN SALGYT

4.1.18. Ýerasty baýlyklardan peýdalanmak üçin salgydy töleýjiler, salgyt salynýan binýatlar we salgyt özeni

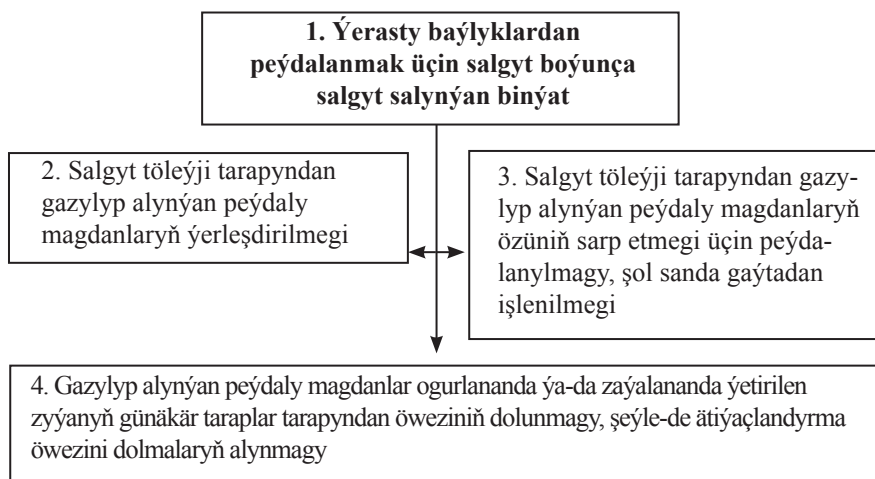
Ýerasty baýlyklardan peýdalanmak üçin salgydy töleýjiler – Türkmenistanyň çäklerinde gazylyp alynýan peýdaly zatlary çykarmagy amala aşyryan, himiki elementleri we birleşmeleri (peýdaly

magdanlary) almak üçin ýerasty (ýerüsti) suwlary çykarýan we peýdalanýan edara görnüşli we şahsy taraplardyr. Türkmenistanyň «Uglewodorod serişdeleri hakynda» Kanunyna laýyklykda potratçylar we kömekçi potratçylar bolup durýan edara görnüşli we şahsy taraplar ýerasty baýlyklardan peýdalanmak üçin salgydy töleýjiler diýlip hasap edilmeýär. Şu taraplar Türkmenistanyň «Uglewodorod serişdeleri hakynda» Kanunyna laýyklykda geçirilýän nebit işlerine degişli bolmadyk iş amala aşyran halatynda, bu salgydyň töleýjileri bolup durýarlar.

Ýerasty baýlyklardan peýdalanmak üçin salgyt boýunça salgyt salnýan binýat – salgyt töleýjiniň Türkmenistanyň çäklerinde amala aşyryýan salgyt salnýan amallarydyr. Peýdaly magdanlaryň gazylyp alynýan ýeri salgyt salnýan amallaryň geçirilen ýeri diýlip hasap edilýär. Ýerasty baýlyklardan peýdalanmak üçin salgyt boýunça salgyt salnýan amallar 17-nji şekilde şekillendirilýär.

17-nji şekil

**Ýerasty baýlyklardan peýdalanmak üçin salgyt
boýunça salgyt salnýan binýat**



Mejbury almagyň, elden almagyň netijesinde gazylyp alynýan peýdaly magdanlaryň kesekiniň haýryna alynmagy, ýerasty baýlyklardan peýdalanmak üçin salgyt boýunça salgyt salnýan binýat bolup durmaýar.

Ýerasty baýlyklardan peýdalanmak üçin salgydy hasaplamak üçin salgyt özeni şu aşakdakylardan ybaratdyr:

– uglewodorod serişdeleri (çig nebit, tebigy we ugurdaş gaz) boýunça öz içine goşulan baha üçin salgydy almaýan, salgyt töleýjiniň islendik beýleki tarapdan alýan ýa-da almaga hukugy bolan uglewodorod serişdeleriniň bahasyndan ugur alnyp kesgitlenilýän baha;

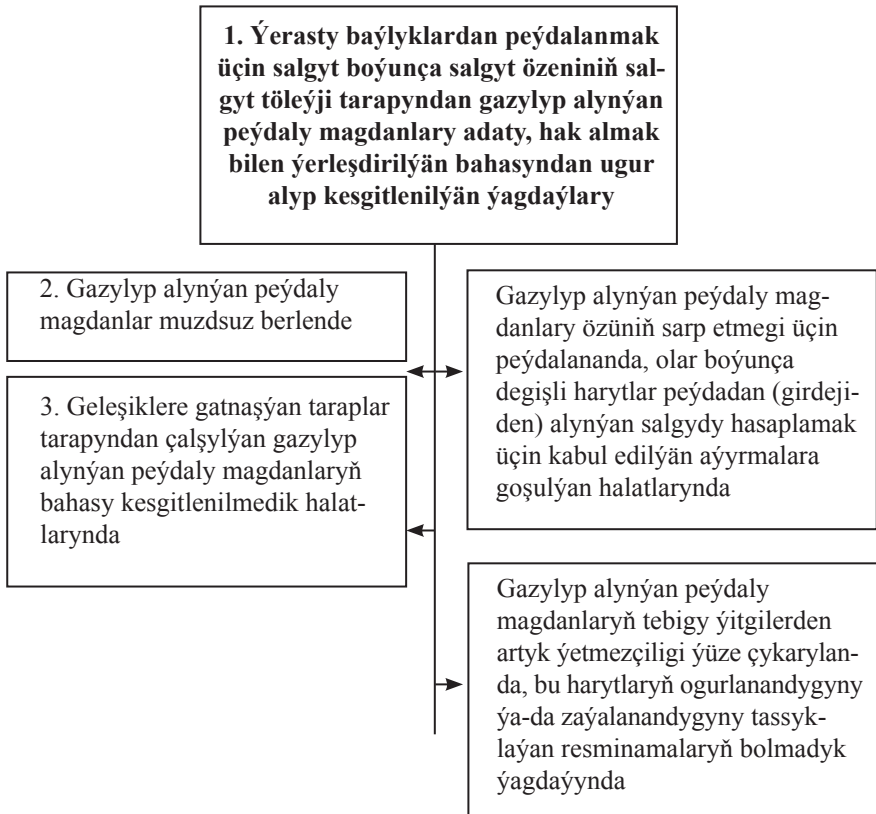
– beýleki gazylyp alnýan peýdaly zatlar boýunça olaryň ýerleşdirilmeginden alnan peýda.

Salgyt salynýan amallar geçirilende gazylyp alnýan peýdaly magdanlar ogurlananda ýa-da zaýаланanda ýetirilen zyýanyň günäkär taraplar tarapyndan öweziniň dolunmagynyň, şeýle-de ätiýaçlandyрма öwezini dolmalaryň pul möçberleri hem salgyt özenine goşulýar.

18-nji şekilde görkezilen ýagdaýlarda ýerasty baýlyklardan peýdalanmak üçin salgyt boýunça salgyt özeni salgyt töleýjiniň gazylyp alnýan peýdaly magdanlaryň adaty hak almak bilen ýerleşdirilýän bahasyndan ugur alnyp kesgitlenilýär.

Deň derejede bolmadyk çalşykda çalşylýan harytlaryň bahasyň üstüne goşulýan islendik pul möçberi salgyt özenine goşulýar. Ýeňillikli baha bellenilen gazylyp alnýan peýdaly zatlary ýerleşdirmek boýunça salgyt özeni, şeýle ýeňillikli hasaba alyp kesgitlenilýär. Şu aýdylanlar Türkmenistanyň kanunçylygyna laýyklykda ilata mugt berilýän harytlara we amal edilýän hyzmatlara hem degişli edilýär. Peýdaly magdanlaryň birnäçe görnüşi gazylyp alnan halatynda, salgyt özeni olaryň her bir görnüşi boýunça kesgitlenilýär. Gazylyp alnýan peýdaly magdanlaryň daşary ýurt pulundaky bahasy, olaryň ýerleşdirilen pursadynda Türkmenistanyň Merkezi bankynyň hümmeti boýunça manatda hasaplanýlar.

**Ýerasty baýlyklardan peýdalanmak üçin salgyt boýunça
salgyt özeniniň salgyt töleýji tarapyndan gazylyp alynýan peýdaly
magdanlary adaty hak almak bilen ýerleşdirilýän bahasyndan
ugur alyp kesgitlenilýän ýagdaýlary**



Değişli salgyt döwründe gazylyp alynýan peýdaly magdanlaryň her bir görnüşi boýunça salgyt özeni degişli salgyt döwründe geçi- rilen ähli salgyt salynýan amallaryň jemi hökmünde kesgitlenilýär. Salgyt özeni Türkmenistanyň Hökümetiniň daşary ýurt pulundaky ätiýaçlygyna geçirilýän serişdeleriniň möçberine laýyk azaldylýar.

4.2.19. Ýerasty baýlyklardan peýdalanmak üçin salgydyň möçberleri, salgyt we hasabat döwürleri

Ýerasty baýlyklardan peýdalanmak üçin salgydyň möçberleri aşakdaky ölçeglerde kesgitlenilýär:

1. Uglewodorod serişdeleri bilen baglanyşykly salgyt salynýan amallar boýunça:

- tebigy we ugurdaş gaz üçin – 20%;
- çig nebit üçin – 10 %-i;

2. Düşewüntililigiň derejesine baglylykda, beýleki gazylyp alynýan peýdaly magdanlar bilen baglanyşykly salgyt salynýan amallar boýunça (2-nji tablisa).

2-nji tablisa

Düşewüntililigiň derejesine baglylykda beýleki gazylyp alynýan peýdaly magdanlar bilen baglanyşykly salgyt salynýan amallar boýunça salgydyň möçberleri

№	Düşewüntlilik, göterimde	Salgydyň möçberleri, göterimlerde
1	15-e çenli	0
2	15-den ýokary, 17-ä çenli	30
3	17-den 19-a çenli	32
4	19-dan 21-e çenli	35
5	21-den 23-e çenli	40
6	23-den 25-e çenli	45
7	25-den ýokary	50

Salgyt salynýan amallar boýunça (uglewodorod serişdelerinden beýleki amallar) ýerasty baýlyklardan peýdalanmak üçin salgydyň kesgitlenilen möçberleri ýataklaryň tejribe-senagat taýdan ulanylýan döwründe 50%-e çenli aşakladylýar, emma bu eglşik 3 ýyl möhletden köp bolmaly däldir. Şu ýagdaýda düşewüntlilik bu önümi ýerleşdirmekden alynýan peýdanyň şonuň ýaly önüme degişli aýyrmalaryň jemi hökmünde kesgitlenilýän önüm öndürmek üçin amal edilýän harajatlara bolan göterim gatnaşyk görnüşinde hasaplanylýar. Düşewüntlilik hasaplanylanda aşakdaky aýyrmalara degişli edilýär:

1. Harytlar ýerleşdirilende, işler ýerine ýetirilende, hyzmatlar amal edilende, goşulan baha üçin salgydyň hasaplanan pul möçberi, goşmaça töleg tölenmäge degişli harytlaryň ýerleşdirilýän bahasyna olary öndürjiler tarapyndan goşulan goşmaça tölegiň, şeýle-de goşulan baha üçin salgydyň harytlar ogurlananda ýa-da zaýаланanda günäkär taraplardan ýetirilen zyýanyň öwez töleginiň we ätiýaçlandyryş öwezini dolmalaryň pul möçberleri;

2. Harytlary (işleri, hyzmatlary) öndürmek we ýerleşdirmek bilen baglanyşykly çykdajylar (harajatlar), şol sanda:

- maddy çykdajylar;
- zähmete hak tölemek üçin çykdajylar;
- döwlet durmuş ätiýaçlandyrmasyňa geçirmeler;
- emläk üçin salgyt, ýerasty baýlyklardan peýdalanmak üçin salgyt we ýerli ýygymlar (şäherleriň, şäherçeleriň we oba ýerleriniň çäklerini abadanlaşdyrmak üçin belli bir maksada gönükdirilen ýygymdan başga)

Önümi ýerleşdirmekden alnan peýda Türkmenistanyň salgyt kanunçylygyna laýyklykda bellenen jemi girdejini şol kanunçylykda göz önünde tutulan aýyrmalara azaltmak bilen kesgitlenilýär. Ýerasty baýlyklardan peýdalanmak üçin salgyt boýunça salgyt we hasabat döwürleri senenama çäýegine deň bellenilýär.

4.3.20. Ýerasty baýlyklardan peýdalanmak üçin salgydy hasaplamagyň, salgyt beýannamasyny tabşyrmagyň we salgydy tölemegiň tertibi

Ýerasty baýlyklardan peýdalanmak üçin salgydyň pul möçberini, gazylyp alynýan peýdaly magdanlaryň her bir görnüşi boýunça salgyt töleýji özbaşdak hasaplaýar. Türkmenistanyň Döwlet býujetine tölenmäge degişli ýerasty baýlyklardan peýdalanmak üçin salgydyň pul möçberi salgyt döwründe geçirilen salgyt salynýan amallaryň ählisi boýunça salgydyň jemi hökmünde hasaplanylýar.

Hasabat döwründe geçirilen salgyt salynýan amallar boýunça salgydyň pul möçberi, şol salgyt salynýan amallar boýunça salgyt özenini degişli salgyt möçberine köpeltmek bilen kesgitlenilýär. Salgyt salynýan amallary degişli döwre degişli etmek, onuň amala aşyrylan pursadyna laýyklykda hasaba alynýar. Býujete tölenmäge degişli ýerasty baýlyklardan peýdalanmak üçin salgydyň pul möçberi hasaplanan we salgydyň deslapky tölegi Türkmenistanyň Döwlet býujetine tölenmäge degişli möçberinde azaldylýar. Haýsy hem bolsa bir salgyt döwründe tölenen

ýerasty baýlyklardan peýdalanmak üçin salgydyň pul möçberi şu döwür üçin hasaplanyp çykarylan salgydyň pul möçberinden artyk gelýän bolsa, onda şol artyk gelýän pul möçberi yzyna gaýtarylyp berilmäge degişlidir ýa-da Türkmenistanyň Döwlet býujetine salgyt töleýjiden alynmaly beýleki tölegleriň hasabyna geçirildi diýlip hasaba alynmalydyr.

Salgyt töleýji her bir hasabat döwründe ýerasty baýlyklardan peýdalanmak üçin salgyt boýunça salgyt beýannamasyny tabşyrmaga borçludur. Ýerasty baýlyklardan peýdalanmak üçin salgyt boýunça beýanname geçen hasabat döwri üçin hasabat döwründen soňky gelýän aýyň 20-den gijä galman tabşyrylýar. Salgyt töleýjiler ýerasty baýlyklardan peýdalanmak üçin salgydy hasabat döwründen soňky gelýän aýyň 25-den gijä galman töleýärler.

Hasabat döwrüniň dowamynda uglewodorod serişdeleri bilen salgyt salynýan amallary geçirenlerinde, salgyt töleýjiler ýerasty baýlyklardan peýdalanmak üçin salgydy deslapky töleg görnüşinde töleýärler. Deslapky töleg görnüşinde tölenmäge degişli ýerasty baýlyklardan peýdalanmak üçin salgydyň pul möçberi, geçen salgyt döwri üçin hasaplanan ýerasty baýlyklardan peýdalanmak üçin salgydyň möçberiniň üçden bir bölegini düzýär. Salgyt töleýjiler deslapky töleg görnüşinde ýerasty baýlyklardan peýdalanmak üçin salgydy her aýyň 25-de töleýärler. Salgyt töleýjileriň aýry-aýry toparlar üçin Türkmenistanyň Baş döwlet salgyt gullugy salgyt beýannamasyny tabşyrmagyň we ýerasty baýlyklardan peýdalanmak üçin salgydy tölemegiň başga möhletlerini hem belläp bilýär, emma bu möhlet salgyt kanunçylygynda kesgitlenilen möhletden otuz günden köp bolmaly däl.

V BAP

EMLÄK ÜÇIN SALGYT

5.1.21. Emläk üçin salgydy töleýjiler we salgyt salynýan binýat

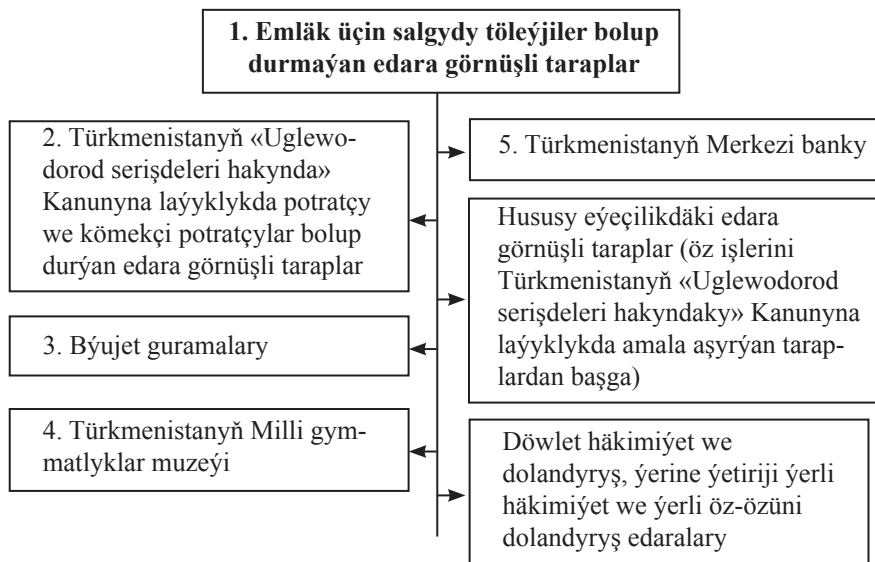
Emläk üçin salgydy töleýjiler – eýeçilik hukugy esasynda emlägi bar bolan edara görnüşli taraplar, şeýle-de Türkmenistanyň kanunçylygynda bellenen tertipde salgyt salynýan binýat bolup duran emläk balansyna berlen döwlet eýeçiligindäki edara görnüşli taraplardyr.

Emläk lizinge ýa-da konsessiýa berlende, lizinge alyjy konsessioner emläk üçin salgydy töleýjidir. Emläk kärendä (kireýine) berlende, kärendä (kireýine) beriji (döwlet eýeçiligindäki edara görnüşli tarapdan başga) emläk üçin salgydy töleýjidir. Döwlet ýa-da ýerli emläk kärendä berlende, ony balansynda saklaýjy salgyt töleýji bolup durýar.

Salgyt salynýan binýat birnäçe tarapyň umumy eýeçiliginde bolan halatynda, şol taraplaryň her biri salgyt töleýji diýlip hasap edilýär. Umumy eýeçilikde durýan salgyt salynýan binýatlary boýunça, olaryň eýeleriniň arasyndaky ylalaşyk esasynda şu salgyt salynýan binýatlaryň eýeleriniň biri salgyt töleýji bolup bilýär. Bellenilen tertipde işe girizilmedik ýa-da esasy serişdeler hökmünde hasaba kabul edilmedik gurluşyk desgasy ulanylan mahaly şu salgyt salynýan binýat babatda salgydy tölemek borjy buýrujynyň üstüne ýüklenýär. Potratçy bu halatda şeýle desga boýunça salgydy tölemekden boşadylýar. 19-njy şekilde görkezilýän edara görnüşli taraplar emläk üçin salgydy töleýjiler däldir.

19-njy şekil

Emläk üçin salgydy töleýjiler bolup durmaýan edara görnüşli taraplar



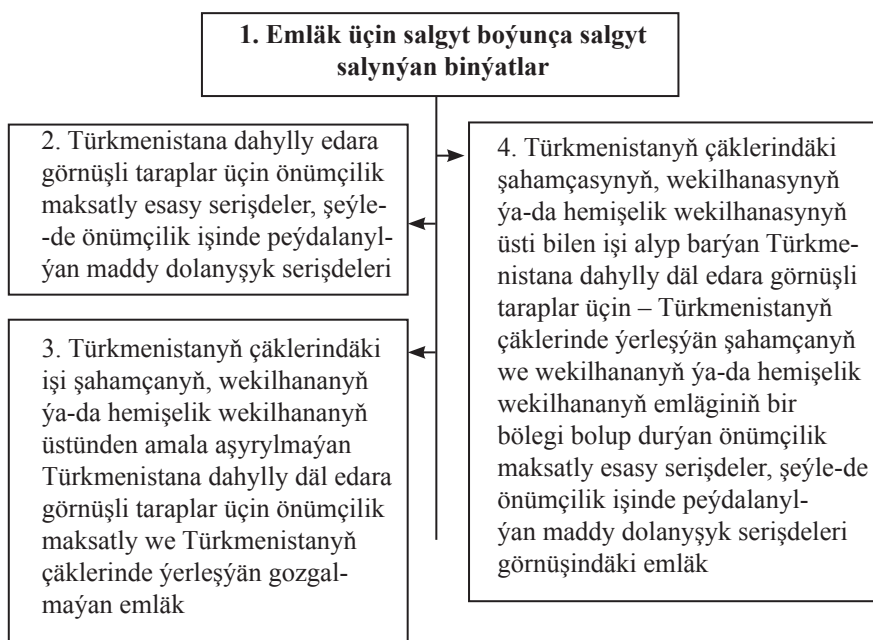
Türkmenistanyň «Uglewodorod serişdeleri hakynda» Kanunyna laýyklykda potratçy we kömekçi potratçy bolup durýan edara görnüşli taraplar nebit işleri üçin ulanylýan emläk babatyna şol işlere degişli bolmadyk salgyt salynýan amallar geçiren halatlarynda, olar emläk üçin salgydyň töleýjileri bolup durýarlar. Emläk üçin salgyt boýunça salgyt salynýan binýatlar 20-nji şekilde şekillendirilýär.

Türkmenistana dahylly edara görnüşli taraplar üçin Türkmenistanyň çäklerinde we onuň daşynda ýerleşýän emläk salgyt salynýan binýat bolup durýar. Şu aşakdakylar salgyt salynýan binýat dälidirler:

- ýer;
- desgalary gurmak bilen baglanyşykly bolmadyk ýerleri gowulandyrmak boýunça düýpli maýa goýumlarynyň hasabyna amal edilýän harajatlar;
- döwlet ätiýaçlygy emlägi, şeýle-de Türkmenistanyň Ministrler Kabinetiniň çözüdi bilen goralyp saklanýan emläk (konservasiýa).

20-nji şekil

Emläk üçin salgyt boýunça salgyt salynýan binýatlar



5.2.22. Emläk üçin salgydyň salgyt özeni we salgyt möçberleri, salgyt we hasabat döwürleri.

Emläk üçin salgyt boýunça berilýän ýeňillikler

Emläk üçin salgydyň salgyt özeni aşakdakylardyr:

- esasy serişdeler boýunça olaryň ortaça ýyllyk galyndy bahasy;
- maddy dolanyşyk serişdeleri boýunça olaryň ortaça ýyllyk bahasy.

Maddy dolanyşyk serişdeleriniň ortaça ýyllyk bahasy buhgalter hasabynyň maglumatlary we salgyt salynýan binýatlar baradaky gaýry resminamalar arkaly tassyклanan maglumatlaryň esasynda kesgitlenilýär. Maddy dolanyşyk serişdeleriniň ortaça ýyllyk bahasy hasaplananda, Türkmenistanyň «Salgytlar hakynda» bitewi Kanunynyň 29-njy maddasynda kesgitlenilen usullar ulanylýar.

Emläge gaýtadan nyrh kesilende, salgyt özenini hasaplamak maksady bilen emlägiň bahasy gaýtadan kesilen bahany hasaba almak bilen kesgitlenilýär. Salgyt özenini kesgitlemek maksady bilen, esasy serişdeleriň we maddy dolanyşyk serişdeleriniň bahasy olar satyn alnan mahaly tölenilen goşulan baha üçin salgydy hasaba almazdan hasaplanylýar.

Salgyt özeni salgyt salynýan binýadyň her biri boýunça aýratynlykda degişli hasabat döwri üçin görkezilen salgyt salynýan binýatlaryň ortaça bahasy hökmünde kesgitlenilýär (emläk üçin salgyt boýunça salgyt ýeňillikleri hasaba almazdan). Birinji çärýek, birinji ýarym ýyl, dokuz aý we salgyt ýyly üçin, degişlilikde salgyt özeni hasabat döwrüniň her aýynyň birine we hasabat döwründen soňky gelýän aýyň birine salgyt salynýan binýatlaryň bahalaryny (galyndy bahalaryny) goşmak bilen alynýan jeminiň dördten biri, ýediden biri, ondan biri we on üçden biri hökmünde kesgitlenilýär.

Emläk üçin salgydyň pul möçberi salgyt döwrüniň salgyt özeniniň 1 göterimi möçberinde belleniýär. Emläk üçin salgydyň hasaplaşyk möçberi degişli hasabat döwri üçin aşakdaky möçberde kesgitlenilýär:

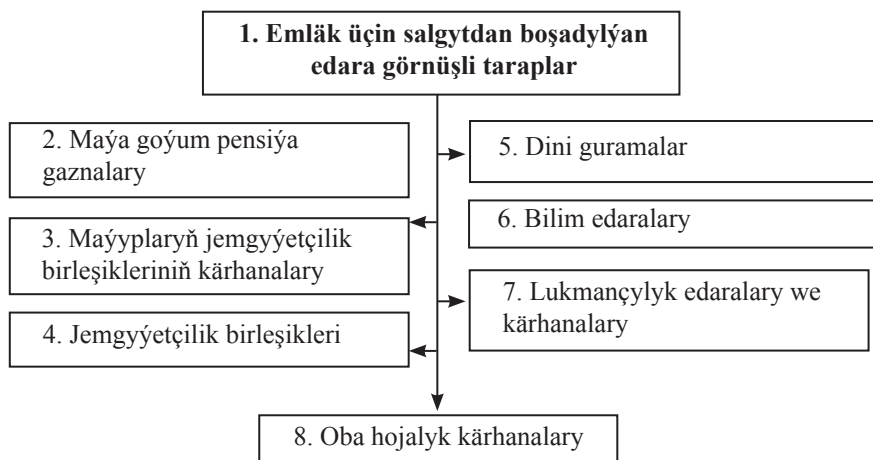
- birinji çärýek üçin – salgyt özeniniň 0,25 göterimi;
- birinji ýarym ýyl üçin – salgyt özeniniň 0,5 göterimi;
- 9 aý üçin – salgyt özeniniň 0,75 göterimi;
- bir ýyl üçin – salgyt özeniniň 1 göterimi.

Emläk üçin salgydyň salgyt döwri–salgyt ýyly, hasabat döwri-birinji çäryek, birinji ýarym ýyl, dokuz aý we salgyt ýyly 21-nji şekilde emläk üçin salgytdan boşadylýan edara görnüşli taraplar beýan edilýär. 22-nji şekilde emläk üçin salgyt salynmaýan emläkler görkezilýär.

Emläk üçin salgydyň pul möçberini salgyt töleýjiler özbaşdak hasaplaýarlar. Türkmenistanyň Döwlet býujetine tölenmäge degişli emläk üçin salgydyň pul möçberi, geçen hasabat döwründe hasaplanyp çykarylan emläk üçin salgydyň pul möçberini aýyrmak bilen, degişli salgyt döwrüniň salgyt özenini degişli hasaplaşyk möçberine köpeltmek bilen

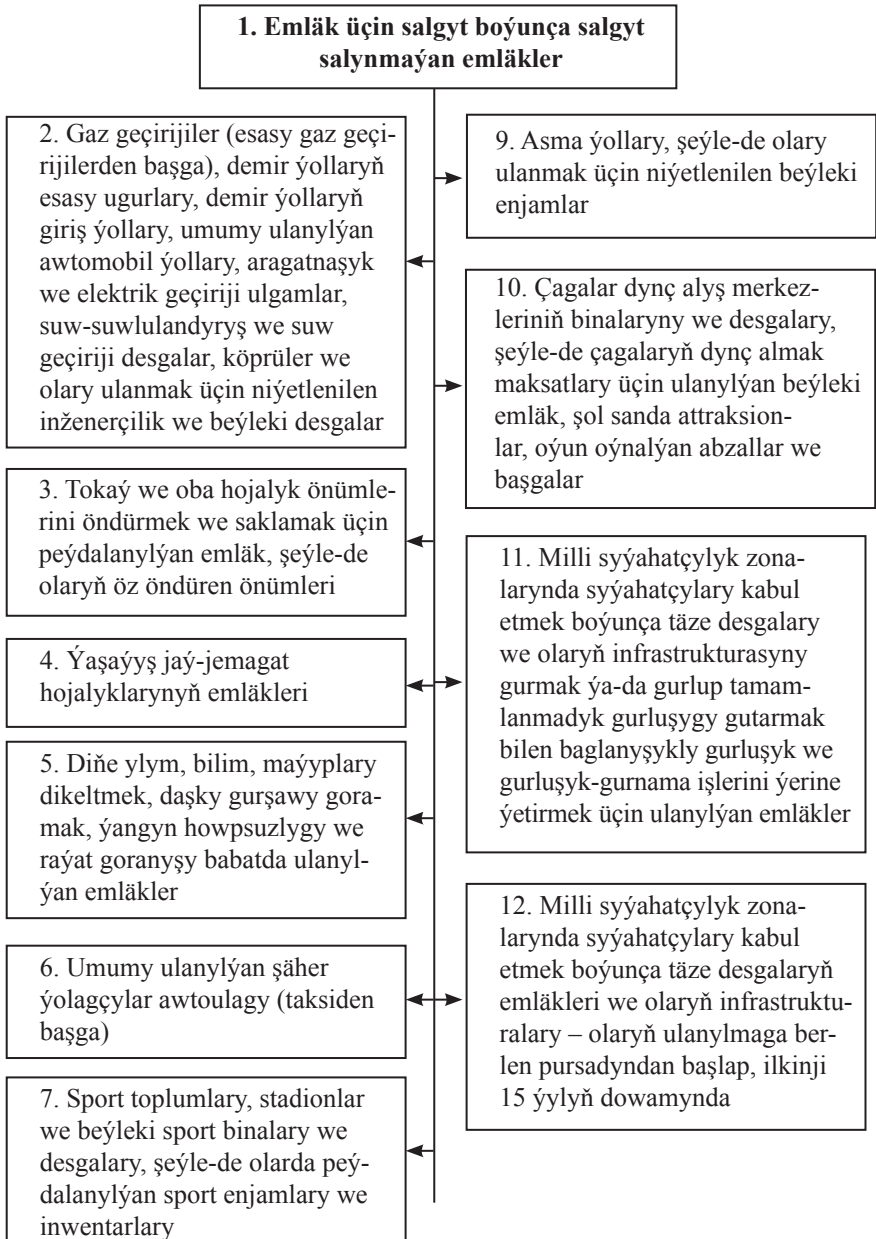
21-nji şekil

Emläk üçin salgytdan boşadylýan edara görnüşli taraplar



kesgitlenilýär. Türkmenistanyň çäklerinde şahamçanyň, wekilhananyň ýa-da hemişelik wekilhananyň üsti bilen iş alyp barmaýan we Türkmenistanyň çäklerinde gozgalmaýan emlägi bolan Türkmenistana da-hylsyz daşary ýurtly edara görnüşli tarap degişli salgyt gullugynda salgyt hasabyna durmalydyr we gozgalmaýan emläk üçin salgyt tölemek borjuny ýerine ýetirmelidir. Her bir hasabat döwri tamamlanandan soň, hasabat döwründen soňky gelyän aýyň 20-sinden gijä galman salgyt töleýjiler salgyt hasabynda durýan ýerindäki salgyt gullugyna emläk üçin salgyt boýunça salgyt beýannamasyny tabşyrmalydyrlar.

Emläk üçin salgyt boýunça salgyt salynmaýan emläkler



5.3.23. Emläk üçin salgydyň pul möçberini kesgitlemegiň tertibi. Salgyt beýannamasyny tabşyrmagyň we emläk üçin salgydy tölemegiň möhletleri. Türkmenistanyň çäklerinden daşarda ýerleşýän emläk üçin salgydy hasaplamagyň tertibi

Hasabat döwründen soňky gelýän aýyň 25-inden gijä galman salgyt töleýjiler emläk üçin salgydyň pul möçberini tölemelidirler. Salgyt töleýjileriň aýry-aýry toparlary üçin Türkmenistanyň Baş döwlet salgyt gullugy beýannamany tabşyrmagyň we emläk üçin salgydy tölemegiň başga möhletlerini hem belläp bilýär, ýöne bu möhlet ýokarda görkezilen möhletden otuz günden giç bolmaly däl.

Beýleki döwletleriň kanunçylygyna laýyklykda, Türkmenistanyň çäklerinden daşardaky emläk üçin salgydyň tölenen pul möçberi, Türkmenistanyň çäklerindäki emläk üçin salgyt tölenende Türkmenistana dahylsyz edara görnüşli taraplar tarapyndan hasap edilýär. Şonuň bilen birlikde, hasap edilýän salgydyň möçberi Türkmenistanyň salgyt kanunçylygyna laýyklykda hasaplanyp çykarylan salgydyň möçberinden köp bolmaly däldir. Türkmenistanyň çäklerinden daşarda salgydyň tölenendigine şaýatlyk edýän daşary ýurtlaryň salgyt ýa-da beýleki ygtyýarlandyrylan edaralarynyň berýän resminamalary, salgydy hasap etmek üçin esas bolup durýar. Bu aýdylanlar iki gezek salgyt salmaklygy aradan aýyrmak hakyndaky şertnama (ylalaşyga) laýyklykda we bellenilen amal kadalary berjaý edilende, salgyt töleýjä gaýtaryp bilinmejek emläk üçin salgydyň möçberine degişlidir.

Salgyt salmak binýady bolup durmaýan (ýer, desgalary gurmak bilen baglanyşygy bolmadyk ýerleri gowulandyrmak boýunça düýpli maýa goýumlarynyň hasabyna amal edilýän harajatlar, döwlet ätiýaçlygy emlägi, şeýle-de Türkmenistanyň Ministrler Kabinetiniň çözgüdi bilen goralyp saklanýan emläk) hem-de ýeňillik berlen emläk boýunça daşary ýurtlaryň salgyt kanunçylygyna laýyklykda hasaplanan we tölenen salgyt hasap edilmäge degişli däldir. Emläk üçin salgydy tölemekden boşatmak ýa-da beýleki salgyt ýeňilliklerini almak üçin, Türkmenistanyň dahyllysy bolup durmaýan salgyt töleýji arzany, şeýle-de degişli salgyt döwründe (ýa-da onuň bir böleginde) hereket edýän ikitaraplaýyn salgyt salynmagy aradan aýyrmak barada

Türkmenistan bilen şertnama (ylalaşyk) baglaşan döwletiň dahyllysy bolup durýandygy barada resmi tassyknamany Türkmenistanyň salgyt gullugyna tabşyrmalydyr.

Tassyknama we arza emläk üçin salgyt tölemezen ön ýa-da salgyt töleýjiniň salgytdan boşamaga we ýeňillik almaga dalaş edýän salgyt döwri tamamlanandan soňky üç ýylyň dowamynda tabşyrylyp bilinýär. Arzanyň görnüşini we ony tabşyrmagyň tertibini Türkmenistanyň Maliýe ministrligi bilelikde Türkmenistanyň Baş döwlet salgyt gullugy kesgitleýär. Kesgitlenilen görnüşde düzülmedik arza we ony tabşyrmagyň tertibiniň bozulmagy, şeýle arza seretmekden salgyt gullugyna boýun gaçyrmaga esas bolup durýar.

**VI
BAP**

**EDARA GÖRNÜŞLI TARAPYŇ
PEÝDASYNDAN (GIRDEJISINDEN)
ALYNÝAN SALGYT**

***6.1.24. Peýdadan (girdejiden) alynýan salgydy
töleýjiler, salgyt salynýan binýat, jemi girdeji***

Peýdadan (girdejiden) alynýan salgydy töleýjiler aşakdakylardyr:

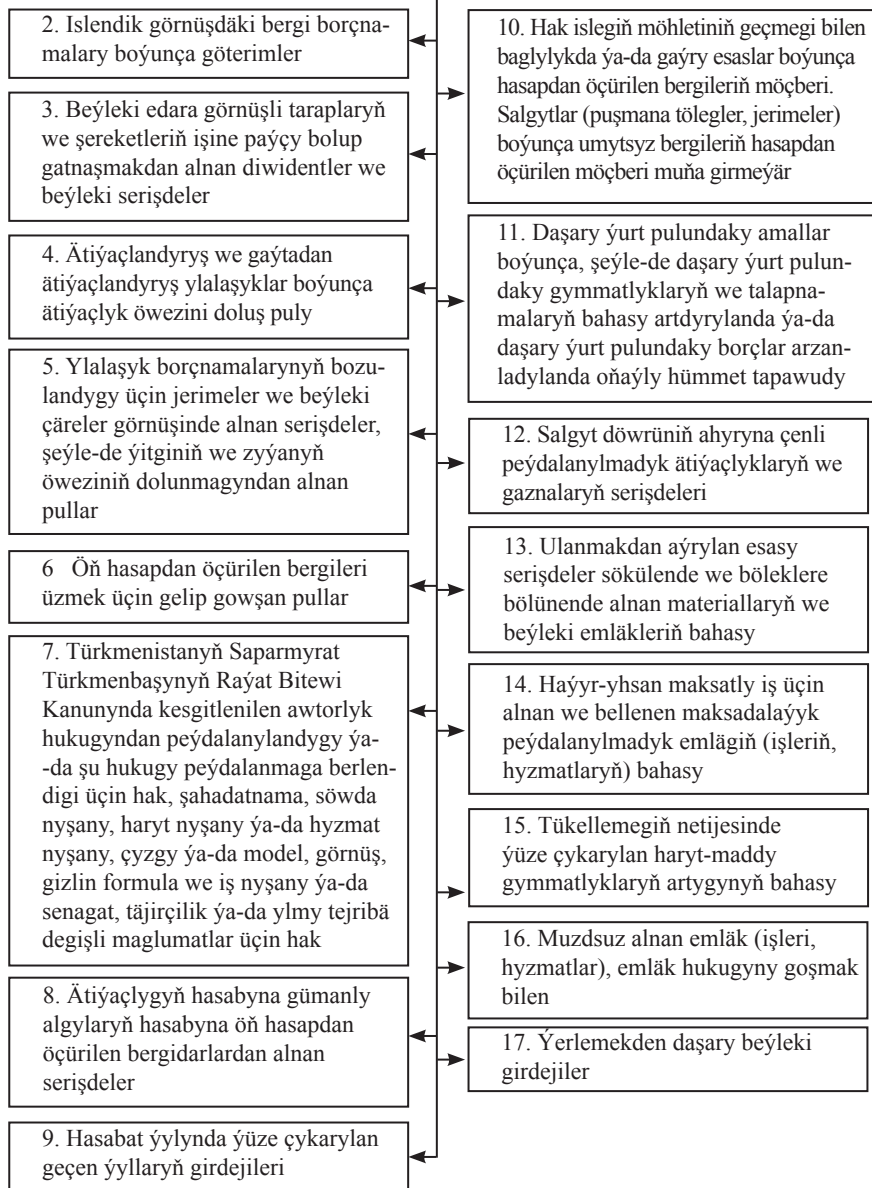
- Türkmenistanyň dahyllylary – edara görnüşli taraplar;
- Türkmenistanyň çäklerinde hemişelik wekilhanalaryň üsti bilen iş alyp barýan ýa-da Türkmenistanyň çäklerindäki çeşmelerden girdeji alýan Türkmenistanyň dahylsyzlary – edara görnüşli taraplar.

Türkmenistanyň Merkezi banky we Türkmenistanyň Gyzyň Ýarymaý Milli jemgyýeti peýdadan (girdejiden) alynýan salgydy töleýjileri dälendir.

Salgyt salynýan binýat – hasabat (salgyt) döwründe salgyt töleýjiniň alan peýdasy, şeýle-de girdejileriň aýry-aýry görnüşleridir. Edara görnüşli taraplaryň peýdasy, alnan girdejä degişli bolan aýyrmalaryň pul möçberine azaldylan ähli girdejisiniň jemi hökmünde kesgitlenilýär. Türkmenistanyň çäklerinde we onuň daşynda alnan peýda (girdeji) boýunça Türkmenistanyň dahyllylaryna salgyt salynýar. Türkmenistanyň çäklerinde hemişelik wekilhanalaryň üsti bilen alnyp

Ýerleşdirmekden daşarky girdejileriň düzümine goşulýan girdejiler

1. Ýerleşdirmekden daşarky girdejileriň düzümine goşulýan girdejiler



barylýan işlerden we (ýa-da) Türkmenistanyň çäklerindäki çeşmelerden alnan peýda (girdeji) boýunça Türkmenistana dahylsyz edara görnüşli taraplara salgyt salynýar.

Salgyt töleýjiniň jemi girdejisine harytlary ýerleşdirmekden, hyzmatlary amal etmekden, şeýle-de ýerleşdirmekden daşarky amallardan alynýan girdejiler goşulýar.

Ýerleşdirmekden daşarky girdejileriň düzümine goşulýan girdejiler 23-nji şekilde görkezilýär.

Jemi girdejä aşakdakylar goşulmaýar:

- gatnaşyjylaryň (paýdarlaryň, paýçylaryň, agzalaryň) esaslyk maýa gatançlary, paýnamalaryň (paýlaryň) nominal bahasyndan (ilki-başdaky möçberinden) olary ýerleşdirmegiň bahasynyň artyk gelmegi netijesinde alnan girdejinini goşmak bilen;

- gatnaşyjylaryň düzüminden çykanda ýa-da işi ýatyrylýan edara görnüşli tarapyň emlägi oňa gatnaşyjylaryň arasynda paýlananda, gatnaşyjynyň (paýdar, paýçy) edara görnüşli tarapyň esaslyk maýasyna ilki-başky gatanjynyň çäklerinde alan serişdeleri;

- şereketden çykylanda ýa-da işi ýatyrylýan şereketiň emlägi oňa gatnaşyjylaryň arasynda paýlananda, bilelikde işlemek (şereket) barada ylalaşyga gatnaşyjynyň ilki-başky gatanjynyň çäklerinde alan serişdeleri;

- gymmatbahaly kagyzlaryň bahasy üýtgände alnan oňyn tapawut;

- döwlet häkimiýeti we dolandyryş edaralarynyň, ýerine ýetiriji häkimiýet we öz-özüni dolandyryş edaralarynyň çözgüdi bilen býujet edaralarynyň alýan emlägi;

- býujet serişdeleriniň, döwlet gaznalarynyň serişdeleriniň, mugt pullaryň (grantlaryň) we beýleki çeşmeleriň hasabyna maksatlaýyn maliýeleşdirmegiň çäklerinde salgyt töleýji tarapyndan alnan serişdeler we beýleki emläk;

- komissiýa ylalaşygy boýunça komissioner tarapyndan alnan emläk, şeýle-de baglaşylan ylalaşygyň şertlerine laýyklykda şonuň ýaly harajatlar komissioneriň çykadjylarynyň düzümine goşulmaga degişli bolmasa, komitent üçin komissioner tarapyndan amal edilen çykadjylaryň öwezini dolmagyň hasabyna alnan emläk. Bu tertip tabşyryk ylalaşygyna ýa-da şoňa meňzeş beýleki ylalaşyklara hem degişlidir.

– edara görnüşli taraplaryň pensiýa üpjünçiligi hakyndaky kanunçylyga laýyklykda alan we şahsy pensiýa hasaplaryna gönükdirilen maýa goýum girdejileri;

– karzlar görnüşinde alnan serişdeler we beýleki emläk, şeýle-de olary üzmegiň hasabyna alnan serişdeler we beýleki emläk;

– salgydyň artyk tölenen ýa-da tutulyp alnan pul möçberi öz wagtynda döwlet býujetinden gaýtarylyp berilmedik halatynda alnan göterimler;

– täjirçilik däl guramalary saklamak we olaryň tertipnamalaýyn işlerini alyp barmak üçin maksatly gelip gowşan serişdeler, şol sanda agzalyk we haýyr-yhsan gatançlary, pul serişdeleri, miras alynýan emläk;

– borçnamalary üpjün etmek maksady bilen girew ýa-da tölegiň ujundan geçirme görnüşinde alnan emläk;

– döwlet eýeçiligi görnüşindäki edara görnüşli tarap döredilende oňa berilýän serişdeler we beýleki emläk;

– işleri ýerine ýetirmegiň (hyzmatlary amal etmegiň) hökmanlygy Türkmenistanyň kanunçylygy bilen kesgitlenilen halatlarynda, işiň belli bir ugrunda olaryň üstüne ýüklenilen aýratyn wezipeleri ýerine ýetirmegiň çäklerinde döwlet häkimiýet we dolandyryş, ýerine ýetiriji ýerli häkimiýet we ýerli öz-özüni dolandyryş edaralarynyň işleri ýerine ýetirmekden (hyzmatlary amal etmekden) alan serişdeleri;

– edara görnüşli tarap üýtgedilip guralanda, şol edara görnüşli tarapyň hukuk oruntary (oruntarlary) tarapyndan alnan emläk;

– býujet guramalary we telekeçi däl edara görnüşli taraplaryň, şeýle-de döwlet häkimiýet we dolandyryş, ýerine ýetiriji ýerli häkimiýet we ýerli öz-özüni dolandyryş edaralarynyň peşgeş bermek barada ylalaşyk boýunça ýa-da mugt alan emlägi (işler, hyzmatlar);

– Türkmenistanyň Prezidentiniň namalaryna, Türkmenistanyň Ministrler Kabinetiniň, ýerli ýerine ýetiriji häkimiýet we ýerli öz-özüni dolandyryş edaralarynyň çözgütlerine, şeýle-de pudaklaryň içinde mugt berlende ministrlikleriň we pudaklaýyn dolandyryş edaralarynyň çözgütlerine laýyklykda edara görnüşli taraplaryň alan emlägi;

– daşary döwletleriň ýa-da halkara guramalarynyň Türkmenistana berýän halkara ynsanperwerlik, maliýe we tehniki kömek taslamalarynyň we maksatnamalarynyň çäklerinde alynýan emläk (işler, hyzmatlar).

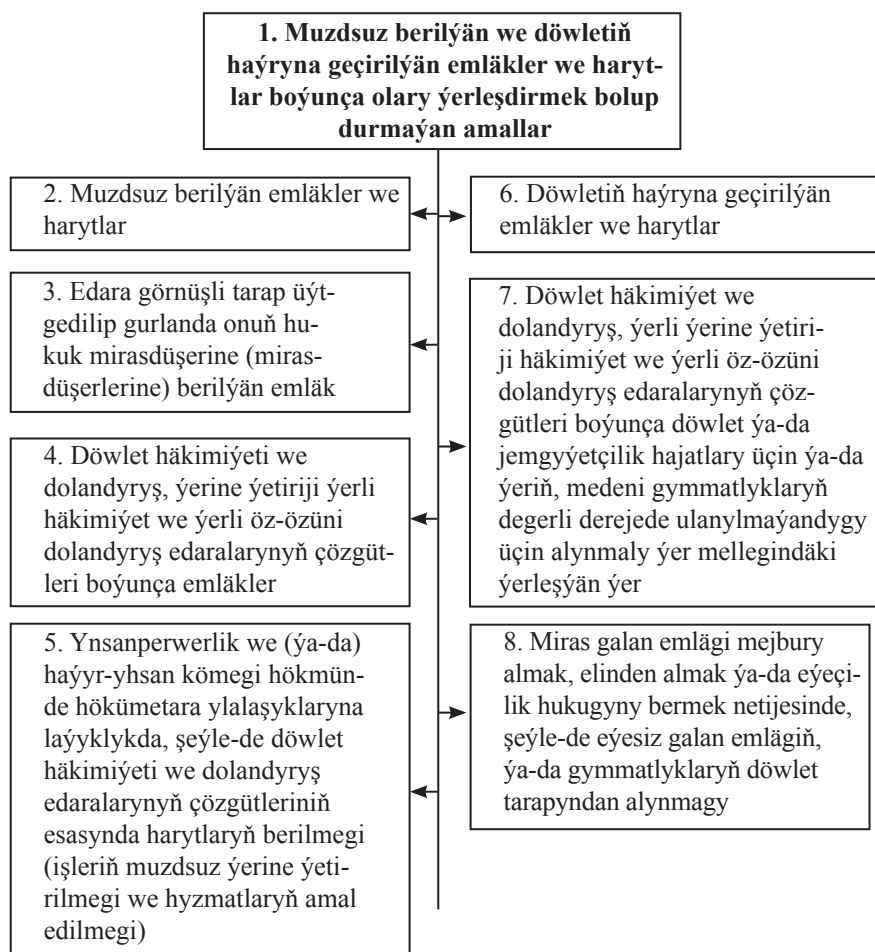
Bir birligini satyn almak (döretmek) üçin amal edilen çykdajylar Türkmenistan boýunça kesgitlenilen iň az iş hakynyň 0,4 möçberin-

den geçmeyän mahabatlandyryma maksady bilen berilýän harytlaryň (işleriň, hyzmatlaryň) bahasy jemi girdejä goşulmaýar. Salgydyň dürli möçberleri boýunça salgyt salynýan girdeji alýan ýa-da salgytdan boşadylýan salgyt töleýjiler şeýle girdejileriň hasabyny aýratynlykda ýöretmelidirler.

Muzdsuz berilýän we döwletiň haýryna geçirilýän emläkler we harytlar boýunça olary ýerleşdirmek bolup durmaýan amallar 24-nji şekilde görkezilýär.

24-nji şekil

**Muzdsuz berilýän we döwletiň haýryna
geçirilýän emläkler we harytlar boýunça olary
ýerleşdirmek bolup durmaýan amallar**



Harytlar (işler, hyzmatlar) muzdsuz berlende, girdeji salgyt töleýji tarapyndan şeýle harytlar (işler, hyzmatlar) adaty, hak almak bilen ýerleşdirilende ulanylýan bahalardan ugur alnyp kesgitlenilýär. Öň ulanyşda bolan esasy serişdeler we maddy däl aktiwler muzdsuz berlende, girdeji olaryň galyndy bahalaryndan ugur alnyp hasaplanýar. Geleşige gatnaşýan taraplar çalşylýan harytlaryň (işleriň, hyzmatlaryň) bahalaryny kesgitlemedik ýagdaýlarynda, girdeji şolar ýaly harytlar (işler, hyzmatlar) salgyt töleýji tarapyndan adaty hak almak bilen ýerleşdirilende ulanylýan bahalardan ugur alnyp kesgitlenilýär.

Harytlar deň däl derejede çalşylanda, jemi girdejä çalşylýan harytlaryň (işleriň, hyzmatlaryň) bahalaryna goşulýan goşmaça tölegleriň islendik möçberi goşulýar. Öz işgärleri üçin harytlar (işler, hyzmatlar) ýerleşdirilende, girdeji şolar ýaly harytlar (işler, hyzmatlar) salgyt töleýji tarapyndan adaty, hak almak bilen ýerleşdirilende ulanylýan bahalardan ugur alnyp kesgitlenilýär. Işi ýatyrylýan edara görnüşli tarapyň (daşary ýurtly edara görnüşli tarapyň şahamçasynyň, wekilhanasynyň) girdejisi şu harytlar ýerleşdirilende salgyt töleýji tarapyndan ulanylýan aşakdaky hakyky bahalaryň esasynda kesgitlenilýär:

- esasy serişdeler we maddy däl aktiwler boýunça galyndy bahalar;
- beýleki harytlar boýunça satyn alnan bahalaryndan pes bolmadyk derejede.

Ýeňillikli bahalar (tarif, kesilen nyrh) bellenen harytlar (işler, hyzmatlar) ýerleşdirilende, girdeji şeýle ýeňillikleri hasaba almak bilen kesgitlenilýär. Bu aýdylanlar Türkmenistanyň kanunçylygyna laýyklykda, ilata mugt goýberilýän harytlara (işlere, hyzmatlara) hem degişlidir.

Býujet guramalary üçin ýerleşdirilýän, şeýle-de telekeçi däl edara görnüşli taraplar hem-de döwlet häkimiýet we dolandyryş, ýerine ýetiriji ýerli häkimiýet we ýerli öz-özünü dolandyryş edaralarynyň ýerleşdirýän harytlary (işleri, hyzmatlary) boýunça girdeji ýerleşdirmeginiň hakyky bahalaryndan ugur alnyp kesgitlenilýär.

Bank edaralarynyň jemi girdejisi bank amallary geçirmekden alan girdejileriniň we Türkmenistanyň «Salgytlar hakynda» bitewi Kanunyň degişli maddalarynda (149-njy we 150-nji maddalary) göz önünde tutulan girdejileriniň jemi hökmünde kesgitlenilýär. Bank amallaryndan alynýan girdejiler 25-nji şekilde görkezilýär.

Ätiýaçlandyryş işlerini amala aşyran edara görnüşli taraplaryň jemi girdejileri ätiýaçlandyryş işinden alnan girdejileriň we Türkme-

nistanyň «Salgytlar hakynda» bitewi Kanunynyň degişli maddalarynda (149-njy we 150-nji maddalary) göz önünde tutulan girdejileriň jemi hökmünde kesgitlenilýär. Ätiýaçlandyryş işinden alnan girdejiilere aşakdaky girdejiler degişlidirler:

- ätiýaçlandyryş, gaýtadan ätiýaçlandyryş, durmuş ätiýaçlandyrmasy ylalaşyklary boýunça ätiýaçlandyryş haky (gatanjy). Şonuň bilen birlikde, durmuş ätiýaçlandyrmasy ylalaşygy boýunça ätiýaçlandyryş haky (gatançlary) ätiýaçlandyryjynyň (durmuş ätiýaçlandyryjysynyň) diňe ätiýaçlandyryş hakynyň paýy möçberinde onuň girdejisiniň düzümine goşulýar;

- ätiýaçlandyryş gorunda ätiýaçlandyrylýanlaryň paýynyň üýtgemegi göz önünde tutulyp, geçen hasabat döwürlerinde döredilen ätiýaçlyk goralarynyň azalan (yzyna gaýtarylan) pul möçberi;

- gaýtadan ätiýaçlandyryş şertnamasy boýunça berilýän haklar we tantýemler;

- durmuş ätiýaçlandyrmasy ylalaşygy boýunça ätiýaçlandyryjynyň haky;

- gaýtadan ätiýaçlandyrmaga berlen töwekgellik boýunça ätiýaçlandyryş tölegleriniň paýynyň öweziniň gaýtadan ätiýaçlandyrylýan tarapyndan dolunan pul möçberi;

- ätiýaçlandyryjy dellalyň, ýumuşçynyň, sýurweýeriniň we heläkçilikler boýunça wekiliň hyzmatlary üçin hak;

- gaýtadan ätiýaçlandyrmaga kabul edilen töwekgelçilik boýunça baýraklaryň hasaplanyp ýazylan göterimleri;

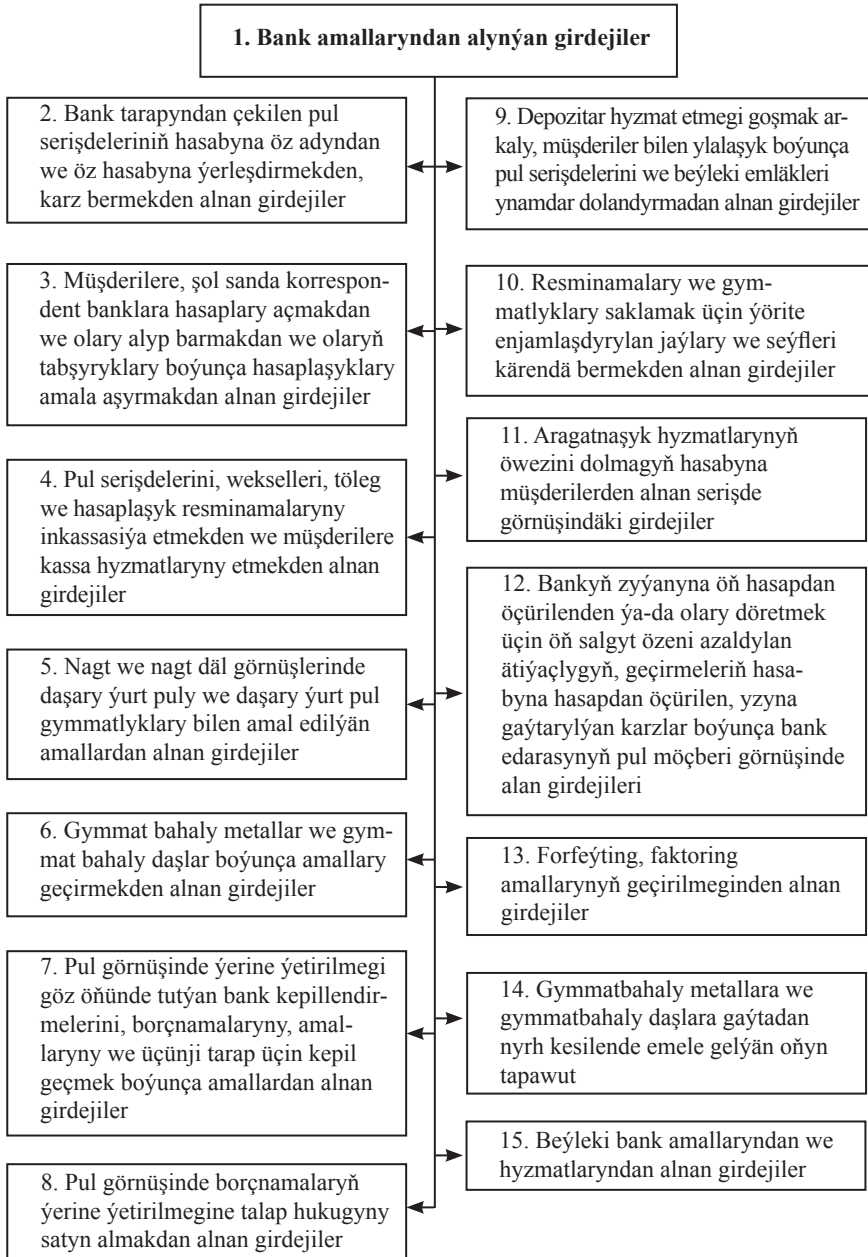
- Türkmenistanyň kanunçylygyna laýyklykda göz önünde tutulan ýagdaýlarda ýetirilen zyýan üçin jogapkär tarapa ätiýaçlandyryş ylalaşygy boýunça ätiýaçlandyryjynyň talap hukugyny ýerleşdirmek tertibinde alynýan pul möçberleri;

- ätiýaçlandyryş ylalaşygynyň şertleriniň ýerine ýetirilmändigini üçin jerimeleriň pul möçberi;

- gaýtadan ätiýaçlandyryş ylalaşygy möhletinden öň ýatyrylan halatynda, ätiýaçlandyрма ylalaşyklary boýunça ätiýaçlandyryş baýraklarynyň (gatançlarynyň) yzyna gaýtarylan pul möçberi;

- ätiýaçlandyryş işleri amala aşyrylanda alynýan beýleki girdejiler.

Bank amallaryndan alynýan girdejiler



6.2.25. Salgyt salynýan peýdany kesgitlemek üçin kabul edilýän aýyrmalar

Salgyt salynýan peýdany kesgitlemek üçin hasaba alynýan aýyrmalara 26-njy şekilde görkezilýän girdejiler, şeýle-de telekeçilik we peýda (girdeji) almak üçin gönükdirilen beýleki iş bilen baglanyşykly çykdaýylar we ýitgiler goşulýar.

Şol bir harajatlar birnäçe çykdaýy maddalarynda göz önünde tutulan bolsa, onda salgyt salynýan girdeji hasaplananda bu harajatlar diňe bir gezek aýrylýar. Salgydyň dürli möçberleri boýunça salgyt salynýan girdejiilere ýa-da salgytdan boşadylýan girdejiilere degişli çykdaýylar (harajatlar) aýratynlykda hasaba alynýar. Çykdaýylary aýratyn hasaba almak mümkin bolmadyk halatynda, olar salgyt töleýjiniň ähli alnan girdejisinde degişli girdejisiniň paýyna barabarlykda deň ölçeglikde paýlanylýar.

Aýyrmalar diňe olar resminamalar esasynda tassyklanylýan halatynda kabul edilýär. Aşakdakylar aýyrmalara goşulmaýar:

- 24-nji şekilde şekillendirilen ýerleşdirmek bolup durmaýan amallara degişli çykdaýylar (harajatlar);

- telekeçilik we peýda (girdeji) almak üçin gönükdirilen beýleki iş bilen baglanyşykly bolmadyk çykdaýylar (harajatlar);

- esasy serişdeleri satyn almak, olary oturtmak (gurnamak) boýunça çykdaýylar (harajatlar) we düýpli häsiýetdäki (Türkmenistanyň «Salgytlar hakynda» bitewi Kanunyndaky aýyrmalar, ýagny bergi borçnamalary boýunça göterimler, tebigy serişdeleri özleşdirmek üçin çykdaýylar we başgalar hökmünde kabul edilýär diýlip göni görkezilen düýpli häsiýetdäki harajatlardan başga) beýleki çykdaýylar, şeýle-de maddy däl aktiwler;

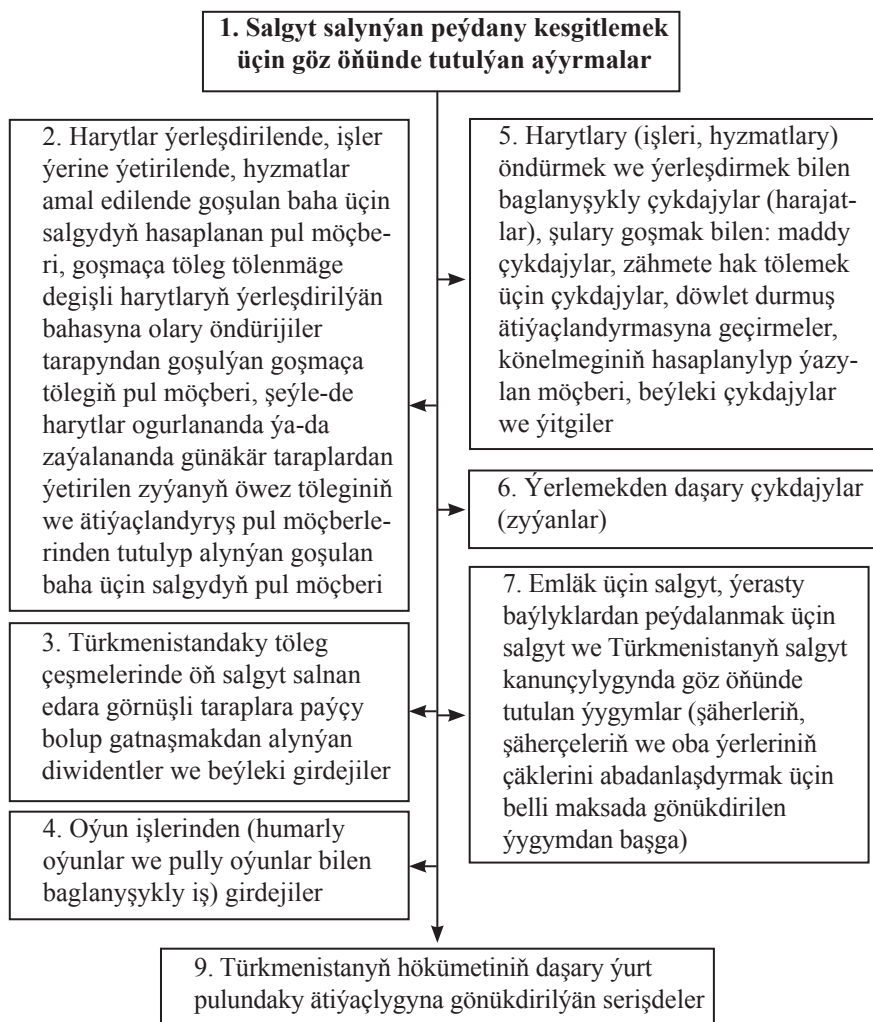
- berilýän ýa-da yzyna gaýtarylýan sudalar we beýleki karzlar;

- diwidentleri ýa-da şuna meňzeş, şol sanda bilelikdäki işe gatnaşyjylara tölenýän serişdeler;

- salgyt töleýjiniň başga edara görnüşli tarapyň ýa-da şereketiň esaslyk maýasyna goýumlar;

- salgyt töleýjiniň döreden gaznalarynyň we ätiýaçlyklarynyň hasabyna öwezi dolunýan çykdaýylar (harajatlar);

**Salgyt salynýan peýdany kesgitlemek üçin
göz önünde tutulýan aýyrmalar**



– maksatly serişdeleriň we maksatly gelip gowuşmalaryň hasa-byna amala aşyrylýan çykdajylar (harajatlary);

– toparyň ylalaşygy boýunça, şeýle-de komissioner tarapyndan komitentiň eden çykdajylarynyň öwezini dolmagyň hasabyna, eger

şeyle harajatlar baglaşylan ylalaşygyň şertlerine laýyklykda komissioneriň çykadjylarynyň düzümine girmeyän bolsa, komissioneriň beren emläginiň bahasy. Bu aýdylanlar tabşyryk ylalaşyklaryna we şoňa meňzeş ylalaşyklara hem degişlidir;

- muzdsuz berlen emlägiň (işleriň, hyzmatlaryň) bahasy, şeýle-de şonuň bilen baglanyşykly çykadjylar;

- kömekçi hojalygy, ýaşayyş jaý-jemagat hojalygynyň, durmuş-medeni ulgamynyň binalaryny, okuw merkezlerini saklamak bilen baglanyşykly ýitgiler;

- maksatly maliýeleşdirmegiň çäklerinde, şeýle-de grantlar görnüşinde salgyt töleýjiniň beren pul serişdeleri we beýleki emlägiň bahasy;

- gatnaşyjylaryň düzüminden çykanlarynda gatnaşyjylara (paýdarlara, paýçylara, agzalara) ýa-da işi ýatyrylýan edara görnüşli tarapyň emlägi oňa gatnaşyjylaryň arasynda paýlanylanda berilýän pul serişdeleri ýa-da gaýry emlägiň bahasy;

- bilelikdäki iş hakyndaky şertnama (şerekete) gatnaşyjylar şeýle şeraketden çykanlarynda ýa-da işi ýatyrylan şeraketin emlägi oňa gatnaşyjylaryň arasynda paýlananda olara berilýän pul serişdeleri ýa-da gaýry emlägiň bahasy;

- esaslyk maýa köpelen halatynda, paýdarlaryň arasynda paýlanýan salgyt töleýji – emitent tarapyndan berilýän paýnamalaryň bahasy;

- girew hökmünde we tölegiň ujundan geçirmek hökmünde berlen emlägiň bahasy;

- Türkmenistanyň Ministrler Kabineti tarapyndan bellenen çykadjylaryň ölçeglerinden işgärleriň artyk eden çykadjylarynyň öwezini dolmak;

- gymmat bahaly kagyzlaryň bahasy üýtgände alnan oňajsyz tapawut;

- oýun işinde girdejiler almak bilen baglanyşykly çykadjylar (harajatlar).

Satyn alnan bahalar ýokarlandyrylan halatynda, aýyrmalara ýa-da ulanyş geçirmelere göni degişli daşary ýurtlardan getirilýän harytlaryň (işleriň, hyzmatlaryň) bahasyna Türkmenistanyň «Salgyt hakynda» bitewi Kanunynyň 36-njy maddasynyň düzgünleri ulanylyp bilinýär.

Maddy çykadjylar salgyt töleýjiniň maddy harajatlaryna 27-nji şekilde şekillendirilen harajatlar degişlidir.

Salgyt töleýjiniň maddy çykdajylaryna degişli harajatlar



27-nji şekiliň 9-njy dörtburçlugynda görkezilen önümçilik häsiýetli işlere we hyzmatlara önümi taýýarlamak, çig maly we material-

lary işläp taýýarlamak boýunça aýry-aýry amallary ýerine ýetirmek, sarp edilýän çig malyň we materiallaryň hilini kesgitlemek üçin synaglary geçirmek, bellenen tehnologiýa degişli işleriň berjaý edilişine gözegçilik etmek, esasy önümçilik serişdelerini abatlamak we başgalar degişlidir. Önümçilik häsiýetli hyzmatlara keseki guramalaryň hyzmatlary hem degişlidir.

Maddy harajatlara goşulýan haryt – maddy gymmatlyklaryň gymmaty olaryň satyn alnyş bahalaryndan, şol sanda araçy guramalara tölenilýän komissiýa haklaryny, birža ýygymlaryny, gümrük paçalaryny, Türkmenistanyň gümrük çäklerine getirilýän harytlar boýunça ýygymlary we goşmaça tölegleri, daşamak üçin çykdajylary we haryt-maddy gymmatlyklary satyn almak bilen baglanyşykly beýleki harajatlary goşmak bilen, ugur alnyp kesgitlenilýär. Haryt-maddy gymmatlyklaryň bahasyna Türkmenistanyň salgyt kanunçylygynyň degişli maddalaryna (Türkmenistanyň «Salgytlar hakynda» bitewi Kanunynyň 110-njy we 126-njy maddalary) laýyklykda hasap edilmäge degişli goşulan baha üçin salgydyň we goşmaça tölegleriň möçberleri goşulmaýar. Maddy çykdajylaryň bahasyndan yzyna gaýtarylýan galyndylaryň bahasy aýrylýar.

Haryt-maddy gymmatlyklary bilen bile önüm iberijiden kabul edilen yzyna gaýtarylýan gabyň bahasy şu gymmatlyklaryň bahasyna goşulan bolsa, olary satyn almak çykdajylaryň umumy möçberinden onuň mümkin bolan peýdalanmak we ýerleşdirmek bahasy boýunça yzyna gaýtarylýan gabyň bahasy aýrylýar. Haryt-maddy gymmatlyklar bilen önüm iberijiden alnan yzyna gaýtarylmaýan gabyň bahasy, olary satyn almak üçin çykdajylaryň pul möçberine goşulýar.

Türkmenistanyň salgyt kanunçylygynda (Türkmenistanyň «Salgytlar hakynda» bitewi Kanunynyň 106-njy maddasy) bellenen goşulan baha üçin salgydy tölemekden boşadylýan salgyt salynýan amallary amala aşyrmak üçin görkezilen harytlar ulanylan halatynda, maddy çykdajylara goşulýan harytlaryň (işleriň, hyzmatlaryň) bahasy, şeýle-de Türkmenistanyň salgyt kanunçylygyna (Türkmenistanyň «Salgytlar hakynda» bitewi Kanunynyň 96-njy maddasy) laýyklykda goşulan baha üçin salgyt boýunça salgyt salynýan binýat bolup durmaýan amallar, şonuň ýaly satyn alnýan harytlar (işler, hyzmatlar) boýunça tölenilýän goşulan baha üçin salgyt bilen bilelikde aýyрма-

lara goşulýar. Şu aýdylanlar goşulan baha üçin salgydy töleýjiler bolup durmaýan taraplaryň (Türkmenistanyň «Salgytlar hakynda» bitewi Kanunynyň 95-nji maddasynyň ikinji bölegi) satyn alýan harytlary (işleri, hyzmatlary) babatda hem ulanylýar. Maddy çykadajylara goşulýan harytlaryň bahasyna Türkmenistanda öndürilýän we onuň çäklerine getirilýän goşmaça töleg tölenmäge degişli harytlar boýunça tölenen (goşmaça töleg tölenmäge degişli bolmadyk harytlary öndürmek üçin çig mal, materiallar görnüşinde ýa-da olar beýleki maksatlar üçin peýdalananda) goşmaça tölegler hem goşulýar.

Zähmet hak tölemek üçin çykadajylar pul we haryt görnüşinde zähmete hak tölemek üçin çykadajylara degişlidir:

- kärhanada kabul edilen zähmete hak tölemek ulgamyna we görnüşlerine laýyklykda bellenen bahalardan, tarif möçberlerinden we wezipe aýlyk haklaryndan ugur alnyp hasaplanan, hakyky ýerine ýetirilen iş üçin iş haky;

- önümçilik netijeleri üçin baýraklar, tarif möçberlerine we wezipe aýlyk haklaryna goşmaça haklar;

- gijesine işlenendigi, köp çalşykly işde işlenendigi, hünärleriň utgaşdyrylandygy, hyzmat ediş zolagynyň giňelendigi, zähmetiň agyr, zyýanly, aýratyn zyýanly şertlerinde işlenendigi, iş wagtyndan artyk iş, dynç we baýramçylyk günlerinde iş üçin Türkmenistanyň kanunçylygyna laýyklykda berilýän öwez puly häsiýetdäki tölegler;

- Türkmenistanyň kanunçylygyna laýyklykda işgärlere mugt berilýän jemagat hyzmatlary, iýmit, önümler, ýaşaýyş jaý boýunça çykadajylar ýa-da olar boýunça pul öweziniň möçberi;

- şunuň ýaly çykadajylar zähmet şertnamasynda we (ýa-da) toparlaýyn şertnamada göz önünde tutulan halatlarynda, işgärleriň naharlanmagy üçin çykadajylar, şol sanda naharlanmak başga adamlar tarapyndan guralan hem bolsa;

- Türkmenistanyň kanunçylygyna laýyklykda işgärlerine berilýän, olaryň şahsy ulanylmagynda hemişelik galýan mugt berilýän zatlaryň (dürli görnüşli lybasy, eginbaşlary goşmak bilen) bahasy (olaryň aşaklandyrylan baha boýunça satylmagy bilen baglanyşykly ýeňillikleriň pul möçberi);

- işgärleriň döwlet we (ýa-da) jemgyýetçilik borçlaryny ýerine ýetiren wagtynda we Türkmenistanyň kanunçylygynda göz önünde

tutulan başga ýagdaýlarda saklanyp galýan wagty üçin olara hasaplanyp ýazylan iş hakynyň pul möçberi;

– Türkmenistanyň kanunçylygyna laýyklykda nobatdaky (her ýylky) we goşmaça rugsatlary (ulanylmadyk rugsatlary üçin öwezini dolmalar), ýetginjekleriň ýeňillikli sagatlary, çagany naharlamak üçin eneleriň işdäki arakesmeleri, şeýle-de saglygy goraýyş gözegçiliklerini geçmek, döwlet we jemgyýetçilik borçlaryny ýerine ýetirmek bilen baglanyşykly wagt üçin tölenýän hak;

– edara görnüşli tarapy (şahamçany, wekilhanany) üýtgedip gurmak ýa-da ýatymak, işgärleriň sanyny ýa-da işgär düzümini kemeltmek bilen baglanyşykly işden boşadylýan işgäre hak tölemek;

– işden çykanda berilýän hemaýat pullaryny tölemek;

– Türkmenistanyň kanunçylygyna laýyklykda köp ýyllap işländigini üçin birwagtlaryň tölenýän hak;

– Türkmenistanyň kanunçylygyna laýyklykda, işgärleriň okuw wagtynda (hünär taýdan taýýarlyk, gaýtadan taýýarlamak we ş.m.) saklanyp galýan iş haky;

– mejbury işsiz gezen wagty üçin ýa-da Türkmenistanyň kanunçylygynda göz önünde tutulan halatlarda pes hak tölenýän işiň ýerine ýetirilene wagty üçin iş haky;

– Türkmenistanyň kanunçylygynda bellenilen zähmete ukyplylygyň wagtlaryň ýitirilene mahalynda hakyky iş hakynyň derejesine çenli goşmaça töleg;

– hökmany ätiýaçlandyryş şertnamasy boýunça iş berijileriň tölegleri (gatançlary), şeýle-de ätiýaçlandyryş guramalary bilen işgärleriň peýdasyna baglaşylan meýletin ätiýaçlandyryş şertnamalary boýunça iş berijileriň tölegleri (gatançlary);

– Türkmenistanyň kanunçylygyna laýyklykda, işler wahta usuly bilen ýerine ýetirilende goşmaça tölegleriň pul möçberi;

– barlag geçirilýän, gan tabşyrylýan we her gezek gan tabşyrylandan soň berilýän dynç günlerinde donor işgärlere iş haky tölemek üçin çykdajylar;

– raýat-hukuk häsiýetli şertnamalar boýunça işgärleriň ýerine ýetiren işleri (hyzmatlary) üçin edara görnüşli tarapyň işgär düzüminde durmaýan işgärleriň iş haky (hususy telekeçiler bolup durýan adamlar)

ra tölenýän tölegler oňa degişli däl). Şonuň bilen birlikde, iş hakynyň pul möçberine işleri (hyzmatlary) ýerine ýetirmek bilen baglanyşykly maddy harajatlaryň bahasy goşulmaýar;

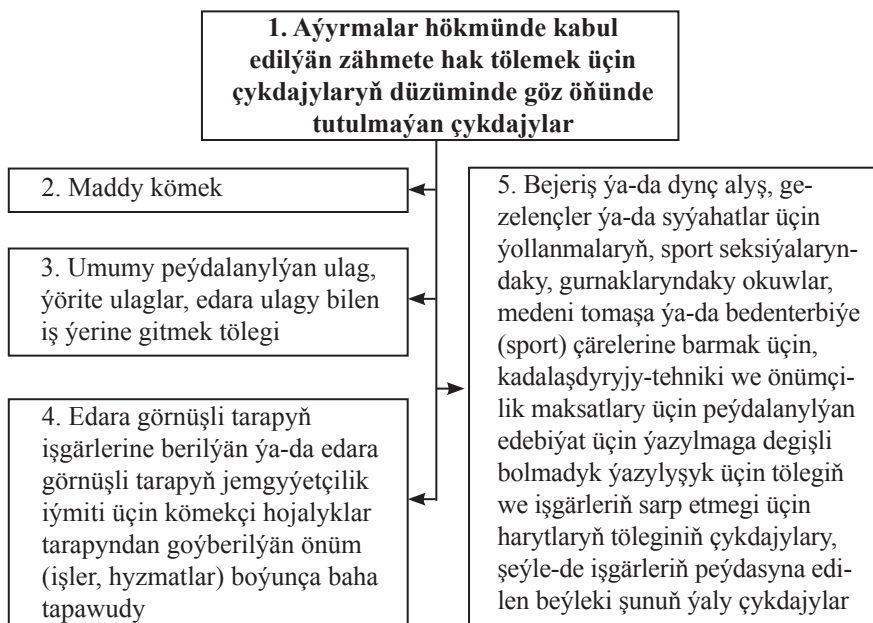
– geljekde işgärleriň zähmet rugsatlaryny tölemek üçin ätiýaçlyga we (ýa-da) köp ýyl işländigini üçin her ýyl tölenýän haky tölemek üçin ätiýaçlyga serişdeleri geçirmeler görnüşindäki çykdajylar;

– zähmet ylalaşygynda (şertnamasynda) we (ýa-da) toparlaýyn ylalaşykda, şeýle-de Türkmenistanyň kanunçylygynda göz önünde tutulan işgärleriň peýdasyna edilen çykdajylaryň beýleki görnüşleri.

Aýyrmalar hökmünde kabul edilýän zähmete hak tölemek üçin çykdajylaryň düzüminde 28-nji şekilde görkeziljek çykdajylar göz önünde tutulmaýar.

28-nji şekil

Aýyrmalar hökmünde kabul edilýän zähmete hak tölemek üçin çykdajylaryň düzüminde göz önünde tutulmaýan çykdajylar



6.3.26. Ulanýş tölegleri. Esasy serişdeler we maddy däl aktiwler ýerleşdirilende kabul edilýän aýyrmalar. Lizinge peýdany kesgitlemegiň aýratynlyklary

Salgyt töleýji tarapyndan girdeji almak üçin peýdalanylýan esasy serişdeler we maddy däl aktiwler boýunça hasaplanýan ulanýş tölegleri salgyt töleýjiniň çykdajylaryna (harajatlaryna) goşulýar. Düýpli häsiýetli harajatlar salgyt töleýjiniň çykdajylaryna (aýyrmalaryna) ulanýş tölegleriň üsti bilen goşulýar. Maddy däl aktiwler boýunça hasaplanýan ulanýş tölegleri diňe Türkmenistanyň kanunçylygynda bellenen şertler berjaý edilende we olar girdeji almak üçin peýdalanylandygy hakykatda tassyklanylanda, aýyrmalar hökmünde hasaba alynýar.

Peýdadan (girdejiden) alynýan salgydy hasaplamak üçin, könelme hasaplanylýan emlägiň düzüminden muzdsuz alnan esasy serişdeler, şeýle-de telekeçi däl edara görnüşli taraplaryň, býujetdäki guramalaryň we jemgyýetçilik birleşmeleriniň emlägi aýrylýar, hatda şol emläk olar tarapyndan girdeji almak üçin peýdalanylýan hem bolsa. Könelme hasaplanylýan emlägiň bahasyna aýyrmalar hökmünde kabul edilýän düýpli häsiýetdäki harajatlar goşulmaýar.

Kärendesine (kireýine) berlen emläk boýunça ulanýş tölegleri kärendä (kireýine) beriji hasaplaýar. Lizinge berlen emläk boýunça ulanýş töleglerini lizinge alyjy hasaplaýar. Buýrujy tarapyndan bellenen tertipde işe girizilmedik ýa-da esasy serişdeler hökmünde hasaba alynmadyk gurluşyk desgalary ulanylýan mahaly, ulanýş tölegleri esasy serişdeleriň hasabyna alnyşy ýaly kabul edilýän tertip boýunça aýyrmalara goşulýar. Bu tertip şunuň ýaly beýleki halatlarda hem ulanylýar. Ulanýş töleglerini hasaplamak üçin Türkmenistanyň kanunçylygynda göz önünde tutulan tertip ulanylýar.

Esasy serişdeler we maddy däl aktiwler ýerleşdirilende kabul edilýän aýyrmalar esasy serişdeler we maddy däl aktiwler (olaryň muzdsuz berilmegini goşmak bilen) ýerleşdirilende, jemi girdejiden bu emlägiň ilkibaşky (balans) bahasy bilen olaryň peýdalanylýan döwründe hasaplanan ulanýş tölegleriniň pul möçberiniň arasyndaky ta-

pawut aýrylmaga degişlidir. Bu tertip hatardan çykan esasy serişdeleriň we maddy däl aktiwleriň ogurlanmagy we zaýalanmagy bilen baglanyşykly ýetirilen zyýanyň günäkär taraplardan öwezini dolunan pul möçberleri, şeýle-de ätiýaçlandyryş öwezini dolmalar babatynda hem ulanylýar.

Lizingde peýdany kesgitlemegiň aýratynlyklary emläk lizinge berlende, lizinge berijiniň jemi girdejisine lizinge berlen emläginiň satyn alnan bahasyndan ýa-da emlägi oturtmak, öndürmek üçin amal edilen harajatlardan artyk gelýän lizing tölegleriniň bir bölegi goşulýar. Lizinge berlen emlägiň satyn alnan bahasyndan ýa-da olary gurmak, öndürmek üçin harajatlardan başga, lizing berijiniň aýyrmalaryna Türkmenistanyň «Salgytlar hakynda» bitewi Kanunynyň 154-158-nji maddalarynda görkezilen çykadjylar goşulýar. Lizing alyjynyň jemi girdejisinden lizinge alnan emlägiň satyn alnan bahasyndan ýa-da olary gurmak, öndürmek üçin amal edilen harajatlardan artyk gelýän lizing tölegleriniň bir bölegi aýrylýar. Şonuň bilen birlikde, lizinge alyjynyň jemi girdejisinden lizinge alnan esasy serişdeler (emläk) boýunça ulanyş tölegleri aýrylýar.

6.4.27. Harytlary (işleri, hyzmatlary) öndürmek we ýerleşdirmek bilen baglanyşykly çykadjylar we ýitgiler. Ýerleşdirmekden daşary çykadjylar

Harytlary (işleri, hyzmatlary) öndürmek we ýerleşdirmek bilen baglanyşykly çykadjylar we ýitgiler. Harytlary (işleri, hyzmatlary) öndürmek we ýerleşdirmek bilen baglanyşykly beýleki çykadjylar we ýitgiler şu aşakdakylary öz içine alýar:

- ýer üçin töleg;
- oýlap tapyşlar we rasionalizatorçylyk teklipler üçin tölenýän hak;
- islendik görnüşdäki bergi borçnamalary boýunça göterimler görnüşindäki çykadjylar;
- wagtlaýyn işe ukypsyzlyk boýunça hemaýat pullar we Türkmenistanyň kanunçylygynda bellenen we iş berijiniň hasabyna işgärle-re tölenilýän beýleki durmuş hemaýat pullary;
- täze iş ýerine geçende işgärlere berilýän hemaýat puly;

- kärende we lizing tölegleri;
- Türkmenistanyň Ministrler Kabineti tarapyndan tassyklanan ölçegleriň çäklerinde deňiz, derýa we howa gämileriniň ekipažlarynyň azyk rasiony üçin çykadjylar;
- keseki edara görnüşli taraplar tarapyndan işgärleri bermek boýunça hyzmatlar üçin çykadjylar;
- hyzmatdaşlygy ýola goýmak we saklamak maksady bilen, beýleki edara görnüşli taraplaryň gepleşiklere gatnaşýan wekillerini resmi taýdan kabul etmek we hyzmat etmek bilen baglanyşykly wekilçilik çykadjylary, ýöne bu çykadjylaryň pul möçberi jemi girdejiniň 1 göteriminden ýokary bolmaly däl;
- aragatnaşyk hyzmatlary üçin tölegler;
- auditorlyk, hukuk, maslahat beriş, maglumat we beýleki dolandyryş hyzmatlary üçin çykadjylar;
- keseki edara görnüşli taraplar we hususy telekeçiler tarapyndan ýerine ýetirilen işler (amal edilen hyzmatlar) üçin komission ýygymlaryň we beýleki şunuň ýaly çykadjylaryň pul möçberleri;
- hat ýazuw harytlary üçin çykadjylar;
- öndürilen (satyn alnan) we (ýa-da) ýerleşdirilýän harytlary (işleri, hyzmatlary), salgyt töleýjiniň işini, haryt nyşanyny we hyzmat nyşanyny mahabatlandyrmak, şol sanda sergilere we ýarmarkalara gatnaşmak üçin çykadjylar;
- öz işgärlerini taýýarlamak we gaýtadan taýýarlamak üçin çykadjylar;
- işgärleri guramaçylykly toplamak üçin harajatlar;
- gorag we howpsuzlyk, zähmetiň kadaly şertlerini üpjün etmek üçin çykadjylar (emlägi goramak boýunça hyzmatlar, ýangyna garşy çäreler, zähmetiň howpsuzlygy we edara görnüşli tarapyň çäklerinde gönüden-göni ýerleşýän saglygy goraýyş otagyny we esbaplaryny saklamak bilen baglanyşykly beýleki şunuň ýaly çykadjylar);
- tebigy ýitginiň ölçegleriniň çäklerinde gelip gowşan maddy serişdeleriň ýetmezçiligi sebäpli ýitgiler;
- zaýa önüm öndürmekden çekilen ýitgiler;
- içerki önümçilik sebäpleri boýunça boş durmalardan çekilen ýitgiler;

– emlägi ätiýaçlandyrmak we ätiýaçlandyryşyň beýleki görnüşleri boýunça çykdaýylar (Türkmenistanyň «Salgytlar hakynda» bitewi Kanunynyň 154-nji maddasynyň 1-nji bölüminde we 156-njy maddasynyň 1-nji bölüminde görkezilen çykdaýylardan başga)

– abatlaýyş gaznasyna, ykdysadyýetiň möwsümleýin pudaklaryndaky taýýarlyk işleri boýunça önümçilik harajatlarynyň ätiýaçlygyna, şeýle-de beýleki ulanylýan zatlary abatlamak üçin geljekdäki harajatlar ätiýaçlygyna geçirmeleri;

– täze önümçilikleri, sehleri we enjamlary taýýarlamak we özleşdirmek üçin çykdaýylar;

– tehnologiýany kämilleşdirmek, önümçiligi guramak we dolandyrmak bilen baglanyşykly düýpli häsiýeti bolmadyk çykdaýylar;

– kepillendirilen abatlama işleri we hyzmatlary üçin harajatlar;

– işi wahtalaýyn usul bilen amala aşyrylýan kärhanalaryň, ýaşaýyş jaý-jemagat we durmuş binalaryny goşmak bilen wahta we wahtalaýyn şäherçeleri saklamak üçin çykdaýylar;

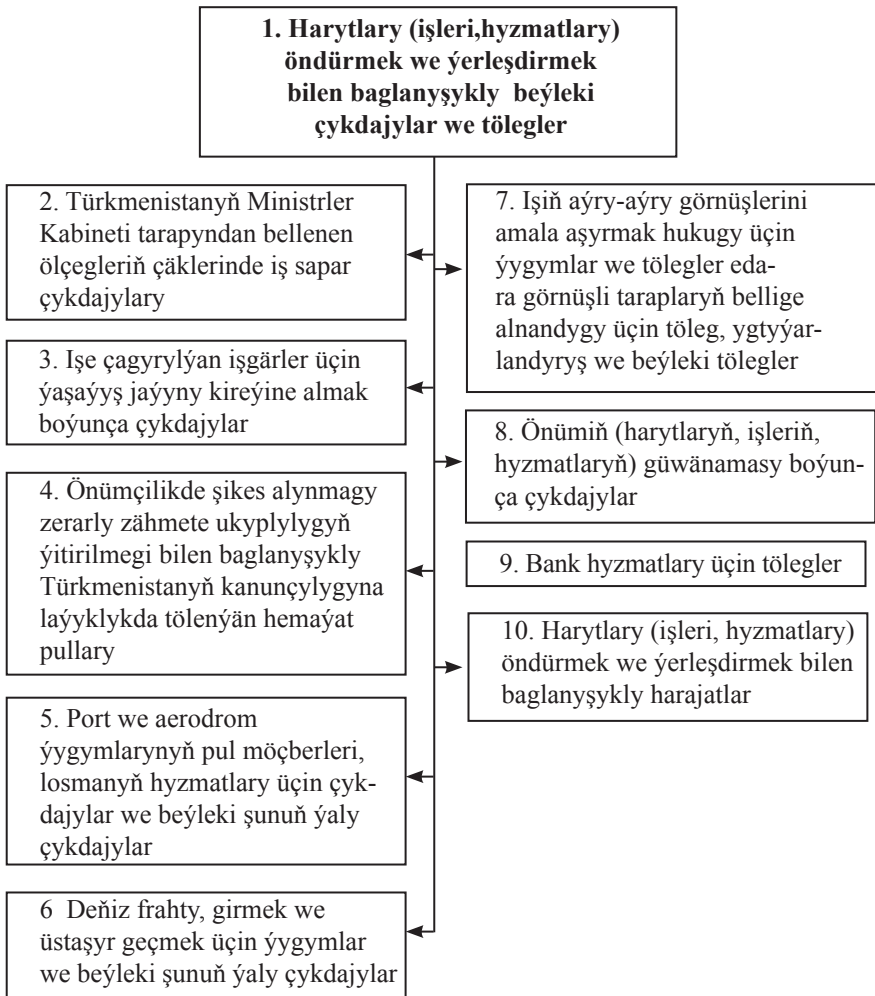
– ylmy-barlag we tejribe konstruktorçylyk işleri üçin çykdaýylar;

– tebigy serişdeleri özleşdirmek üçin çykdaýylar.

Ýokarda görkezilen çykdaýylardan (harajatlardan) başga, harytlary (işleri, hyzmatlary) öndürmek we ýerleşdirmek bilen baglanyşykly beýleki çykdaýylar we tölegler 29-njy şekilde beýan edilýär.

29-njy şekiliň 2-nji dörtburçlugynda görkezilen Türkmenistanyň Ministrler Kabineti tarapyndan bellenen ölçegleriň çäklerinde iş sapar çykdaýylary işgärleriň iş sapar ýerine we hemişelik iş ýerine baryp gelmegi, ýaşaýyş jaýynyň kireýi, gije-gündizlik çykdaýylary (tölegleri), ygtyýarnamalary, pasportlary, çakylyklary we beýleki şunuň ýaly resminamalary resmileşdirmek, konsullyk, aeroport ýygymlary, girmek hukugy üçin ýygymlar we beýleki şunuň ýaly tölegleri we ýygymlar üçin çykdaýylary öz içine alýar. Harytlary öndürmek we ýerleşdirmek, işleri ýerine ýetirmek, hyzmatlary amal etmek bilen baglanyşykly gaýry çykdaýylara we ýitgilere Türkmenistanyň salgyt kanunçylygyna laýyklykda (Türkmenistanyň «Salgytlar hakynda» Bitewi kanunynyň 110-njy maddasy) hasaplaşyga kabul edilmeýän esasy serişdeler, tamamlanmadyk gurluşyk desgalary we maddy däl aktiwler boýunça goşulan baha üçin salgydyň pul möçberi hem goşulýar.

**Harytlary (işleri, hyzmatlary) öndürmek we ýerleşdirmek
bilen baglanyşykly beýleki çykdajylar we tölegler**



Ýerleşdirmekden daşary çykdajylar (ýitgiler) önüm öndürmek we ýerleşdirmek bilen gös-göni baglanyşykly bolmadyk işi amala aşyrmak üçin amal edilýän harajatlar ýerleşdirmekden daşary çykdajylaryň (ýitgileriň) düzümine goşulýar. Ýerleşdirmekden daşary çykdajylaryň düzümine goşulýan çykdajylar 30-njy şekilde görkezilýär.

Ýerleşdirmekden daşary çykdajlaryň düzümine goşulýan çykdajylar



30-njy şekilde görkezilen çykadjylardan başga, ýerleşdirmekden daşary çykadjylaryň düzümine şu aşakdaky çykadjylar we ýitgiler goşulýar:

- iberilen haryt-maddy gymmatlyklara, işlere, hyzmatlara degişli goşulan baha üçin salgydyň pul möçberi, eger-de şeýle önüm ibermek boýunça karz bergisi (karz berýänleriň önündäki borçnama) Türkmenistanyň «Salgytlar hakynda» bitewi Kanunynyň 149-njy maddasynyň 2-nji bölüminiň «g» bölümçesine laýyklykda hasabat döwründe hasapdan öçürilen bolsa;

- hak işleýiş möhletiniň geçendigi bilen baglanyşykly ýa-da başga bir esaslar boýunça hasapdan öçürilen berginiň pul möçberi;

- öň hasapdan öçürilen bergileri üzmek üçin tölenen pul möçberleri;

- şol ýylyň hasabat (salgyt) döwründe ýüze çykarylan öňki salgyt döwürleriniň çykadjylary (zyýanlary);

- içerki önümçilik sebäpleri boýunça durmalardan çekilen ýitgiler, şeýle-de daşarky sebäpler boýunça boş durmalardan günäkär tarapyndan öwezi dolunmaýan ýitgiler;

- tebigy betbagtçylyklardan, ýangynlardan, heläkçiliklerden we beýleki adatdan daşary ýagdaýlardan çekilýän ýitgiler, şeýle-de tebigy betbagtçylyklaryň ýa-da adatdan daşary ýagdaýlaryň netijeleriniň önüni almak ýa-da aradan aýyrmak bilen baglanyşykly harajatlary goşmak bilen;

- haryt-maddy gymmatlyklaryň tebigy ýitginiň ölçeglerinden artyk ýetmezçilikleri we (ýa-da) zaýalanmaklary sebäpli ýitgiler, şeýle-de günäkär adamlar bolmadyk (ýüze çykarylmanyk) halatlarynda ogurlyk sebäpli ýitgiler;

- talap etmek hukugyny bermek geleşigi boýunça ýitgiler;

- Türkmenistanyň kanunçylygyna laýyklykda, döwlet emlägi kärendä berlende Türkmenistanyň Döwlet býujetine geçirilýän kärende göteriminiň bir böleginiň balansa saklaýjy tarapyndan geçirilýän pul möçberi;

- şereketiň işiniň netijeleri boýunça şerekete gatnaşyjy tarapyndan çekilýän zyýanlar;

- harytlary (işleri, hyzmatlary) öndürmek we (ýa-da) ýerleşdirmek bilen gös-göni baglanyşykly bolmadyk beýleki çykadjylar.

6.5.28. Esasy serişdeleri abatlamak, tebigy serişdeleri özleşdirmek, ylmy-barlag, taslama, tejribe-konstruktorçylyk işleri üçin çykdaýylar

Aýyrmalar hökmünde kabul edilýän esasy serişdeleri abatlamak üçin çykdaýylar, ätiýaçlyk şaýlarynyň we abatlamak üçin peýdalanylýan sarp edilýän materiallaryň bahasyny, abatlamagy amala aşyrylan işgärleriň iş haky çykdaýylaryny we bu abatlamagy öz güýçleri bilen alyp barmak bilen baglanyşykly beýleki çykdaýylary, şeýle-de keseki taraplaryň güýçleri bilen ýerine ýetirilen işleriň tölenýän iş haky üçin harajatlary öz içine alýar. Kärendeçi bilen kärendä berijiniň arasynda baglaşylan şertnamada (ylalaşykda) kärende beriji bu çykdaýylaryň öweziniň dolunmagyny göz önünde tutmadyk bolsa, onda kärendeçiniň könelyän esasy serişdelerine amal edýän çykdaýylary babatda ýokarda beýan edilen düzgünler ulanylýar.

Esasy serişdeleri geljekde abatlamak üçin, salgyt töleýjiniň ätiýaçlyklary döretmäge haky bardyr. Esasy serişdeleri abatlamak üçin geljekki çykdaýylar degişli hasabat (salgyt) döwrüniň soňky gününde deň paýlar bilen çykdaýylaryň hasabyna ýazylýar. Salgyt töleýji esasy serişdeleri abatlamak üçin geljekki çykdaýylaryň ätiýaçlygyny döreden halatynda, abatlamagy geçirmek üçin hakyky amala aşyrylan harajatlaryň pul möçberi bu ätiýaçlyk serişdeleriniň hasabyna hasapdan öçürilýär.

Esasy serişdeleri abatlamak üçin hakyky amala aşyrylan harajatlaryň möçberi salgyt döwründe esasy serişdeleri abatlamak üçin döredilen geljekki çykdaýylaryň ätiýaçlygynyň möçberinden artyk gelyän bolsa, onda salgyt salmak maksady bilen harajatlaryň galyny salgyt döwrüniň tamamlanan senesinde salgyt töleýjiniň beýleki çykdaýylarynyň düzümine goşulýar. Eger salgyt döwrüniň soňuna esasy serişdeleri abatlamak üçin geljekki çykdaýylaryň ätiýaçlygynda galan serişdeleriň möçberi esasy serişdeleri abatlamak üçin şu salgyt döwründe hakyky amala aşyrylan harajatlaryň möçberinden artýan bolsa, onda salgyt salmak maksatlary üçin şu salgyt döwrüniň soňky senesindeki ýüze çykýan şeýle artyk möçberleri salgyt töleýjiniň girdejileriniň düzümine goşulýar.

Salgyt töleýjiniň ýerasty baýlyklary geologik taýdan öwrenmek, gazylyp alynýan peýdaly baýlyklary gözlemek, taýýarlyk häsiýetdäki işleri geçirmek üçin çykdaýlary tebigy serişdeleri özleşdirmek üçin çykdaýylar diýlip ykrar edilýär. Türkmenistanyň Döwlet býujetiniň serişdeleri we döwletiň pudaklaýyn gaznalarynyň serişdeleri maliýeleşdirmegiň çeşmesi bolmadyk halatynda, tebigy serişdeleri özleşdirmek üçin çykdaýylar (olar netije bermedik ýagdaýynda hem) beýleki çykdaýylaryň düzümine goşulmaga degişlidir. Tebigy serişdeleri özleşdirmek üçin çykdaýylar şeýle işleriň amala aşyrylan salgyt (hasabat) döwrüne degişli edilýär.

Esasy serişdeleri satyn almak, olary oturtmak we düýpli häsiýetdäki beýleki harajatlardan başga, ylmy-barlag, taslama işläp taýýarlamalary we tejribe-konstruktorçylyk işleri üçin çykdaýylar (olar netije bermedik ýagdaýynda hem) jemi girdejiden aýrylmaga degişlidir.

6.6.29. Bank we ätiýaçlandyryş hyzmatlaryny amal etmek üçin çykdaýylar

Türkmenistanyň «Salgytlar hakynda» bitewi Kanunynyň 154-163-nji maddalarynda görkezilen çykdaýylardan başga, bank edaralarynyň çykdaýylaryna şeýle-de şu aşakdakylar çykdaýylar goşulýar:

- bank goýumy (depozit) ylalaşyklary boýunça we hasaplarda duran serişdelerinden peýdalanylandygy üçin göterimler;

- öz bergi borçnamalary boýunça (obligasiýalary, depozit ýa-da süýşüringiler güwanamalary, wekseller ýa-da başga borçnamalar), şol sanda diskont görnüşindäki göterimler;

- bankara karzlary, bank bilen onuň şahamçalarynyň arasynda, şeýle-de bir bankyň şahamçalarynyň arasynda gaýtadan paýlanylan karz serişdeleri boýunça göterimler;

- Türkmenistanyň Merkezi banky tarapyndan bellenen tertipde bäsleşik esasynda satyn alnanlary goşmak bilen satyn alnan gaýtadan maliýeleşdirmiş karzlary boýunça göterimler;

- bellenen tertipde tölenmeli möhleti gaýra goýlan (möhleti uzaldylan) bankara karzlary, şeýle-de Türkmenistanyň Ministrler Kabinetiniň çözgüdi boýunça möhleti gaýra goýlan karzlar boýunça göterimler;

– müşderilere hasaplaşyk-kassa hyzmatlary, olara hasaplar açmak, hasaplaşyk-kassa hyzmatlary üçin beýleki banklara töleg boýunça çyk-dajylary we beýleki şunuň ýaly çyk-dajylary goşmak bilen, hyzmatlar we korrespondent gatnaşyklary üçin tölenen komission ýygymlar;

– daşary ýurt pulunyň satyn alnandygy (satylandygy) üçin komission ýygymlary (tölegi) goşmak bilen daşary ýurt puly amallaryny geçirmek boýunça çyk-dajylar we daşary ýurt pulundaky töwekgelçilikden goramak we dolandyrmak boýunça çyk-dajylar;

– gymmat bahaly metallar we gymmat bahaly daşlar bilen amallary geçirmek boýunça çyk-dajylar;

– salgyt döwri babatda geçen ýyllar üçin hasaplaşyklar boýunça tölenen ýa-da yzyna gaýtarylan göterimler ýa-da komission ýygymlar;

– tölemek boýunça çyk-dajylar;

– bank işini amala aşyrmak üçin peýdalanylýan esasy serişdeleriniň aýry-aýry böleklerini goşmak bilen esasy serişdeleriniň kärendesi, şol sanda girdejini inkassasiýa etmek üçin awtomobil ulagynyň we bank resminamalaryny we gymmatlyklaryny, şeýle-de brokerlik orunlaryny goşmak bilen maddy däl emläkleri üçin ýörite awtomobil ulagynyň ulanylmagy;

– faksimil we hemra aragatnaşygyny goşmak bilen, bank amallaryny we müşderilere hyzmat etmek boýunça aragatnaşyk hyzmatlary;

– hasaplaşyk-kassa we hasaplaýjy merkezleriniň hyzmatlary;

– forfeýting, faktoring amallaryny, şahsy we edara görnüşli tapraplar bilen şertnama boýunça pul serişdelerini we gaýry emlägi ynamdar dolandyrmak boýunça çyk-dajylar;

– blankalary, bank habarynyň magnit we beýleki geçirijilerini, şeýle-de berk hasabatlylyk blankalaryny, çek, kwitansiýa, goýum we beýleki kitapçalaryny, banknotlar we şaýlyklar üçin gaplaýyş materiallaryny taýýarlamak, satyn almak we ibermek boýunça çyk-dajylar;

– töleg-hasaplaşyk serişdelerini taýýarlamak we ornaşdyrmak (plastik kartoçkalary, ýol çekleri we beýleki töleg-hasaplaşyk serişdeleri) boýunça çyk-dajylar;

– banknotlary, şaýlyklary, çekleri we beýleki hasaplaşyk-töleg resminamalarynyň inkassasiýasy üçin çyk-dajylar, şeýle-de banka ýa-da onuň müşderilerine degişli gymmatlyklary gaplamak (nagt pullaryň toplanmagyny goşmak bilen), daşamak, ibermek we eltip bermek boýunça çyk-dajylar;

– gymmatlyklary daşamak we saklamak üçin inkassator bukjalaryny we haltalaryny abatlamak we düzetmek, şeýle-de olary satyn almak ýa-da ulanyp bolmajaklaryny çalyşmak boýunça çyk-dajylar;

– şahsy taraplaryň depozitlerine kepillendiriş gaznasyny döretmek boýunça çykdaýylar.

Türkmenistanyň «Salgytlar hakynda» bitewi Kanunynyň 154-163-nji maddalarynda (peýdany kesgitlemek üçin ulanylýan aýyrmalar) görkezilen çykdaýylardan başga, edara görnüşli taraplaryň ätiýaçlandyryş hyzmatlary amal etmek boýunça harajatlaryna goşulýan çykdaýylar 31-nji şekilde şekillendirilýär.

31-nji şekil

Ätiýaçlandyryş hyzmatlary amal etmek boýunça çykdaýylar



**6.7.30. Girdejileri we aýyrmalary hasabat
(salgyt) döwrüne degişli etmegiň tertibi.
Özara garaşly edara görnüşli taraplaryň
girdejisini hasaba almagyň aýratynlyklary**

Harytlary ýerleşdirmekden, işleri ýerine ýetirmekden, hyzmatlary amal etmekden pul serişdeleri ýa-da gaýry emläk (işler, hyzmatlar) görnüşinde girdejileriň hakyky gelip gowşuşyna garamazdan, harytlaryň ýüklenip iberilen, işleriň ýerine ýetirilen, hyzmatlaryň amal edilen hasabat (salgyt) döwri girdejiniň alnan döwri diýlip hasap edilýär. Banklaryň öz adyndan we öz hasabyna bank tarapyndan çekilen pul serişdelerini ýerleşdirmekden, karz we nesýe bermekden göterim görnüşinde alan girdejileri, olaryň tölenen ýa-da salgyt töleýjiniň önündäki berginiň başga bir usul bilen üzülen hasabat (salgyt) döwründe hasaba alynýar. Ätiýaçlandyryş, gaýtadan ätiýaçlandyryş, durmuş ätiýaçlandyrmasy şertnamalary boýunça ätiýaçlandyryş haky (gatanjy) ätiýaçlandyryş şertnamasynyň baglaşylan hasabat (salgyt) döwrüniň girdejisiniň düzümine goşulýar. Ylalaşyklar boýunça tölegler bölekleyin amala aşyrylanda, olar girdejiniň düzümine girmeyär. Şeýle ýagdaýda ýa-da salgyt töleýjiniň önünde bolan bergi başga usul bilen üzülen hakyň (gatanjyň) gelip gowşuşyna görä olar girdejä goşulýar. Harytlaryň ýerleşdirilmegi diýlip ykrar edilýän tebigy ýitginiň ölçeginden artyk haryt ýetmezçiligi ýüze çykarylanda, girdjiler ýüze çykarylan hasabat (salgyt) döwründe hasaba alynýar.

Şu aşakdaky ýagdaýlarda harytlar iberildi, işler ýerine ýetirildi, hyzmatlar amal edildi diýlip hasap edilýär:

– salgyt töleýji geleşikden ýa-da ylalaşykdan gelip çykýan ähli borçnamalary ýerine ýetiren halatynda we degişli pul möçberi salgyt töleýjä gürrüňsiz tölenmäge (öwezini dolmaga) degişli bolsa, hatda bu hukugy kanagatlandyrmak pursady gaýra goýlan ýa-da tölegler bölekleyin amala aşyrylýan bolsa-da;

– salgyt töleýji tarapyndan hyzmat edilende, şertnamadan gelip çykýan hyzmatlary amal etmegiň tamamlanan pursadyndan, şol san-da tapgyrlaýyn.

Uzak möhletleýin şertnamalar boýunça girdejiler her bir salgyt (hasabat) döwri boýunça olaryň hakyky ýerine ýetirilen möçberlerine

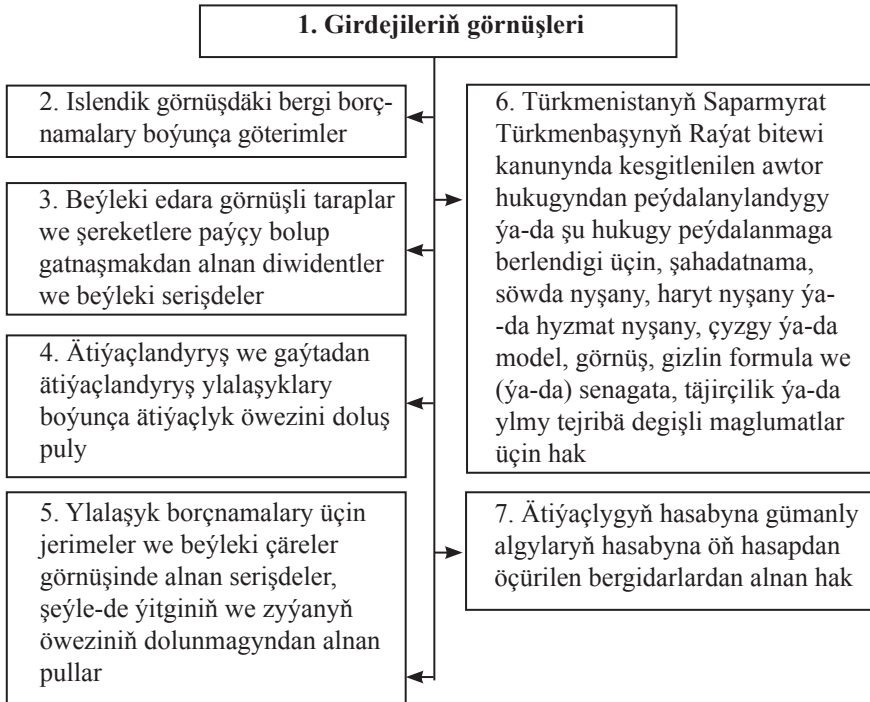
laýyklykda görkezilýär. Üç aýyň dowamynda tamamlanmadyk islendik şertnama uzak möhletli şertnama diýlip hasap edilýär. Harytlary ýerleşdirmek üçin şertnamalar boýunça bu tertip, önümiň bir birligini taýýarlamagyň önümçilik tapgyry üç aýyň çäklerinde tamamlanmadyk harytlar boýunça ulanylýar. Toparyň ylalaşygy we şunuň ýaly beýleki ylalaşyklar boýunça salgyt töleýji-komitent tarapyndan harytlar ýerleşdirilende, komissioneriň ýerleşdirmek baradaky habarnamasynda we (ýa-da) komissioneriň hasabatynda görkezilen komitente degişli emlägiň sarp edijä iberilen (berlen) senesi ýerleşdirmekden girdeji alnan sene diýlip hasap edilýär.

Hak isleg möhletiniň geçmegi bilen baglylykda ýa-da gaýry esaslary boýunça hasapdan öçürilen bergileriň möçberi boýunça talap etmek hukugynyň tamamlanan günü we daşary ýurt pulundaky amallar boýunça, şeýle-de pul gymmatlyklarynyň we talapnamalaryň bahasy artdyrylanda ýa-da daşary ýurt pulundaky borçlar arzanladylanda oňyn hümmet tapawudy boýunça daşary ýurt puly bilen hasaplaşyk geçirilen günü ýa-da daşary ýurt pulunyň hümmetiniň üýtgän günü ýerleşdirmekden daşary girdejiler üçin girdejiniň alnan günü diýlip hasap edilýär. 33-nji şekilde görkezilen girdejiler boýunça girdejiniň emele gelmegine getiren ýagdaýyň bolup geçen hasabat (salgyt) döwrüniň soňky günü ýerleşdirmekden daşary girdejiler üçin girdejiniň alnan günü diýlip hasap edilýär. Salgyt salmak maksady bilen, daşary ýurt pulundaky girdejiler girdejiniň alnan senesinde Türkmenistanyň Merkezi bankynyň kesgitlän hümmetine laýyklykda manatda hasaplanýar.

Özara garaşly edara görnüşli taraplaryň özara gatnaşyklarynda şunuň ýaly geleşiklerdäki adaty şertlerden tapawutlanýan şertler emele gelýän ýa-da bellenýän bolsa, olaryň biriniň alyp biljek, ýöne şeýle şertler sebäpli alynmadyk islendik girdeji Türkmenistanyň salgyt kanunçylygynyň düzgünlerine laýyklykda onuň salgyt salynýan girdejisine goşulýar.

32-nji şekilde görkezilen girdejiler boýunça salgyt töleýji tarapyndan tölegiň alnan, şeýle-de salgyt töleýjä berginiň başga usul bilen üzülen günü, ýerleşdirmekden daşary girdejiler üçin girdejiniň alnan günü diýlip hasap edilýär. Tölegi salgyt töleýjiniň ýa-da onuň görkezmesi esasynda üçünji tarapyň alandygyna garamazdan, bu pul möçberleri jemi girdejä goşulýar

Salgyt töleýjiniň tölegi alan, şeýle-de oňa berginiň başga usul bilen üzülen güni ýerleşdirmekden daşary girdejiler üçin girdejiniň alnan güni diýlip hasap edilýän girdejileriň görnüşleri



Aýyrmalary hasabat (salgyt) döwrüne degişli etmegiň tertibi pul serişdeleriniň hakyky tölenen wagtyna we bu tölegleriň tölenilişiniň formalaryna bagly bolmazdan, olaryň degişli hasabat (salgyt) döwründe aýyrmalar hökmünde kabul edilmegine rugsat berilýär. Uzak möhletli şertnamalar boýunça, möwsümleýin häsiýetli işlerde we beýleki bellenen halatlarda, aýyrmalar Türkmenistanyň Maliýe ministrligi we Türkmenistanyň Baş döwlet salgyt gullugy tarapyndan kesgitlenilýän tertipde girdejileri we çykdaýlary deňeçer we barabar emele getirmek ýörelgesinden ugur alyp, çykdaýlaryň degişli bolan hasabat (salgyt) döwründe kabul edilýär.

Salgytlaryň pul möçberi, şeýle-de döwlet durmuş ätiýaçlandyrmasyna geçirmeler olaryň hasaplanylýp ýazylan hasabat (salgyt)

döwrüne aýyrmalar hökmünde degişli edilýär. Türkmenistandaky töleg çeşmelerinde öň salgyt salnan, beýleki edara görnüşli taraplaryň işine paýçy bolup gatnaşmaktan alynýan diwidentler we girdejiler, olaryň alnan hasabat (salgyt) döwründe aýyrmalar diýlip hasap edilýär. Oýun işinden alnan girdejiler olaryň alnan hasabat (salgyt) döwründe aýyrmalar hökmünde kabul edilýär.

Maddy çykdajylar aýyrmalar hökmünde kabul edilýär:

- soňra ýerleşdirmek üçin satyn alnan harytlaryň satyn alyjylara (söwda işi) ýüklenip iberilen hasabat (salgyt) döwri;

- haryt-maddy gymmatlyklaryň önümçilige geçirilen hasabat (salgyt) döwri;

- salgyt töleýji tarapyndan kabul etmek – bermek ykrarhatyna ýa-da işleriň ýerine ýetirilendigi, hyzmatlaryň amal edilendigini tas-syklýan gaýry resminamalara gol çekilen hasabat (salgyt) döwri.

Zähmete hak tölemek üçin çykdajylary hasaplap ýazmalaryň geçirilen hasabat (salgyt) döwründe aýyrmalar hökmünde ykrar edilýär. Ulanýş tölegleri olaryň hasaplanyp ýazylan salgyt (hasabat) döwründe aýyrmalar hökmünde kabul edilýär.

Beýleki çykdajylar we ýitgiler şu aşakdaky hasabat (salgyt) döwründe aýyrmalara goşulýar:

- şol döwür belli bolsa – hasaplanyp ýazylan (degişli bolan) döwründe;

- olaryň hasaplanyp ýazylan döwrüni kesgitlemek mümkin bolmadyk halatynda – töleg boýunça borçnamalaryň ýüze çykan döwründe. Töleg boýunça borçnamalar harytlaryň alnan, işleri ýerine ýetirmegiň we hyzmatlary amal etmegiň tamamlanan (şol sanda tapgyrlaýyn) we hasaplaşyk geçirmek üçin esas bolup durýan resminamalaryň berlen pursadynda ýüze çykýar.

Ýetmezçilik, zaýa önüm çykarmak, boş durmalar, tebigy betbagt-çylyklar, ýangyn, heläkçilikler bilen baglanyşykly çekilen zyýanlar, şeýle-de gaplar bilen geçirilýän amallar boýunça ýitgiler aýyrmalara olaryň ýüze çykan döwründe goşulýar. Esasy serişdeleri abatlamak üçin çykdajylar abatlaýyş işleriniň geçirilen salgyt (hasabat) döwrüne degişli edilýär.

**Girdejiniň emele gelmegine getiren ýagdaýyň bolup
geçen hasabat (salgyt) döwrüniň soňky güni ýerleşdirmekden daşary
girdejiler üçin girdejiniň alnan güni diýlip
hasaplanýan girdejileriň görnüşleri**



Gymmat bahaly kagyzlaryň satylan we satyn alnan bahasynyň arasyndaky oňaýsyz tapawut onuň ýüze çykan hasabat (salgyt) döwrüne, daşary ýurt pulunyň hümmetiniň üýtgemegi bilen baglanyşykly ýitgiler daşary ýurt pulunyň hümmetiniň bolup geçen hasabat (salgyt) döwrüne degişli edilýär. Karzdarlaryň hasapdan öçürilen haryt-maddy gymmatlyklary, işleri, hyzmatlary boýunça goşulan baha üçin salgydyň pul möçberi we hasapdan öçürilen algynyň pul möçberi olaryň hasapdan öçürilen hasabat (salgyt) döwrüne degişli edilýär. Öň hasapdan öçürilen bergileri üzmek üçin tölenen pul möçberleri olaryň tölenen hasabat (salgyt) döwründe aýyrmalara goşulýar.

Şu hasabat döwründe ýüze çykarylan geçen salgyt döwürleriniň çykdajylary (ýitgileri) şu hasabat (salgyt) aýyrmalaryna goşulýar. Şereketiň işini netijesinde şereketе gatnaşyjynyň zyýany, oňa gatnaşyjylaryň arasynda ýitgileriň paýlanan hasabat (salgyt) döwründe aýyrmalar hökmünde kabul edilýär. Türkmenistanyň Hökümetiniň daşary

ýurt pulundaky ätiýaçlygyna gönükdirilen serişdeler olaryň tölenen hasabat (salgyt) döwründe aýyrmalar hökmünde ykrar edilýär.

Salgyt töleýjiniň işinden gelýän zyýan. Türkmenistanyň salgyt kanunçylygyna (Türkmenistanyň «Salgytlar hakynda» bitewi Kanunynyň 149-153-nji maddalary) laýyklykda hasaplanan jemi girdeji-den kesgitlenilen aýyrmalaryň (şol Kanunyň 154-166-njy maddalary) artyk gelýän pul möçberine salgyt töleýjiniň işinden gelýän zyýan diýlip düşünilýär. Ýitgiler soňky salgyt (hasabat) döwürlerine, ýöne üç ýyldan köp bolmadyk wagta geçirilýär we ol soňky döwrüniň jemi girdejisinden tutulyp alynmaga degişlidir.

6.8.31. Peýdadan alynýan salgyt boýunça berilýän ýeňillikler. Peýdadan alynýan salgyt boýunça salgyt özeni

Peýdadan alynýan salgyt boýunça berilýän ýeňillikler. 34-nji şekilde peýdadan alynýan salgytdan boşadylýan edara görnüşli taraplar görkezilýär. Goşmaça töleg tölenmäge degişli harytlary ýerleşdirmekden alnan peýda, diwidentler we beýleki edara görnüşli taraplaryň işine paýçy bolup gatnaşmakdan alynýan serişdeler, humarly oyun işinden alynýan girdejileriň aýry-aýry görnüşleri peýdadan alynýan salgytdan boşadylmaýar.

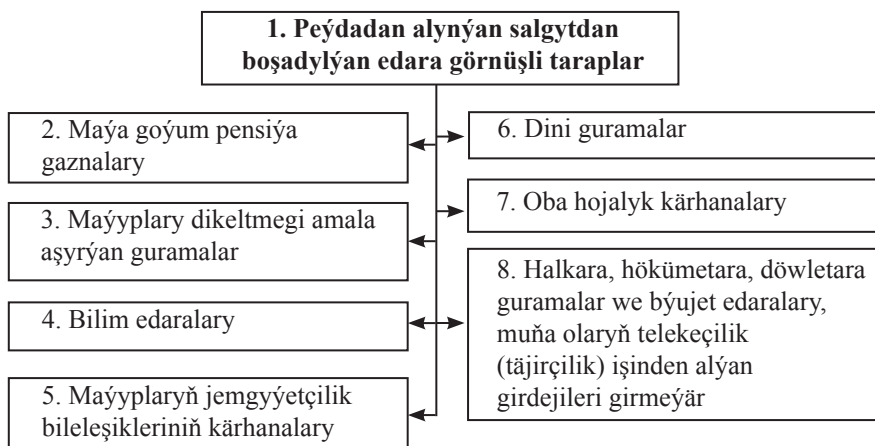
Bu ýerde görkezilen hususy eýeçilikdäki edara görnüşli taraplar (öz işini Türkmenistanyň «Uglewodorod serişdeleri hakyndaky» Kanunyna laýyklykda amala aşyryýan taraplardan başga) girdeji salgydyny tölemekden boşadylýarlar. 35-nji şekilde peýdadan alynýan salgyt salnanda peýdanyň (girdejiniň) azaldylýan pul möçberleri beýan edilýär.

Salgyt töleýjiler peýdadan alynýan salgydy tölemekden boşadylýan peýdanyň hasabyny aýratyn alyp barýarlar. Şonuň ýaly peýdany hasaplap ýazmak üçin aýyrmalaryň aýry-aýry böleklerini takykklamak mümkin bolmadyk ýagdaýynda, olar ýeňillikleri hasaplamak üçin kabul edilýän harytlary (işleri, hyzmatlary) ýerleşdirmekden alnan girdejiň harytlary (işleri, hyzmatlary) ýerleşdirmekden alnan jemi girdejiň umumy möçberine gatnaşygyny ulanmak bilen kesgitlenilýär.

Salgyt özeni. Peýdadan alynýan salgyt üçin salgyt özeni–salgyt kanunçylygynda göz önünde tutulan (Türkmenistanyň «Salgytlar hakynda» bitewi Kanunynyň 170-nji maddasy) ýenillikleriň pul möçberine azaldylan salgyt (hasabat) döwründe alnan salgyt salynmaga degişli peýda. Peýdadan alynýan salgyt üçin salgyt özeni salgyt döwrüniň başyndan artýan jemler bilen her bir hasabat döwrüniň jemleri boýunça kesgitlenilýär. Salgyt töleýji salgyt (hasabat) döwründe zyýan çeken bolsa, onda şu salgyt (hasabat) döwründe salgyt özeni nola deň diýlip hasap edilýär.

34-nji şekil

Peýdadan alynýan salgytdan boşadylýan edara görnüşli taraplar

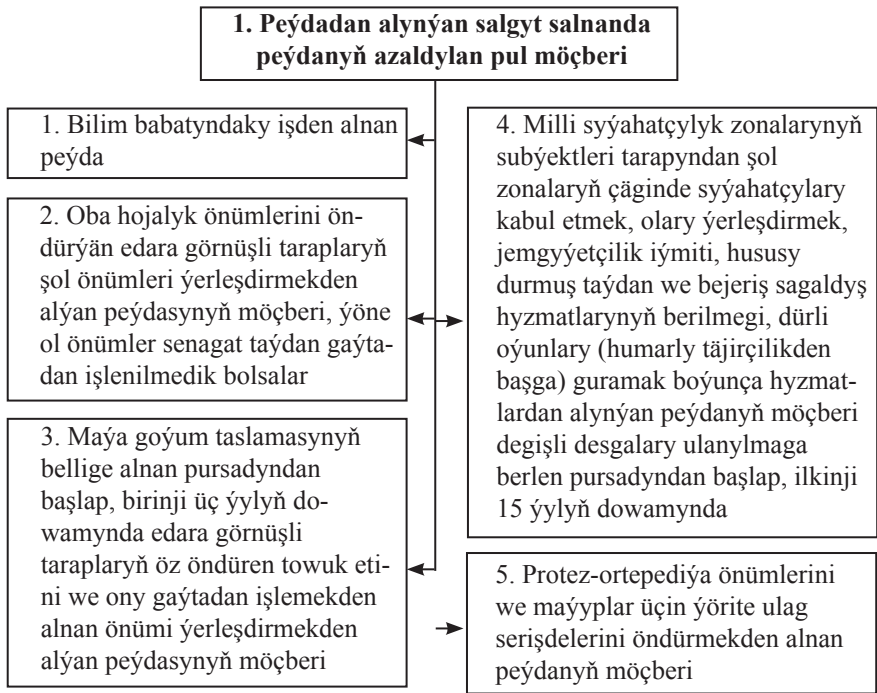


Şereketiň işine gatnaşmakda alnan girdeji boýunça salgyt özeni şu aşakdaky aýratynlyklary hasaba almak bilen kesgitlenilýär:

– salgyt salynýan peýdany kesgitlemek üçin şereketiň girdejileriniň we çykdaýjylarynyň alnyp barylmanygy Türkmenistana dahylly bolup durýan şereketiň gatnaşýjynyň biriniň üstüne ýüklenýär. Şeýle hasabatynyň alnyp barylmanygy şereketiň düzüminde amala aşyrylmaýan işden aýratynlykda ýöredilýär;

– salgyt salynýan girdejini kesgitlemek üçin hasaba alynýan aýyrmalaryň düzüminde salgyt özeni kesgitlenilende şereket ylalaşygynda peýdany (ýitgileri) paýlamak göz önünde tutulan bolsa, onda şereketiň gatnaşýjynyň bilelikdäki işiň maksatlary üçin çykaran çykdaýjylary hasaba alynmaýar.

**Peýdadan alynýan salgyt salnanda peýdanyň
azaldylan pul möçberleri**



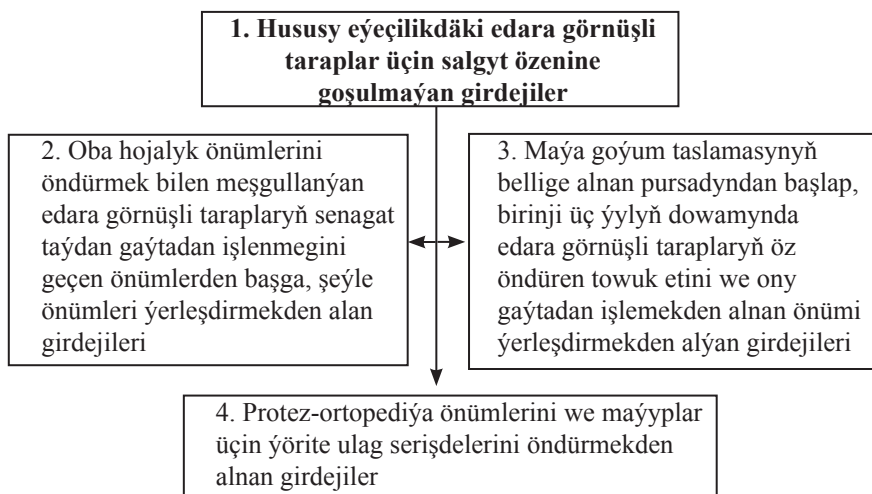
Salgydyň dürli möçberleri boýunça salgyt salynýan girdejileriň aýry-aýry görnüşleri boýunça salgyt özeni aýratynlykda hasaba alynýar. Önüm görnüşinde alynýan girdejiler geleşigiň bahasyndan ugur alnyp kesgitlenilýär (Türkmenistanyň «Salgytlar hakynda» bitewi Kanunynyň 36-njy we 150-nji maddalaryna laýyklykda). Diwidentler we başga edara görnüşli taraplaryň işine paýçy bolup gatnaşmaktan alynýan beýleki serişdeler görnüşindäki girdejiler boýunça salgyt özeni, çeşmesi Türkmenistan bolup duran şunuň ýaly serişdeleriň hasaplanyp ýazylan pul möçberini aýyrmalaryň möçberine azaltmazdan hasaplanýlar. Oýun işinden alynýan girdejiler boýunça girdeji salgydy şu iş üçin ulanylýan jaýlaryň meýdanyna ýa-da oturylýan orunlarynyň sanyna, oýun awtomatlarynyň (oýun stollarynyň) sanyna baglylykda hasaplanýan kesgitli ululyk görnüşde bellenilýär.

Hususy eýeçilikdäki edara görnüşli taraplar üçin (öz işini Türkmenistanyň «Uglewodorod serişdeleri hakynda» Kanunyna laýyklykda amala aşyrýan taraplardan başga) salgyt özeni, Türkmenistanyň salgyt kanunçylygyna laýyklykda (Türkmenistanyň «Salgytlar hakynda» bitewi Kanunynyň 149-njy maddasy) kesgitlenilýän umumy girdejiň jeminden aýyrmalaryň möçberine azaltmazdan hasaplanýar (Türkmenistanyň töleg çeşmelerinde öň salgyt salnan edara görnüşli taraplaryň işine paýçy bolup gatnaşmaktan alynýan diwidentlerden we beýleki girdejilerden, ýerleşdirmekden daşary çykdaýjylardan başga).

Ýokarda görkezilen girdejilere 36-njy şekilde beýan edilen girdejiler goşulmaýar.

36-njy şekil

Hususy eýeçilikdäki edara görnüşli taraplar üçin salgyt özenine goşulmaýan girdejiler



6.9.32. Peýdadan alynýan salgydyň pul möçberleri, salgyt we hasabat döwürleri. Peýdadan alynýan salgydyň pul möçberlerini kesgitlemegiň tertibi

Peýdadan alynýan salgydyň möçberlerine aşakdakylar degişlidir:

– edara görnüşli taraplar – Türkmenistanyň dahyllylary üçin (esaslandyryş maýasy doly döwlete degişli edara görnüşli taraplardan we öz

işini Türkmenistanyň «Uglewodorod serişdeleri hakynda» Kanunyna laýyklykda amala aşyran taraplardan – bu işden alynýan peýda we oňa degişli ýerleşdirmekden daşarky amallardan başga) – 8 göterim;

– beýleki edara görnüşli taraplar üçin – 20 göterim.

Diwidentler we beýleki edara görnüşli taraplaryň işine paýçy bolup gatnaşmaktan alynýan serişdeler görnüşindäki girdejiler üçin salgydyň möçberi 15 göterim ölçegde bellenilýär. Humarly oýun işinden alynýan girdejiler boýunça salgydyň möçberleri:

– her bir oýun awtomaty üçin günde 30 manat;

– her bir oýun stoly üçin günde 370 manat;

– her bir oturylýan ýer üçin günde 7 manat ýa-da bu iş üçin peýdalanylýan jaýyň her bir 1 m² üçin günde 3 manat ýa-da tölegleri kabul edýän her bir kassa üçin günde 38 manat.

Humarly oýun işiniň aýry-aýry görnüşleri boýunça dürli salgyt möçberleri ulanylýan bolsa, onda salgydyň has ýokary pul möçberine getirýän salgyt möçberi ulanylýar. Hususy eýeçilikdäki edara görnüşli taraplar üçin (öz işini Türkmenistanyň «Uglewodorod serişdeleri hakynda» bitewi Kanunyna laýyklykda amala aşyran taraplardan başga) girdeji salgydyň derejesi 2 göterim möçberde kesgitlenilýär.

Peýdadan (girdejiden) alynýan salgyt üçin salgyt döwri salgyt ýylyna, hasabat döwri bolsa birinji çärýek, birinji ýarym ýyl, dokuz aý we salgyt ýylyna deň kesgitlenilýär. Oýun işinden alynýan girdeji salgydyň salgyt we hasabat döwürleri senenama aýyna deň bellenilýär.

Peýdadan alynýan salgydy, şeýle-de oýun işinden alynýan girdejiler boýunça salgydy salgyt töleýji özbaşdak hasaplaýar. Diwident we beýleki edara görnüşli taraplaryň işine paýçy bolup gatnaşmaktan alynýan girdejiler boýunça salgyt, her bir töleg tölenende salgyt ýumuşçysy tarapyndan hasaplanýar we tutulyp alynýar. Islendik görnüşde talaplaryň bes edilmegi, töleg diýlip hasap edilýär. Şunuň ýaly girdejileri tölemek borjy ýüze çykýan Türkmenistana dahylly edara görnüşli taraplar, şu girdejiler babatynda salgyt ýumuşçysy diýlip yk-rar edilýär.

Peýdadan alynýan salgydyň pul möçberi salgyt binýadyny birinji çärýek, birinji ýarym ýyl, dokuz aý we salgyt ýyly üçin salgydyň möçberine köpeltmek bilen hasaplanýar. Hasabat döwriň dow-

mynda peýdadan alynýan salgyt hakuýy görnüşinde tölenmäge degişlidir. Peýdadan alynýan salgyt boýunça hakuýy tölegler şu aşakdaky görnüşde kesgitlenilýär:

– çäryegin birinji aýy üçin – ondan öňki hasabat döwrüniň iň soňky aýy üçin hasaplanan deslapky tölegleriň möçberinde;

– çäryegin ikinji we üçünji aýlary üçin – şol ýylyň ondan öňki hasabat döwründäki salgydyň möçberine azaldylan geçen hasabat döwründe hasaplanan salgydyň hakuýy möçberiniň 1/3 bölegine deň bolan möçberde (Türkmenistanyň «Salgytlar hakynda» bitewi Kanunyň 39-njy maddasyny hasaba almak bilen).

Geçen hasabat döwrüniň soňky aýy üçin hasaplanan hakuýy tölegleriniň pul möçberinde hasabat döwrüniň hakuýy tölegleriň pul möçberinde hasabat döwrüniň hakuýy tölegleri hem, eger olaryň tölenmeli möhletiniň pursadyna çenli geçen hasabat döwri üçin salgyt beýannamasynyň tabşyrylmaly möhleti dolmadyk ýa-da şeýle salgyt beýannamasy salgyt töleýji tarapyndan düzülmedik we salgyt gullugyna tabşyrylmadyk bolsa tölenilýär. Şu tertipde hasaplanan deslapky tölegleriň pul möçberi çak edilýän (göz önünde tutulýan) salgyt binýadyndan ugur alnyp kesgitlenilýän peýdadan alynýan salgydyň pul möçberinden ep-esli tapawut berýän bolsa, onda Türkmenistanyň Döwlet býujetine tölenmäge degişli deslapky tölegler salgyt gullugy tarapyndan çak edilýän görkezjilerden ugur alnyp hasaplanýar. Şunuň ýaly ýagdaýlarda, salgyt töleýji çäryek başlamazyndan öň, salgyt hasabyna goýlan ýerindäki salgyt gullugyna indiki gelyän çäryek üçin çak edilýän salgyt özeni baradaky maglumatlary tabşyrmalydyr.

Birinji çäryek üçin Türkmenistanyň Döwlet býujetine tölenmäge degişli peýdadan alynýan salgydyň pul möçberi şol döwürde hasaplanyp ýazylan deslapky tölegleri, ýarym ýyl, dokuz aý we salgyt ýyly üçin soňky çäryegin deslapky töleglerini we şol ýylyň önündäki hasabat döwri üçin hasaplanyp ýazylan (bellenen) salgydy hasaba almak bilen kesgitlenilýär. Diwident görnüşindäki we beýleki edara görnüşli taraplaryň işine paýçy bolup gatnaşmakdan alynýan girdejiler üçin salgydyň pul möçberi, salgyt ýumuşçysy tarapyndan salgyt özenini salgyt möçberine köpeltmek bilen hasaplanýar.

Oýun işinden alynýan girdeji salgydynyň pul möçberi her aýda salgyt pul möçberleriniň oňa laýyk gelyän görkezijileriň hakyky ulu-

lygyna we hasabat döwründe işlenilen günleriniň sanyna köpeltmek bilen kesgitlenilýär. Şu görnüşdäki girdejilerden salgyt hasaplananda, salgyt ýeňillikleri we salgyt boşatmalary göz önünde tutulmaýar. Hususy eýeçilikdäki edara görnüşli taraplar (öz işini Türkmenistanyň «Uglewodorod serişdeleri hakynda» bitewi Kanunyna laýyklykda amala aşyran taraplardan başga) girdeji salgydynyň jemini salgyt özenini salgydyň möçberine köpeltmek bilen hasaplaýarlar.

6.10.33. Peýdadan (girdejiden) alynýan salgydyň tölenýän möhletleri. Salgyt beýannamasyny tabşyrmagyň tertibi

Peýdadan (girdejiden) alynýan salgydyň tölenýän möhletleri. Peýdadan alynýan salgyt şu aşakdaky möhletlerde tölenýär:

- deslapky töleg görnüşinde–salgyt ýylynyň her aýynyň 25-de;
- birinji çärýegin, birinji ýarym ýylyň, dokuz aýyň we salgyt ýylynyň jemi boýunça–görkezilen döwürlerde peýdadan alynýan salgyt üçin salgyt beýannamasynyň tabşyrmaly gününden soňky baş gün möhletde.

Oýun işinden alynýan girdeji salgydy hasabat döwründen soňky gelýän aýyň 25-den gijä galman tölenýär. Hususy eýeçilikdäki edara görnüşli taraplar girdeji salgydy birinji çärýegin, birinji ýarym ýylyň, dokuz aýyň we salgyt ýylynyň jemleri boýunça şu görkezilen döwürler üçin peýdadan alynýan salgyt boýunça salgyt beýannamasyny tabşyrmak üçin bellenen günden başlap, baş gün möhletde töleýärler. Salgyt ýumuşçylary hökmünde çykyş edýän taraplar, salgydy tutup almak üçin bellenen günden başlap baş gün möhletde (daşary ýurtlarda geçirilýän töleglerde bolsa on baş gün) salgydyň pul möçberini töleýärler.

Salgyt beýannamasyny tabşyrmagyň tertibi. Peýdadan (girdejiden) alynýan salgyt boýunça salgyt beýannamasy maliýe hasabatyny tabşyrmak üçin göz önünde tutulan möhletlerde tabşyrylýar. Oýun işinden alynýan girdeji salgydy babatynda salgyt beýannamasy hasabat döwründen soňky gelýän aýyň 20-ne çenli möhletde salgyt töleýjiniň salgyt hasabyna duran ýerindäki salgyt gullugyna tabşyrylýar.

Salgyt ýumuşçylary girdeji tölenen aýyndan soňky gelýän aýyň 20-ne çenli möhletde özüniň salgyt hasabynda duran ýerindäki salgyt gullugyna diwident we paýçy bolup gatnaşmaktan alnan beýleki serişdeler görnüşindä-

ki girdeji töleýän edara görnüşli taraplar, Türkmenistanyň Baş döwlet salgyt gullugynyň bellän görnüşi boýunça hasaplanan, tutulyp alnan we Türkmenistanyň Döwlet býujetine geçirilen girdeji salgydynyň pul möçberleri barada maglumatlary bermelidirler. Salgyt salynýan binýat bolmadyk hasabat döwürleri üçin býujet edaralary salgyt beýannamasyny tabşyрмаýarlar.

***6.11.34. Aýry-aýry edara görnüşli taraplar
tarapyndan peýdadan alynýan salgydy
hasaplamagyň we tölemegiň tertibi.
Türkmenistanyň çäklerinden daşarda tölenen
peýdadan (girdejiden) alynýan salgydy hasap etmek***

Öz işini Türkmenistanyň «Uglewodorod serişdeleri hakynda» Kanunyna laýyklykda amala aşyrýan edara görnüşli taraplar peýdadan alynýan salgydy şu Kanunyň düzgünlerinden ugur alyp hasaplaýarlar.

Hasabat we salgyt döwri – salgyt ýyly. Salgyt beýannamasyny tabşyrmak we salgydy tölemegiň möhletleri ylalaşygyň düzgünlerine laýyklykda amala aşyrylýar. Türkmenistanyň «Uglewodorod serişdeleri hakynda» Kanunyna laýyklykda potratçy we potratçynyň kömekçisi bolup durýan taraplaryň salgyt ýumuşçysynyň borçlarynyň ýerine ýetirilmegi, Türkmenistanyň «Salgytlar hakynda» bitewi Kanunynda bellenen tertipde amala aşyrylýar.

Türkmenistanyň «Uglewodorod serişdeleri hakynda» Kanunyna laýyklykda öz işini amala aşyrýan daşary ýurt edara görnüşli taraplar peýdadan (girdejiden) alynýan salgydy ýörgünli pulda tolöp bilýärler, şol sanda salgyt ýumuşçysynyň hem üsti bilen. Edara görnüşli taraplaryň peýdasyndan (girdejisinden) alynýan salgyt boýunça tabşyrylýan beýannamada salgydyň pul möçberi daşary ýurt pulunda we hasabat döwrüniň soňky senesindäki Türkmenistanyň Merkezi bankynyň resmi hümmeti boýunça manatda görkezilýär.

Başga döwletleriň salgyt kanunçylygyna laýyklykda, Türkmenistanyň çäklerinden daşarda Türkmenistana dahylly edara görnüşli tarapyň tolän peýdadan (girdejiden) alynýan salgydyň pul möçberi, Türkmenistanda peýdadan (girdejiden) alynýan salgyt tölenende hasap edilýär. Bu aýdylanlar iki gezek salgyt salmaklygy aradan aýyr-

mak baradaky şertnama (ylalaşyga) laýyklykda we bellenen amal kadalary berjaý edilende salgyt töleýjä gaýtaryp bilinmejek peýdadan (girdejiden) alynýan salgydyň pul möçberine degişlidir.

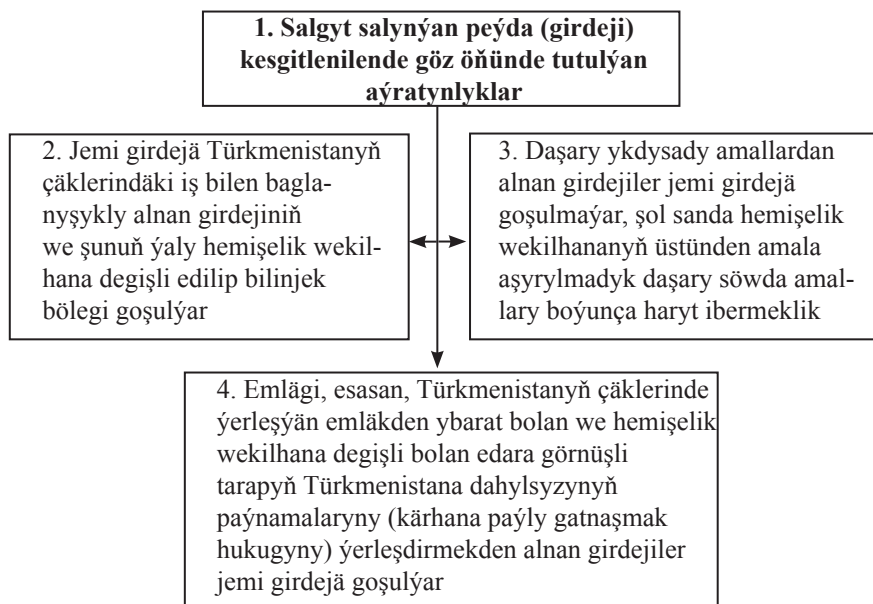
Peýdadan alynýan salgydyň hasap edilýän pul möçberi Türkmenistanyň «Salgytlar hakynda» bitewi Kanunyna laýyklykda Türkmenistanyň çäklerinden daşarda alnan peýda (girdeji) babatynda hasaplanan peýdadan (girdejiden) alynýan salgydyň möçberinden artyk bolmaly däl. Daşary ýurt döwletleriniň salgyt ýa-da beýleki ygtyýarly edaralarynyň Türkmenistanyň çäklerinden daşarda salgydyň hakykatdan hem tölenendigini tassyklaýan resminamalary hasap etmek üçin esas bolup durýar.

***6.12.35. Türkmenistanyň çäklerinde işlerini
hemişelik wekilhananyň üstünden amala aşyran
Türkmenistana dahylsyz edara görnüşli taraplara
peýdadan alynýan salgydy salmagyň aýratynlyklary***

Hemişelik wekilhananyň üstünden Türkmenistanyň çäklerinde işini amala aşyran Türkmenistana dahylsyz edara görnüşli taraplar Türkmenistanyň «Salgytlar hakynda» bitewi Kanunynyň 149-177-nji maddalarynda bellenen tertipde peýdadan (girdejiden) alynýan salgydy hasaplaýarlar, salgyt beýannamasyny tabşyryýarlar we salgyt töleýärler. Hemişelik wekilhananyň üstünden Türkmenistanyň çäklerinde işlerini amala aşyran Türkmenistana dahylsyz edara görnüşli tarapyň salgyt salynýan peýdasy (girdejisi) kesgitlenilende, 37-nji şekilde beýan ediljek aýratynlyklar göz önünde tutulýar.

Türkmenistanda amala aşyrylýan iş bilen baglanyşykly çekilen çykdaýylar, bu çykdaýylaryň Türkmenistanda ýa-da onuň çäklerinden daşyndan çekilendigine bagly bolmazdan jemi girdejiden aýrylýar. Eger iki gezek salgyt salynmagy aradan aýyrmak hakyndaky Türkmenistanyň halkara şertnamalarynda başga şertler göz önünde tutulmadyk bolsa, onda daşary ýurtly edara görnüşli tarapyň Türkmenistanyň çäklerinden daşarky baş ýolbaşçy edarasynyň çeken dolandyryş we umumy edara ediş çykdaýylary şeýle çykdaýylara degişli edilmeýär. Şunuň ýaly hemişelik wekilhana degişli bolan peýda, şonuň ýaly şertlerde şoňa meňzeş iş bilen meşgullanýan başga bir garaşsyz edara görnüşli tarapyň alyp biljek peýdasyna laýyk gelmelidir.

Hemişelik wekilhananyň üstünden Türkmenistanyň çäklerinde işlerini amala aşyran Türkmenistana dahylsyz edara görnüşli tarapyň salgyt salynýan peýdasy (girdejisi) kesgitlenilende göz önünde tutulýan aýratynlyklar



Türkmenistana dahylsyz edara görnüşli tarap öz işini Türkmenistanyň çäklerinde we onuň daşynda amala aşyran bolsa we şunda hemişelik wekilhananyň üstünden amala aşyrylýan işden alynýan peýdany kesgitlemäge mümkinçilik berýän girdejileri we çykdajylary, şeýle-de onuň aýry-aýry düzüm bölekleriniň aýratyn hasaba alynmagy alnyp barylmaýan halatynda, onda peýdanyň pul möçberi salgyt töleýjiniň salgyt töleýji hökmünde hasaba alnan ýerindäki salgyt gullugy bilen ylalaşylan hasaplamalaryň esasynda takykklanýar. Türkmenistana dahylsyz edara görnüşli tarap – salgyt töleýji Türkmenistanyň salgyt kanunçylygynda bellenen girdejileri («Salgytlar hakynda» Türkmenistanyň bitewi Kanunynyň 180-nji maddasynyň ikinji bölegi) alýan bolsa, onda diňe salgyt gullugy tarapyndan şeýle tassyklama berlen pursadynda hyzmatlary amal etmekligiň (işleri ýerine ýetirmekligiň) Türkmenistanyň çäklerinde bolan hemişelik wekilhananyň

döremegine getirýändigi we Türkmenistanyň çäklerindäki iş bilen baglanyşykly alynýan we tölenilýän girdejiniň şeýle hemişelik wekilhana degişli bolýandygy baradaky ýazmaça tassyklama berlende, şeýle girdejini töleýän tarap salgydy tutup almaýar.

Türkmenistana dahylsyz edara görnüşli tarapyň Türkmenistanyň çäklerindäki işi birnäçe hemişelik wekilhanalaryň döredilmegine getirýän pursadynda, salgyt özeni we salgydyň pul möçberleri olaryň her biri boýunça hasaplanylýar. Bu aýdylanlar bir bitewi tehnologik prosesiniň çäklerinde amala aşyrylýan şeýle işe degişli däl. Türkmenistanyň salgyt kanunçylygyna laýyklykda (Türkmenistanyň «Salgytlar hakynda» bitewi Kanunynyň 180-nji maddasy), girdejilerden salgyt tutulyp alnan we Türkmenistanyň Döwlet býujetine geçirilen bolsa we şol girdejiler Türkmenistanyň çäklerinde hemişelik wekilhananyň üsti bilen işi amala aşyrylan daşary ýurtly edara görnüşli tarapyň peýdasynyň möçberine goşulanda, tölenilmäge degişli salgydyň pul möçberi tutulyp alnan salgydyň pul möçberi mukdarda azaldylýar.

Türkmenistanda hemişelik wekilhananyň üsti bilen işi amala aşyrylan daşary ýurtly edara görnüşli tarap salgyt özenini takyklanda, hemişelik wekilhananyň işgärleriniň zähmetine hak tölemek üçin baş ýolbaşçy edara tarapyndan zähmet şertnamasynda (ylalaşygynda) göz önünde tutulan hem-de Türkmenistanyň salgyt kanunçylygynyň düzgünlerine (Türkmenistanyň «Salgytlar hakynda» bitewi Kanunynyň 156-njy maddasy) laýyklykda kesgitlenilýän çykdajylary hasaba almaga haky bardyr. Şeýle-de daşary ýurtly edara görnüşli tarap hemişelik wekilhanada işlemek üçin gysga we uzak möhletli iş saparlarynda gulluk borçlaryny ýerine ýetirmek üçin baş ýolbaşçy edara tarapyndan iberilýän işgärlere zähmete hak tölemek we iş saparlary üçin çykdajylary hasaba almaga, ýöne şonuň ýaly çykdajylar dolandyryş we umumy edara ediş çykdajylarynyň düzüminde hasaba alynmaly daldigi baradaky şerti üpjün etmek bilen haklydyr. İş sapar çykdajylary aşakdaky möçberde kabul edilýär:

– iki gezek salgyt salmaklygy aradan aýyrmak barada Türkmenistanyň şertnamasy (ylalaşygy) bolan daşary ýurt döwletler dahylly edara görnüşli taraplar boýunça hakyky harçlanylan möçberinde;

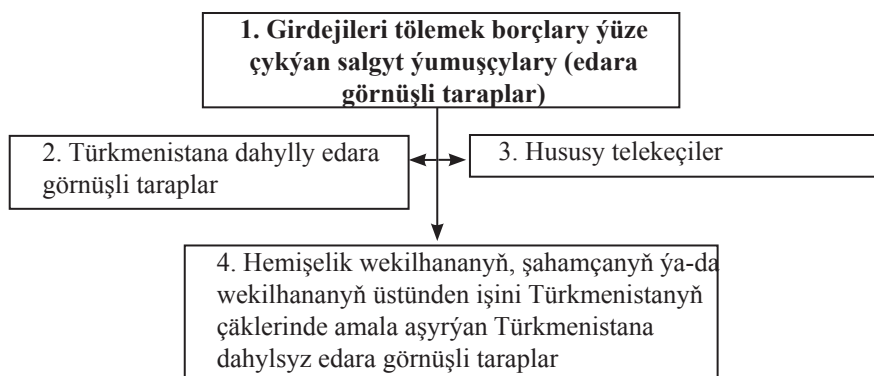
– başga ýagdaýlarda – Türkmenistanyň kanunçylygynda bellenen ölçegleriň çäklerinde.

Daşary ýurtly edara görnüşli taraplaryň daşary ýurtlardaky şahamçalarynyň we wekilhanalarynyň amal edýän hiç bir çykdajylary onuň Türkmenistanyň çäklerinde hemişelik wekilhananyň üsti bilen amala aşyran işine degişli salgyt salynýan peýda kesgitlenilende, aýyrmalar hökmünde hasaba alynmaýar. Türkmenistanda alnyp barylýan iş bilen gönüden-göni baglanyşykly çykdajylar kadadan çykma diýlip hasap edilýär. Daşary ýurtlardaky şahamçalaryň we wekilhanalaryň peýdasy kesgitlenilende, şonuň ýaly çykdajylar harajatlaryň düzüminde hasaba alynmaýar, onuň üçin degişli resminamalaýyn tas-syklama (mysal üçin, auditorçylyk netijenamasy) bolmalydyr we olar boýunça aýratyn hasap alnyp barylmaladyr.

***6.13.36. Türkmenistandaky çeşmelerden girdeji
alýan Türkmenistana dahylsyz edara görnüşli
taraplara salgyt salmagyň aýratynlyklary.
Iki gezek salgyt salynmagyny aradan aýyrmak***

Türkmenistanyň çäklerinde hemişelik wekilhananyň döredilmegine getirmeýän işi amala aşyrmakdan Türkmenistandaky çeşmelerden we Türkmenistandaky çeşmelerden başga girdejiler alnanda, girdeji salgydy salgyt ýumuşçysy tarapyndan aýyrmalary aýyrmazdan (goşulan baha üçin salgytdan başga) salgyt töleýjiniň jemi girdejisinden tutulyp alynýar (salgyt özeni). Şonuň bilen birlikde, girdeji salgydynyň pul möçberi şunuň ýaly edara görnüşli tarapa tölenmäge degişli serişdelerinden her gezek töleg tölenende, şol sanda haçan-da şu tölegler Türkmenistanyň çäginde daşynda geçirilýän hem bolsa tutulyp alynýar. Islendik görnüşde talaplaryň bes edilmegi, töleg diýlip hasap edilýär. Ýokarda görkezilen girdejiler babatynda şunuň ýaly girdejileri tölemek borçlary ýüze çykýan edara görnüşli taraplar, salgyt ýumuşçylary diýlip ykrar edilýär. Olar 38-nji şekilde şekillendirilýär.

**Girdejileri tölemek borçlary ýüze çykyan salgyt
ýumuşçylary (edara görnüşli taraplar)**



Salgyt ýumuşçysy tarapyndan salgydy tutup almak mümkin bolmadyk ýagdaýynda, şeýle-de girdejini hususy telekeçi bolup durmaýan şahsy tarap töleýän bolsa, onda salgyt töleýji degişli salgyt gullugynda salgyt hasabyna durmalydyr we girdeji salgydyny tölemek boýunça borçlaryny özbaşdak ýerine ýetirmelidir. Bu aýdylanlar Türkmenistanyň çäklerinde ýerleşýän gozgalmaýan emlägiň, şeýle-de Türkmenistana dahylly edara görnüşli tarapyň paýnamalarynyň we gaýry gymmat bahaly kagyzlarynyň, eger geleşige gatnaşýan taraplar Türkmenistana dahylsyz bolan ýagdaýynda we olary satyn almak Türkmenistanyň çäklerinde ýerleşýän hemişelik wekilhananyň, şahamçanyň ýa-da wekilhananyň üstünde amala aşyrylmadyk bolsa ýerleşdirilmegine hem degişlidir. Türkmenistanyň «Uglewodorod serişdeleri hakynda» Kanunyna laýyklykda potratçy we kömekçi potratçy bolup durýan taraplar salgyt ýumuşçylary hökmünde borçlaryny Türkmenistanyň salgyt kanunçylygynda bellenen tertipde ýerine ýetirýärler.

Peýdadan alynýan salgydy salmaga degişli Türkmenistandaky çeşmelerden alynýan girdejilere aşakdakylar degişlidir:

– diwidentler we Türkmenistana dahylly edara görnüşli taraplaryň işine paýçy bolup gatnaşmakdan alnan beýleki serişdeler;

– Türkmenistana dahylly edara görnüşli taraplar we hususy telekeçiler, şeýle-de Türkmenistana dahylsyz edara görnüşli taraplar tarapyndan tölenýän islendik görnüşdäki bergi borçnamalary boýunça

göterimler, eger bergi borjy Türkmenistanyň çäklerindäki hemişelik wekilhananyň üstünden geçirilýän iş bilen baglanyşykly bolsa;

– Türkmenistana dahylly edara görnüşli taraplar, hususy telekeçiler we Türkmenistana dahylsyz edara görnüşli tarapyndan tölenýän, Türkmenistanyň Saparmyrat Türkmenbaşynyň Raýat bitewi Kanunynyda kesgitlenilen awtorlyk hukuklarynyň peýdalanylandygy we peýdalanmak hukugynyň berlendigi, şeýle-de şahadatnama, söwda nyşany, haryt nyşany, çyzgy, model, görnüş, gizlin formula we proses, senagat, täjirçilik we ylmy tejribe babatdaky maglumat üçin tölenýän hak, eger şunuň ýaly hukuklar Türkmenistanyň çäklerindäki hemişelik wekilhananyň üstünden geçirilýän iş bilen baglanyşykly peýdadan tölenýän bolsa;

– Türkmenistanyň çäklerindäki gozgalmaýan emlägiň we Türkmenistana dahylly edara görnüşli tarap we hususy telekeçi, Türkmenistanyň çäklerinde bellige alnan (döredilen) şahamçasý, wekilhanasy we hemişelik wekilhanasy bar bolan Türkmenistana dahylsyz – edara görnüşli tarap tarapyndan şeýle şahamçanyň, wekilhananyň we hemişelik wekilhananyň maksatlaryna ulanmak üçin kärende (kireýine) bermegi üçin tölegler. Şu aýdylanlar lizinge berlen emlägiň bahasynyň öwezini dolmagyň möçberinden geçýän böleginde lizing tölegleri babatynda hem ulanylýar;

– Türkmenistanyň çäklerinde ýerleşýän gozgalmaýan emlägi, şeýle-de Türkmenistana dahylly edara görnüşli taraplaryň paýnamalaryny we gymmat bahaly kagyzlaryny ýa-da olaryň paýly gatnaşmak hukugyny ýerleşdirmekden alnan girdejiler. Şonuň bilen birlikde, salgyt salynýan girdeji gozgalmaýan emläk üçin Türkmenistanyň «Salgytlar hakynyda» bitewi Kanunynyň 160-njy maddasyna laýyklykda, paýnamalar we gaýry gymmat bahaly kagyrlar ýa-da paýly gatnaşmak hukugy üçin satuw bahanyň we olary satyn almak we ýerleşdirmek boýunça çykdajylaryň aratapawudy hökmünde kesgitlenilýär. Salgyt salynýan girdejinini salgyt ýumuşçysy tarapyndan kesgitlemek mümkin bolmadyk halatynda, ol salgydy jemi girdejininiň doly möçberinden tutup alýar. Salgydy gaýtadan hasaplamak, salgyt töleýji tarapyndan degişli resminamalar salgyt gullugyna tabşyrylýan halatynda geçirilýär;

– Türkmenistana dahylly edara görnüşli taraplar we hususy telekeçiler tarapyndan töwekgelçiligi ätiýaçlandyryş we gaýtadan ätiýaçlandyryş şertnamalary boýunça, şeýle-de Türkmenistanyň çäklerindä-

ki hemişelik wekilhananyň üstünden geçirilýän iş bilen baglanyşykly Türkmenistana dahylsyz edara görnüşli taraplar tarapyndan tölenýän ätiýaçlandyryş tölegleri;

– Türkmenistanyň çäklerinde ýerine ýetirilen işler, amal edilen hyzmatlar üçin Türkmenistana dahylly edara görnüşli taraplaryň we hususy telekeçileriň ýa-da Türkmenistana dahylsyz edara görnüşli taraplaryň töläň girdejileri, eger şunuň ýaly işler we hyzmatlar Türkmenistanyň çäklerindäki hemişelik wekilhana üçin peýdalanylan bolsa. İşleriň ýerine ýetirilýän we hyzmatlaryň amal edýän ýeri Türkmenistanyň salgyt kanunçylygyna laýyklykda kesgitlenilýär (Türkmenistanyň «Salgytlar hakynda» bitewi Kanunynyň 99-njy maddasy);

– şertnama borçnamalarynyň düzgünleriniň bozulandygy üçin Türkmenistana dahylly edara görnüşli tarapyň we hususy telekeçileriň töleýän jerimleri we puşmana tölegleri;

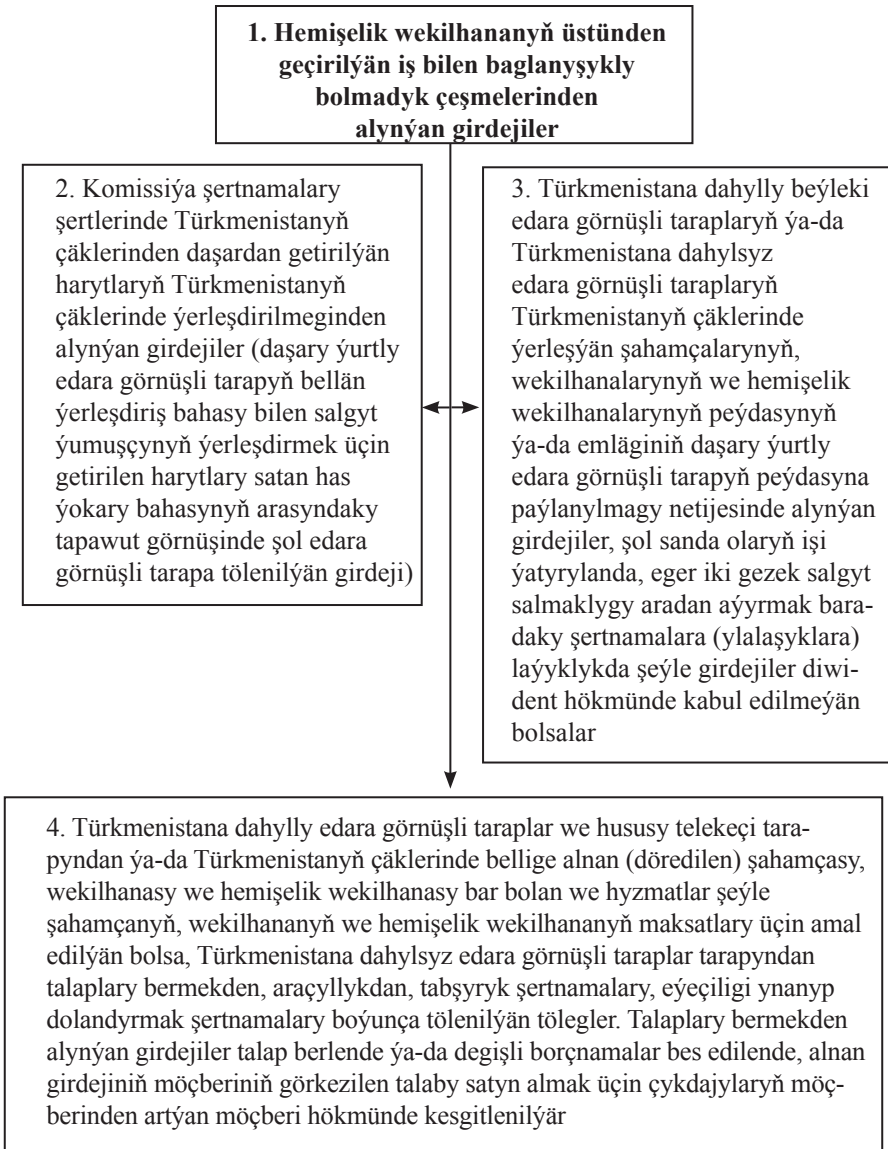
– halkara ýolagçy gatnatmakdan we ýük daşamakdan alynýan girdejiler. Türkmenistana dahylly edara görnüşli taraplar we hususy telekeçiler ýa-da Türkmenistana dahylsyz edara görnüşli taraplar üçin ýükleri daşamak, ýolagçylary gatnatmak Türkmenistanyň çäklerinden daşarda ýerleşýän ýerler (nokatlar) arasynda geçirilýän ýagdaýlardan başga halatlarda, deňiz, derýa we howa gämileri, awtoulag serişdeleri ýa-da demirýol ulaglary gatnatmak halkara ýolagçy gatnatmak we ýük daşamak diýlip hasap edilýär, eger bu gatnatmalar, daşamalar Türkmenistanyň çäklerinde ýerleşýän hemişelik wekilhanalaryň maksatlary üçin amala aşyrylýan bolsa;

– hemişelik wekilhananyň üstünden amala aşyrylýan iş bilen bagly bolmadyk Türkmenistandaky çeşmelerden alynýan beýleki şonuň ýaly girdejiler.

Hemişelik wekilhananyň üstünden geçirilýän iş bilen baglanyşykly bolmadyk Türkmenistanyň çeşmelerinden alynýan girdejiler 39-njy şekilde şekillendirilýär.

Salgyt ýumuşçylary tarapyndan girdeji salgydy 15 göterim möçber boýunça hasaplanylýar. Bu derejelere deňiz we howa gämilerini kärendä bermekden alnan girdejiler goşulmaýar. Deňiz we howa gämilerini kärendä bermekden alnan girdejileri üçin girdeji salgydynyň möçberi 6 göterime deňdir. Salgyt ýumuşçylary girdeji salgydyny Türkmenistanyň Döwlet býujetiniň girdejilerine salgydyň tutulyp alnan pursadyndan baş gün möhletde (tölegler daşary ýurtlarda tölenilende – on baş günň dowamynda) geçirýärler.

**Hemişelik wekilhananyň üstünden geçirilýän iş bilen
baglanyşykly bolmadyk çeşmelerinden
alynýan girdejiler**



Türkmenistana dahylsyz edara görnüşli tarapa girdejileri töleýän tarap, girdeji tölenilen aýyndan soňky gelýän aýyň 20-ne çenli möhletde salgyt hasabynda duran ýerindäki salgyt gullugyna girdejiler tölenilen edara görnüşli taraplar, girdeji salgydynyň hasaplanylan, tutulyp alnan we Türkmenistanyň Döwlet býujetine geçirilen pul möçberleri, şeýle-de salgyt tutulyp alynmadyk taraplar hakyndaky maglumatlary bermäge borçludyr. Maglumatlaryň görnüşini Türkmenistanyň Maliýe ministrligi bilen ylalaşyp, Türkmenistanyň Baş döwlet salgyt gullugy kesgitleýär.

Salgyt gullugy Türkmenistana dahylsyz edara görnüşli taraplaryň talap etmekleri boýunça, olaryň peýdadan (girdejiden) alynýan salgydy Türkmenistanda tölendiklerini tassyklaýan resminamany bermelidirler. Resminamanyň görnüşini Türkmenistanyň Baş döwlet salgyt gullugy kesgitleýär.

Peýdadan (girdejiden) alynýan salgydy tölemekden boşamak we beýleki salgyt ýeňilliklerinden peýdalanmak üçin, salgyt töleýji Türkmenistanyň salgyt gullugyna arzany, şeýle-de salgyt döwrüniň dowamynda (ýa-da onuň bir böleginde) hereket edýän ikitaraplaýyn salgyt salynmagyny aradan aýyrmak hakyndaky Türkmenistanyň ylalaşyk baglaşan döwletiniň dahyllysy bolup durýandygyny resmi taýdan tassyklaýan tassyknamany tabşyrmalydyr. Tassyknama we arza salgyt ýa-da salgyt tölegi boýunça deslapky tölegleriň tölenmezden öň hem, salgyt töleýjiniň salgydy tölemekden boşadylmaga ýa-da artykmaçlyk almaga dalaş edýän salgyt döwri tamamlanandan soňky gelýän üç ýylyň dowamynda hem tabşyrylyp bilinýär. Arzanyň görnüşi we ony tabşyrmagyň tertibi Türkmenistanyň Maliýe ministrligi bilen bilelikde Türkmenistanyň Baş döwlet salgyt gullugy tarapyndan kesgitlenilýär. Bellenilen görnüş boýunça düzülmedik arza, ony tabşyrmagyň tertibiniň bozulmagy, salgyt gullugyna şeýle arza seretmezlige esas bolup durýar.

**7.1.37. Şahsy adamlardan alynýan girdeji salgydyny
töleýjiler. Salgyt salynýan binýat. Salgyt töleýjiniň
Türkmenistandaky çeşmelerden alyan girdejileri**

Şahsy adamlardan alyan girdeji salgydy boýunça salgyt binýady kesgitlenilende hasaba alynýan girdejileri alyan şahsy adamlar şahsy adamlardan alynýan girdeji salgydyny töleýjiler diýlip ykrar edilýärler. Salgyt töleýjiniň alan şu aşakdaky girdejileri salgyt salynmaga degişlidir:

- Türkmenistana dahylly şahsy adamlar üçin – olaryň alyan girdejileriniň çeşmelerine bagly bolmazdan;
- Türkmenistana dahylsyz şahsy adamlar üçin – Türkmenistanyň çäklerindäki çeşmelerden.

Türkmenistana dahylly edara görnüşli tarapdan, Türkmenistanyň çäklerinde ýerleşýän şahamçasynyň, wekilhanasynyň we hemişelik wekilhanasynyň üstünden öz işini amala aşyryan Türkmenistana dahylsyz edara görnüşli tarapdan, şeýle-de Türkmenistanyň kanunçylygyna laýyklykda bellige alnan şahsy tarap – hususy telekeçiden alnan girdejiler şahsy adamlardan alynýan girdeji salgydy salynmaga degişlidir. Girdejileriň görnüşleri 40-njy şekilde beýan edilýär.

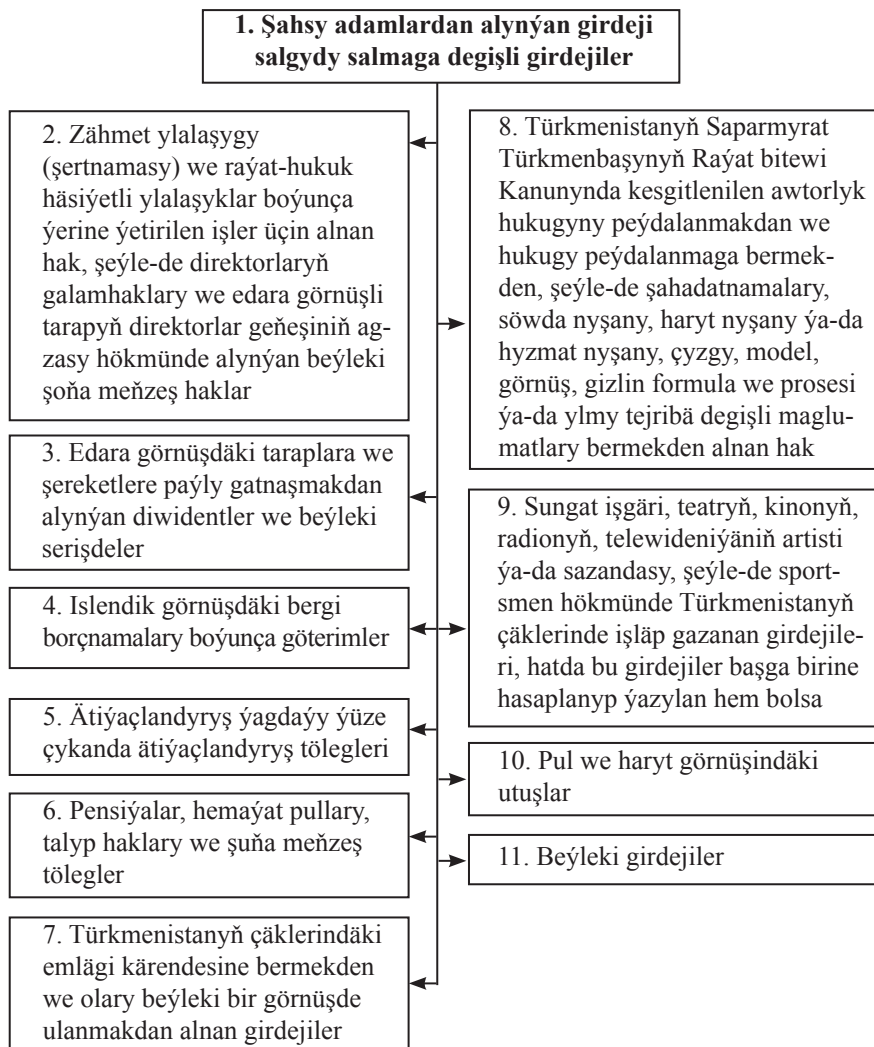
Türkmenistanyň çäklerindäki hemişelik iş ýeriniň üstünden telekeçilik işini we hünär hyzmatlaryny amala aşyrmak bilen baglanyşykly girdejiler hem şahsy adamlardan alynýan girdeji salgydy salynýan girdejileriň düzümine goşulýar. Hususy telekeçiniň öz işini doly ýa-da bölekleyin amala aşyryan hemişelik ýerine hemişelik iş ýeri diýlip düşünilýär. Hemişelik iş ýeri kesgitlenilende, Türkmenistanyň salgyt kanunçylygynyň düzgünleri (Türkmenistanyň «Salgytlar hakynda» bitewi Kanunynyň 18-nji maddasy) ulanylýar. Hünärmenlik hyzmatlary garaşsyz ylmy, edebi, artistlik, bilim ýa-da mugallymçylyk işlerini, şeýle-de lukmanlaryň (tebipleriň), hukukçylaryň, inženerleriň we hasapçylaryň garaşsyz işlerini öz içine alýar.

Diňe şahsy adamyň adyndan we onuň bähbitleri üçin amala aşyrylýan daşary söwda amallaryny (haryt çalşygyny goşmak bilen) geçirmegiň netijesinde şahsy adamlaryň alyan girdejileri şahsy adamlardan alynýan girdeji salgydy salynýan Türkmenistandaky çeşmelerden alynýan girdeji

degişli däl, eger şonuň ýaly amallar Türkmenistandaky hemişelik iş ýeriniň üstünden amala aşyrylmaýan bolsa. Türkmenistana dahylly edara görnüşli taraplaryň Türkmenistanyň çäklerinden daşardaky şahamçasynyň, wekilhanasynyň ýa-da hemişelik wekilhanasynyň üstünden tolenýän tölegler Türkmenistandaky çeşmelerden alynýan girdejlere degişli däl.

40-njy şekil

**Şahsy adamlardan alynýan girdeji salgydyny
salmaga degişli girdejiler**

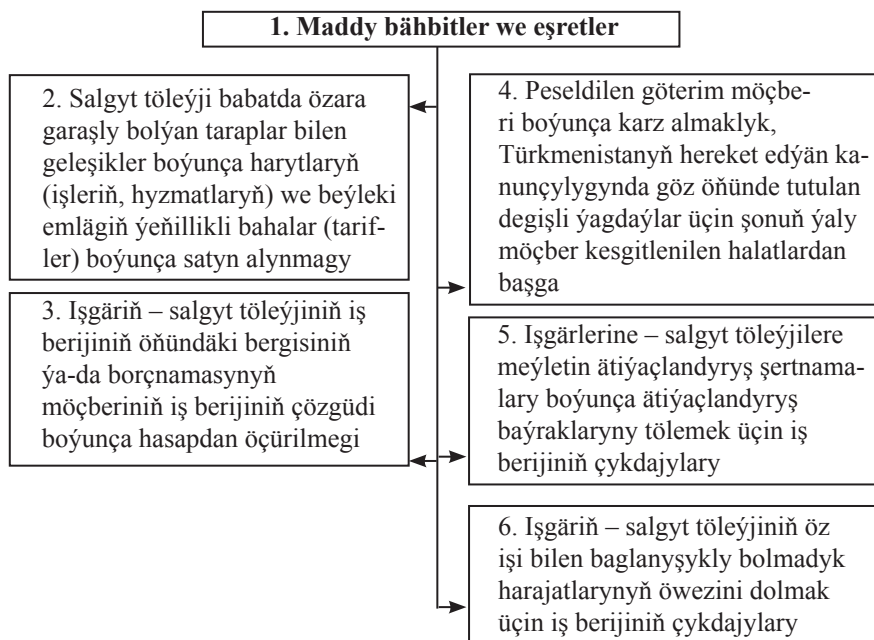


7.2.38. Şahsy adamlardan alynýan girdeji salgydynyň salgyt özeni we ony kesgitlemegiň aýratynlyklary

Salgyt özeni kesgitlenilende, salgyt töleýjiniň hasabat (salgyt) döwründäki pul we natural formalarynda, şol sanda haryt (iş, hyzmat), şeýle-de maddy bähbit ýa-da durmuş eşretleri görnüşinde alan ähli girdejileri göz önünde tutulýar. Şahsy adamlardan alynýan girdeji salgydy kesgitlenilende maddy bähbitleri we durmuş eşretleri diýlip düşünilýän zatlar 41-nji şekilde görkezilýär.

41-nji şekil

Şahsy adamlardan alynýan girdeji salgydy kesgitlenilende maddy bähbitleri we durmuş eşretleri diýlip düşünilýän zatlar



Salgyt özeni salgydyň dürli möçberleri bellenen girdejileriň her bir görnüşi boýunça aýratynlykda hasaba alynýar. Şahsy adamlardan alynýan girdeji salgydyň 10 göterim salgyt möçberi göz önünde tutulan girdejiler üçin salgyt özeni 7.3.39-njy we 7.4.40-njy soraglarda beýan edilýän aýyrmalara azaldylan şonuň ýaly girdejileriň jemi

görnüşinde kesgitlenilýär. Salgyt (hasabat) döwründe 7.3.39-njy we 7.4.40-njy soraglarda beýan edilen salgyt aýyrmalarynyň pul möçberi salgyt salynmaga degişli girdejileriň pul möçberinden köp bolsa, onda şu hasabat (salgyt) döwründäki salgyt özeni nola deň hasaplanýar.

Şahsy adamlaryň ätiýaçlyk gatançlary görnüşinde tolän töleglerinden meýletin ätiýaçlandyryş ylalaşyklary boýunça ätiýaçlandyryş tölegleriniň artýan pul möçberi, ätiýaçlandyryş tölegleri boýunça salgyt özeni diýlip kesgitlenilýär. Şonuň bilen birlikde, ätiýaçlandyryş tölegleri boýunça salgyt özeni aýratynlykda, şeýle-de 7.3.39-njy soragda beýan edilen tertibe laýyklykda hasaba alynýar. Şereketе gatnaşmakdan alnan girdejiler boýunça salgyt özeni salgyt töleýji hususy telekeçi tarapyndan aşakdaky aýratynlyklary hasaba almak bilen kesgitlenilýär:

- salgyt salynýan girdejini takykklamak üçin aýyrmalaryň düzüminde salgyt özeni kesgitlenilende, bilelikdäki işiň maksatlary üçin şereketе gatnaşygy tarapyndan çekilen çykdajylar göz önünde tutulmaýar, eger oňa degişli çykdajylaryň pul möçberine azaldylan girdejileri paýlaşmak şereket ylalaşygynda göz önünde tutulan bolsa:

- şereketе gatnaşyjylar Türkmenistana hem dahylly hem-de dahylsyz bolup durýan bolsalar, onda ylalaşyga laýyklykda şereketiň işini alyp barmagyň kimiň üstüne ýüklenendigine garamazdan, salgyt salmak maksady üçin şunuň ýaly şereketiň girdejileriniň we çykdajylarynyň hasabynyň alnyp barylmany Türkmenistana dahylly şereketе gatnaşyjynyň üstüne ýüklenýär. Şereketiň girdejileriniň we çykdajylarynyň hasabynyň alnyp barylmany üstüne ýüklenen Türkmenistana dahylly şereketе gatnaşygy hasabat (salgyt) döwrüniň netijeleri boýunça artýan jemde umumy girdejini ýa-da şereketе gatnaşýanlaryň her biriniň şular ýaly işden alýan salgyt salynmagyna degişli girdejilerini kesgitlemelidir.

Oýun işinden alynýan girdejiler boýunça girdeji salgydy kesgitlenilen ululyk görnüşinde bellenýär we şu kitabyň 6.9.32-nji soraglarynda beýan edilýän tertipde hasaplanylýar. Salgyt töleginiň salgyt özenini kesgitlemek üçin kabul edilýän girdejisi harytlaryň (işleriň, hyzmatlaryň) we gaýry emlägiň bahasy hökmünde hasaplanylýar:

- salgyt töleýji tarapyndan edara görnüşli taraplardan we hususy

telekeçilerden önüm, ýagny harytlar (işler, hyzmatlar) we beýleki emläk görnüşinde girdeji alnanda;

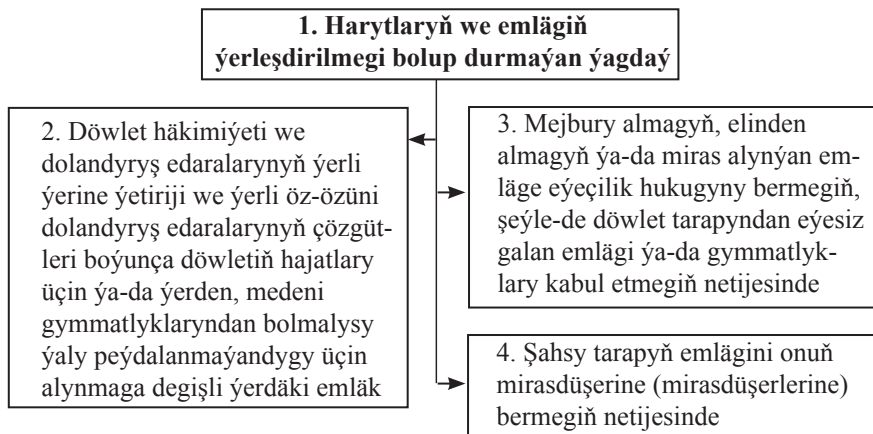
– telekeçilik işini ýa-da girdeji almaga gönükdirilen başga bir işi amala aşyrmagyň çäklerinde salgyt töleýjiler tarapyndan harytlar (işler, hyzmatlar) we emläk ýerleşdirilende.

Ýokarda görkezilen girdejiler salgyt salmak maksatlary üçin harytlaryň, işleriň, hyzmatlaryň bahasyny kesgitlemegiň tertibine (Türkmenistanyň «Salgytlar hakynda» bitewi Kanunynyň 36-njy maddasy) laýyklykda geleşigiň bahasyndan ugur alyp hasaba alynýar. Haryt düşünjesi şu kitabyň 2.1.6-njy soraglarynyň soňky bendine laýyklykda kesgitlenilýär. Harytlary ýerleşdirmek, işleri ýerine ýetirmek, hyzmatlary amal etmek düşüňjelerini kesgitlemek üçin şu kitabyň 2.1.7-nji soragynda beýan edilýän tertip ulanylýar.

Emlägi kesekä bermek (döwletiň haýryna almak) harytlaryň ýerleşdirilmegi bolup durmaýar. Harytlaryň we emlägiň ýerleşdirilmegi bolup durmaýan ýagdaýlar 42-nji şekilde görkezilýär.

42-nji şekil

Harytlaryň we emlägiň ýerleşdirilmegi bolup durmaýan ýagdaýlar



Harytlar (işler, hyzmatlar) muzdsuz berlende, girdeji salgyt töleýjiniň harydy (iş, hyzmaty) adaty hak almak bilen ýerleşdirilende ulanylýan bahalaryndan ugur alnyp kesgitlenilýär. Öň ulanylan esasy

serişdeler we maddy däl aktiwler muzdsuz berlende, girdeji olaryň galyndy bahalaryndan ugur alnyp hasaplanylýar. Bir birligini satyn almak (öndürmek) üçin çykdajylar Türkmenistan boýunça kesgitlenilen iň az iş hakynyň 0,4 ululygyndan geçmeýän mahabatlandyрма maksady bilen berilýän harytlaryň (işleriň, hyzmatlaryň) bahasy jemi girdejä goşulmaýar.

Geleşige gatnaşýan taraplar tarapyndan çalşylyan harytlaryň (işleriň, hyzmatlaryň) bahalary bellendirilmedik halatynda girdeji salgyt töleýji tarapyndan şol harytlaryň (işleriň, hyzmatlaryň) adaty ýerleşdirilýän bahalaryndan ugur alnyp kesgitlenilýär. Deň bolmadyk çalşykda jemi girdejä çalşylyan harytlaryň, işleriň, hyzmatlaryň bahalaryna islendik goşmaça pul möçberleri goşulýar.

Işini bes edýän hususy telekeçileriň harytlary ýerleşdirilende, girdeji salgyt töleýji tarapyndan şu harytlar ýerleşdirilende onuň hakyky ulanylan bahalarynyň esasynda kesgitlenilýär. Emma bu bahalar şu aşakdakylardan pes bolmaly däl:

- esasy serişdeler we maddy däl aktiwler boýunça galyndy bahadan;

- beýleki harytlar boýunça satyn alnan bahadan.

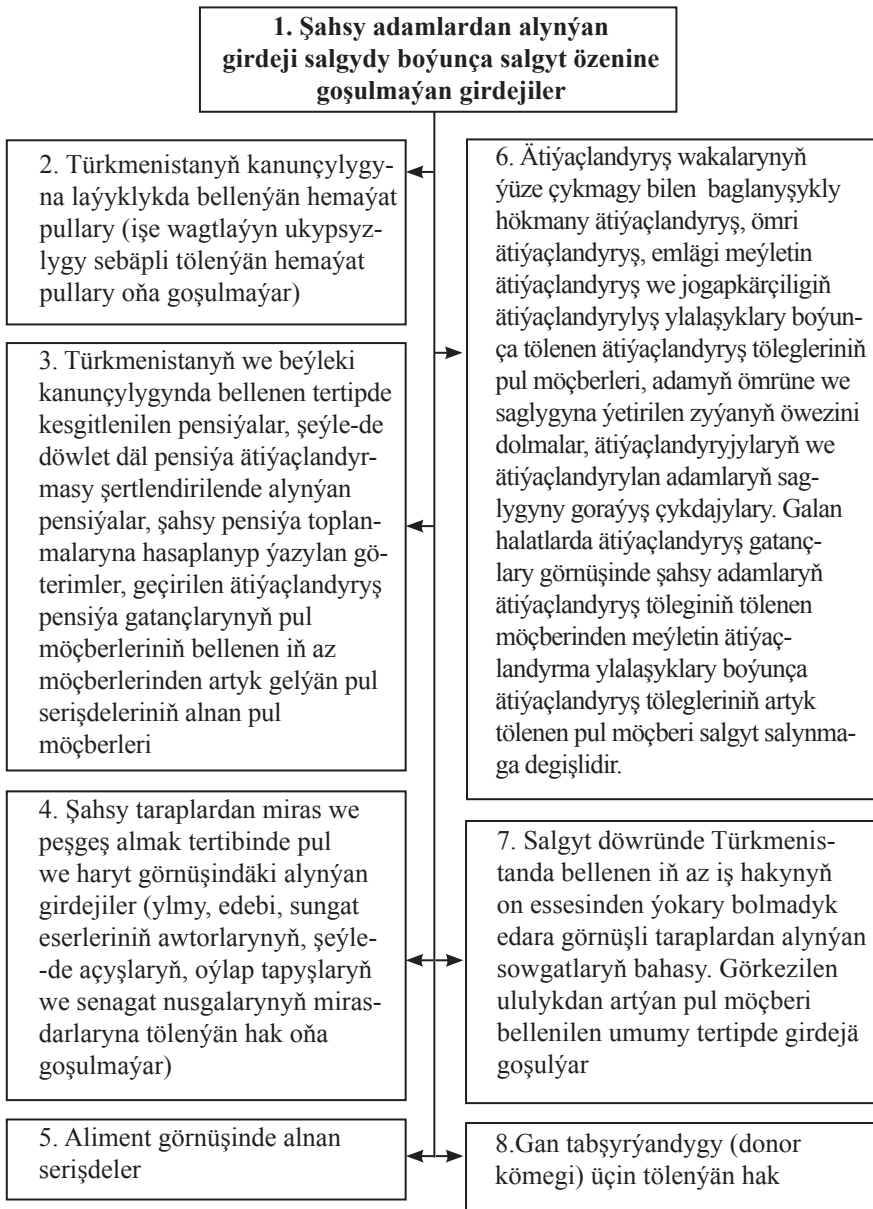
Bellikdäki guramalar, telekeçilik däl edara görnüşindäki taraplar we döwlet häkimiýeti we dolandyryş, ýerine ýetiriji ýerli häkimiýet we ýerli öz-özünü dolandyryş edaralary üçin ýerleşdirilýän harytlar, ýerine ýetirilýän işler we amal edilýän hyzmatlar boýunça girdejiler hakyky ýerleşdirilýän bahalardan ugur alnyp kesgitlenilýär. Salgyt töleýjiniň salgyt özenini kesgitlemek üçin hasaba alynýan daşary ýurt pulundaky girdejileri Türkmenistanyň Merkezi bankynyň girdejileriniň alnan senesindäki resmi hümmeti boýunça manatda hasaplanylýar.

7.3.39. Şahsy adamlardan alynýan girdeji salgydy boýunça salgyt özenine goşulmaýan girdejiler

Şahsy adamlaryň 43-nji şekilde görkezilen girdejileri salgyt özenine goşulmaýarlar. 43-nji şekilde görkezilen girdejilerden başga şahsy adamlaryň girdejilerine aşakdaky girdejiler goşulmaýar:

1. Türkmenistanyň kanunçylygynda bellenen tertipde alynýan şu aşakdakylar bilen baglanyşykly öwezini doluş tölegleri:

**Şahsy adamlardan alynýan girdeji salgydy boýunça salgyt
özenine goşulmaýan girdejiler**



- adamyň ömrüne we saglygyna ýetirilen zyýanyň öwezini dolmak;
- zähmet borçnamalaryny ýerine ýetirmek, iş sapar çykdajylarynyň öwezini dolmak, ýörite geýimler, meýdan haklaryny bermek we ş.m.
- başga ýere işe geçmek;
- mugt ýaşaýyş jaýlaryny bermek we jemagat hyzmatlaryny etmek;
- haryt görnüşinde berilmäge degişli pul üpjünçiliginiň tölegi we onuň ýerine tölenýän pul möçberleri;
- işgärleriň işden çykmagy. Şu töleglere Türkmenistanyň kanunçylygynda göz önünde tutulan, işden boşan mahaly ol işgäre tölenýän tölegleriň ähli görnüşleri goşulýar;
- beýleki çykdajylaryň öwezini dolmak.

2. Ýokary okuw mekdeplerinde, ýörite hünärmentçilik mekdeplerinde okaýan talyplara, dini okuw mekdepleriniň diňleýjilerine bu okuw mekdepleri tarapyndan bellenilýän, Türkmenistanyň Prezidenti, tertipnama laýyk işleriniň çäklerinde jemgyýetçilik birleşikleri we gaznalar, daşary ýurt döwletleri, halkara we döwletara (hökümetara) guramalary tarapyndan döredilýän we tölenýän talyp haklary.

3. Şikes almagy ýa-da saglygyna başga hili zeper ýetmegi sebäpli zähmete ukyplylygyny ýitirmegi netijesinde, şeýle-de ekleýjisini ýitirmegi bilen baglanyşykly tölenýän birwagtlaýyn hemaýat pullary.

4. Telekeçilik işi netijesinde emlägi ýerleşdirmekden we paýnamalary, obligasiýalary, beýleki gymmat bahaly kagyzlary, kärhananyň işine paýly gatnaşmakdan gelen serişdelerden başga eýeçilik hukugy boýunça raýatlara (şahsy adamlarda) degişli emlägiň ýerleşdirilmeginden alnan serişdeler.

5. Edara görnüşli taraplaryň raýatlara töleýän pul kömekleriniň möçberi:

- onuň möçberine garamazdan, tebigy berbagtçylyk ýa-da beýleki adatdan daşary ýagdaýlar bilen baglanyşykly alynýan serişdeler;
- başga ýagdaýlarda salgyt döwrüniň dowamynda Türkmenistanyň kanunçylygynda bellenilen in az iş hakynyň 10 essesinden ýokary bolmadyk möçberde.

6. Türkmenistanyň Ýaragly Güýçlerinde, beýleki goşunlarynda, milli howpsuzlyk edaralarynda we harby birikmelerde çagyryş boýunça harby gullugy geçýän harby gullukçylaryň alýan pul üpjünçiliginiň möçberleri, pul sylaglary we beýleki tölegler.

7. Şu aşakdakylary ýerleşdirmekden alynýan girdejiler:

– mellek ýerinde we şahsy kömekçi hojalyklarda ösdürilip ýetişdirilen oba hojalyk önümleri (şol sanda gülçilik we balarysyny saklamak) haryt we olaryň gaýtadan işlenilen görnüşde. Şonuň bilen birlikde, mellek ýerleriniň we şahsy kömekçi hojalyklarynyň bardygyny tassyklaýan resminamalaryň görkezilmegi hökmandyr;

– haryt we gaýtadan işlenen görnüşde ýabany ösýän miweleri, kömelekleri, tohumlary, derman ösümlüklerini, aw önümlerini, ösdürip ýetişdirilýän we tutulýan balyklary ýerleşdirmek.

8. Mallary, tut ýüpek gurçuklaryny we ş.m. ösdürip ýetişdirmek we бага bakmak boýunça hyzmatlary amal etmekden alnan girdejiler.

9. Şu aşakdaky işlerden alnan girdejiler:

– oba hojalygynda kärendeçiler tarapyndan içki hojalyk kärende şertnamalary esasyndaky işlerden alnan girdejiler, şeýle-de içki hojalyk önümini we onuň gaýtadan işlenen önümini ýerleşdirmekden alnan girdejiler;

– oba hojalyk kärhanalarynda hakyna tutma işgärler tarapyndan alnan girdejiler, dolandyryş edaralarynyň işgärleri (ýolbaşçylar, hünärmenler, gullukçylar olara goşulmaýarlar).

10. Türkmenistanyň kanunçylygyna laýyklykda hususlaşdyrmakdan alynýan hususlaşdyrylan emlägiň bahasy.

11. Raýatlaryň bank goýumlary, depozit güwänamalary boýunça göterimler.

12. Şahsy ýa-da toparlaýyn ýaryşlarda türgenleriň ýaryşyň resmi gurnajylaryndan alýan baýraklarynyň bahasy.

13. Bäsleşiklerde we ýaryşlarda alnan baýraklaryň, şeýle-de salgyt döwründe Türkmenistanyň kanunçylygynda bellenen iň az iş hakynyň üç essesinden ýokary bolmadyk islendik utuşlaryň bahasy.

14. Türkmenistanyň Prezidentiniň çözgütleri boýunça berilýän pul we zat baýraklary, sowgatlary we sylaglary.

15. Türkmenistanyň Daşary işler ministrliginiň daşary ýurda iberilen işgärleriniň zähmetine tölenýän haklar we olaryň daşary ýurt pulundaky alýan beýleki serişdeleri.

16. Edara görnüşli taraplaryň öz işleriniň ýa-da olaryň deregine çagalar we ýetginjekler üçin çagalar we beýleki sagaldyş edaralaryna ýollanmalaryň bahasyny, şeýle-de öz işgärleriniň gündizine ýa-da ýa-

tymlaýyn alýan saglygy goraýyş hyzmatlarynyň bahasyny doly ýa-da bölekleyin öwezini dolmak üçin töleýän serişdeleri.

17. Türkmenistanyň Kärdeşler arkalaşygynyň milli merkeziniň serişdeleriniň hasabyna doly ýa-da bölekleyin tölenýän maddy kömekler, ýollanmalaryň we sowgatlaryň bahasy.

18. Türkmenistanyň Saparmyrat Türkmenbaşynyň Raýat Bitewi Kanunyna laýyklykda maşgala agzalary we (ýa-da) golaý garyndaşlary diýlip ykrar edilen raýatlaryň emläk we emläk däl gatnaşyklary bilen bagly amallardan alan girdejileri. Şu raýatlaryň raýat-hukuk häsiýetli şertnamalary ýa-da zähmet şertnamalary (ylalaşyklary) netijesinde alýan girdejileri şol girdejileriň düzümine goşulmaýarlar.

19. Türkmenistanyň Prezidentiniň käbir çözgütlerine laýyklykda, raýatlaryň ýeňillikli bahalardan ýa-da olaryň bahasy tölenmezden emläkleri (harytlar, işler, hyzmatlar) ýerleşdirmekden alan maddy girdejileri.

20. Grantlar görnüşinde alnan girdejiler.

Şahsy adamlardan alynýan girdeji salgyt boýunça salgyt özeni kesgitlenilende, girdeji hökmünde kabul edilmeyän girdejiler 44-nji şekilde şekillendirilýär.

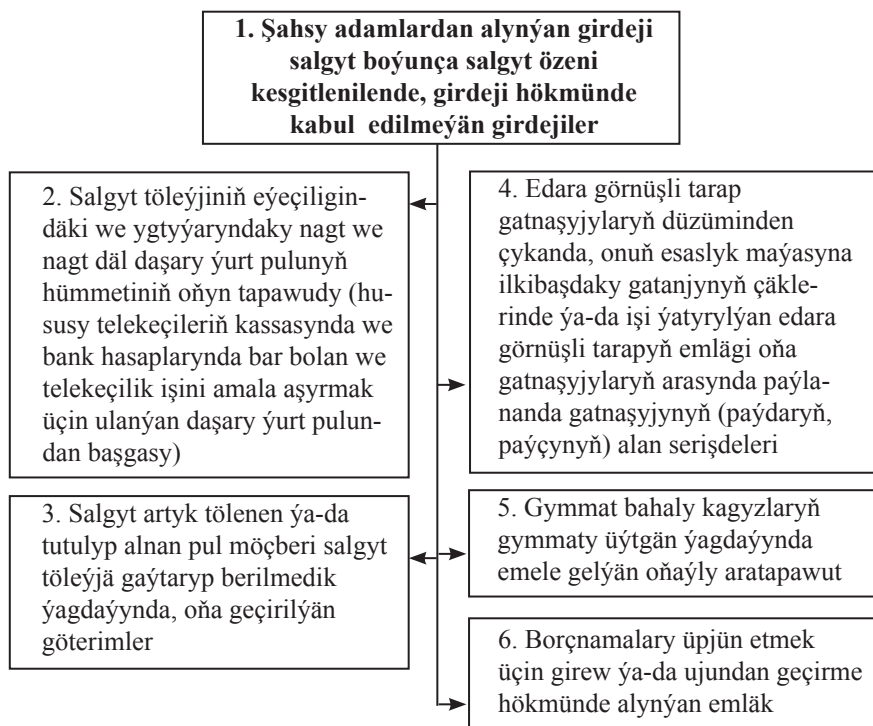
Şu aşakdakylar telekeçilik işinden alnan girdejileriň düzümine goşulmaýar:

– şereketden çykanda ýa-da ýapylan şereketiň emlägi oňa gatnaşyjylaryň arasynda paýlananda, bilelikde işlemek barada şertnamanyň (şereketiň) gatnaşyjysynyň ilkibaşdaky gatanjynyň çäginde alan serişdeleri;

– toparyň şertnamasy boýunça komissioner tarapyndan alnan, şeýle-de komissioneriň komitetiň ýerine amal eden harajatlarynyň öwezini dolmak üçin baglaşylan şertnamanyň şertlerine laýyklykda, bu harajatlar komissioneriň çykadajylaryna goşulmaga degişli däl ýagdaýynda alan emlägi.

Şu aýdylanlar tabşyryk şertnamalaryna ýa-da şuňa meňzeş beýleki şertnamalara hem degişlidir.

**Şahsy adamlardan alynýan girdeji salgyt boýunça
salgyt özeni kesgitlenilende, girdeji hökmünde
kabul edilmeýän girdejiler**



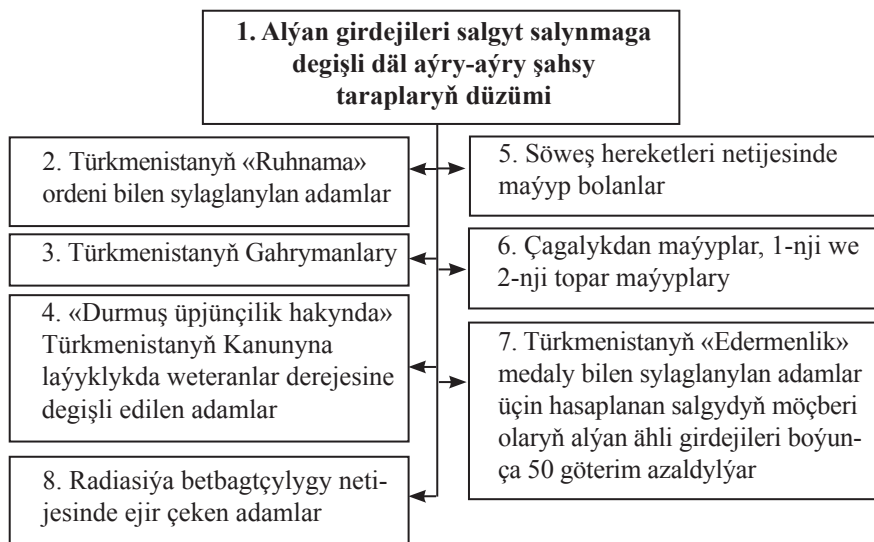
45-nji şekilde görkezilen aýry-aýry şahsy taraplaryň girdejileri salgyt salynmaga degişli däldir.

Şeýle boşatmalary (ýeňillikleri) ulanmaga hukuklary tassyklamak, şol adamlaryň bellenen tertipde resminamalary (olaryň nusgalaryny) görkezmekleri bilen amala aşyrylýar. Daşary ýurtlaryň Türkmenistandaky diplomatik wekilhanalaryndan, konsullyk edaralaryndan, halkara we döwletara (hökümetara) guramalaryndan daşary ýurt raýatlarynyň, şeýle-de Türkmenistanda hemişelik ýaşamaýan Türkmenistanyň raýatlarynyň alýan girdejileri salgyt salynmaga degişli däldir. Şunuň ýaly wekilçilikleriň (edaralaryň, guramalaryň) işgärleriniň öý hyzmatkärleri hökmünde alýan iş haklary salgyt salmakdan boşadylýar, eger olar Türkmenistanyň raýatlary däl ýa-da Türkmenistanda hemişelik ýaşamaýan bolsalar. Da-

şary ýurduň döwlet gullugynda duran raýatyň hakyna tutma işden alan girdejisi şol döwletde salgyt salynmaga deňişli bolsa, onda şol girdejä Türkmenistanda salgyt salynmaýar.

45-nji şekil

**Alýan girdejileri salgyt salynmaga deňişli däl
aýry-aýry şahsy taraplaryň düzümi**



**7.4.40. Şahsy adamlardan alynýan girdeji
salgydyň salgyt binýady kesgitlenilende
jemi girdejiden aýrylýan aýyrmalar**

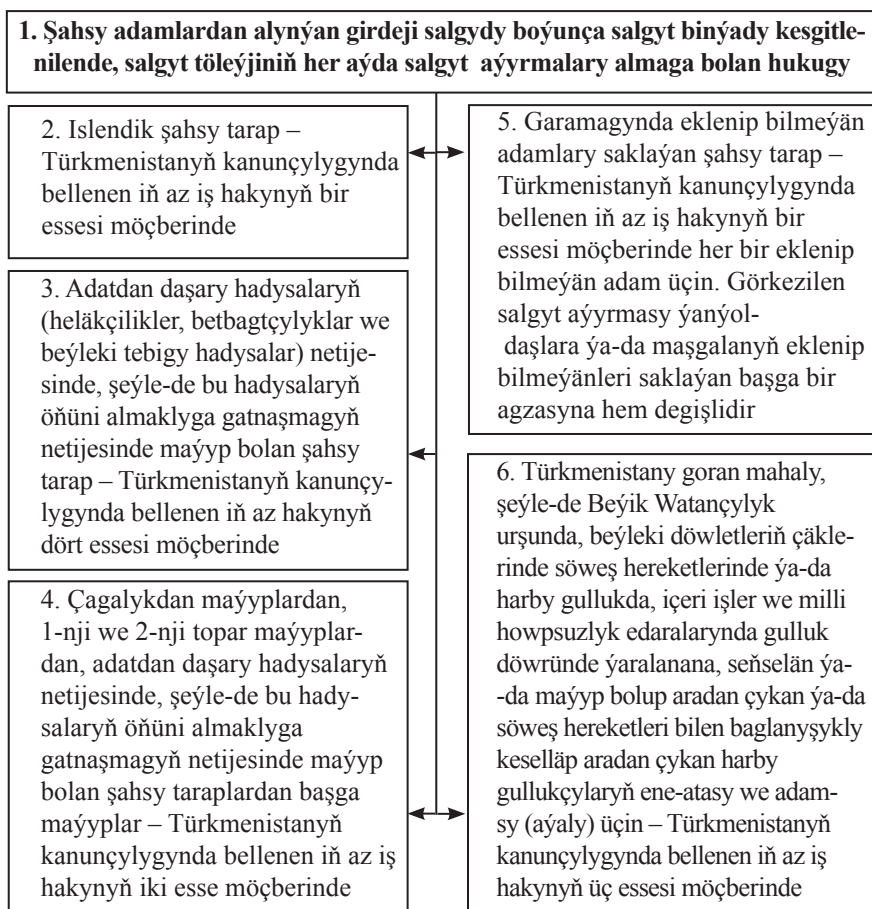
Şahsy adamlardan alynýan girdeji salgydy boýuna salgyt binýady kesgitlenilende, salgyt töleýjiniň her aýynda 46-njy şekilde beýan edilýän salgyt aýyrmalaryna hukugy bardyr. 46-njy şekiliň 5-nji dörtburçlugynda görkezilýän salgyt töleýji üçin eklençdäki adam diýip, onuň doly eklenjinde bolan ýa-da ondan hemaýat alýan maşgala agzasy ykrar edilýär. Bu kömek onuň ýaşayşynyň hemişelik we esasy çeşmesi bolup durýar. Salgyt töleýjiniň eklenjindäki adamlar we eklenjine deňişli edilmeýän adamlar 47-nji şekilde görkezilendir.

46-njy şekiliň 2-nji-6-njy dörtburçluklarynda görkezilenler babatyn-da birnäçe esas boýunça jemi girdejisinden salgyt aýyrmasyna hukugy

bolan ýagdaýynda, iň köp möçberde emele gelýän diňe bir esas boýunça salgyt aýyrmasy ulanylýar. Salgyt töleýjiniň meýletin pensiýa we (ýa-da) saglygy goraýyş ätiýaçlandyrmasy boýunça geçirmeleriniň möçberinde salgyt aýyrmasy hukuky bardyr. Şahsy taraplaryň esasy iş ýeri boýunça iş berijiniň aýyrmalary hasaplaýan halatyndan başga ýagdaýlarda, salgyt töleýjiler salgyt aýyrmalary özbaşdak amala aşyrýarlar we olary salgyt beýannamalarynda görkezýärler. Tassyklanan tertipde kesgitlenilýän salgyt aýyrmalary, bu salgyt aýyrmasy hukuk berýän tassyklaýjy resminamalaryň (olaryň nusgalarynyň) esasynda berilýär.

46-njy şekil

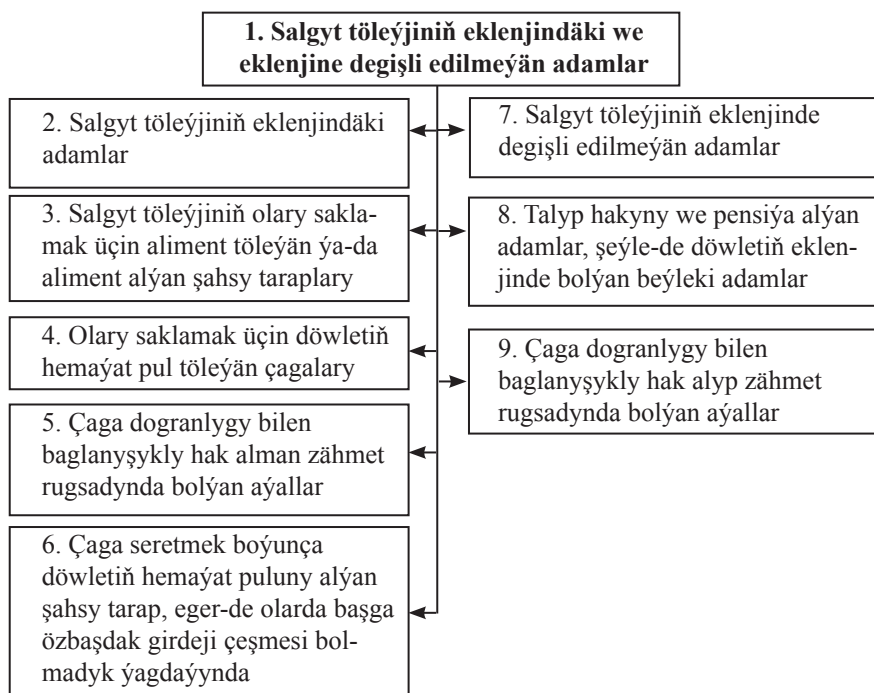
**Şahsy adamlardan alynýan girdeji salgydy boýunça
salgyt binýady kesgitlenilende, salgyt töleýjiniň her aýda
salgyt aýyrmalary almaga bolan hukuky**



Salgyt döwrüniň dowamynda salgyt töleýjä salgyt aýyrmasy berilmedik ýa-da salgyt kanunçylygynda göz önünde tutulan möçberden az berlen bolsa, onda salgyt döwrüniň tamamlanmagy bilen salgyt töleýjiniň salgyt beýannamasyna goşulan arzasynyň we şeýle salgyt aýyrmasyna hukuk berýän tassyklaýjy resminamalar esasynda salgyt kanunçylygynda kesgitlenilen möçberde salgyt aýyrmasyny bermek bilen salgyt gullugy salgyt binýadyna gaýtadan hasaplama geçirýär.

47-nji şekil

**Salgyt töleýjiniň eklenjindäki we eklenjine
degişli edilmeyän adamlar**



Salgyt töleýji tarapyndan aýyrmalara hukugyny tassyklaýan resminamalaryň (olaryň göçürme nusgalarynyň) berilmändiginiň ýa-da wagtynda berilmändiginiň netijesinde şeýle aýyrmalar salgyt ýumuşçysy tarapyndan berilmedik ýa-da az möçberde berlen bolsa, salgyt ýumuşçysy salgyt özenini gaýtadan hasaplaýar. Salgyt töleýjiden

tutulyp alynmadyk ýa-da salgyt ýumuşçylary tarapyndan doly tutulyp alynmadyk salgydyň möçberi şol adamlardan salgyt bergisi doly üzülýänçä töletdirilýär.

Salgyt binýady hasaplananda, salgyt töleýjileriň şu toparlary görkezilen salgyt aýyrmalaryna hukugy bar:

1. Hususy telekeçiler girdeji almak bilen baglanyşykly olar tarapyndan hakyky harçlanan we resminamalar bilen delillendirilen çykadjylaryň pul möçberinde. Şu çykadjylar edara görnüşli taraplar üçin bellenen tertipde (Türkmenistanyň «Salgytlar hakynda» bitewi Kanunynyň 154-169-njy maddalary) aýrylmaga kabul edilýär. Şunuň ýaly tertip satuw bilen bagly bolmadyk çykadjylar (ýitgiler) babatyn-da hem ulanylýar.

2. Raýat-hukuk häsiýetli (şol sanda hünär hyzmatlary) şertnamalary boýunça ýerine ýetirilen işlerden (amal edilen hyzmatlardan) girdeji alýan salgyt töleýjiler – şu işleri ýerine ýetirmek (hyzmatlary amal etmek) bilen gönüden-göni baglanyşykly, olar tarapyndan hakyky harçlanan we resminamalar bilen delillendirilen çykadjylaryň möçberinde.

3. Awtorlyk hakyny ýa-da ylym, edebiýat we sungat eserlerini döredendigi, ýerine ýetirendigi ýa-da başga bir görnüşde ulanandygy, açyşlar, oýlap tapyşlar we senagat nusgalary üçin hak alýan salgyt töleýjiler şu işleri (hyzmatlary amal etmek) ýerine ýetirmek bilen gönüden-göni baglanyşykly, olar tarapyndan hakyky harçlanan we resminamalar bilen delillendirilen çykadjylaryň möçberinde.

4. Gymmat bahaly kagyzzar bilen geçirilýän amallardan we kärhananyň işine paýly gatnaşmak hukugyny aýrybaşgalamakdan girdejileri alýan salgyt töleýjiler – gymmatbahaly kagyzzary we kärhananyň işine paýly gatnaşmak hukugyny satyn almak we satmak bilen gönüden-göni baglanyşykly bolan hakykatda harçlanylan we resminamalar bilen delillendirilen çykadjylaryň möçberinde.

Ýokarda görkezilen çykadjylary resminamalar bilen delillendirmek mümkin bolmadyk ýagdaýynda, salgyt aýyrmalary 3-nji tablisa-da beýan edilýän möçberlerde kabul edilýär.

Möçberi salgyt möçberine köpeltmek arkaly hasaplanýar. Oýun işlerinden alynýan girdejiler boýunça salgyt özeni babatyndaky salgydyň pul möçberi şu kitabyň 6.9.32-nji soragynda bellenen salgyt

möçberleriniň oňa laýyk görkezijileriň hakyky ululygynyň we hasabat döwründe işlenilen günleriň sanynyň jemi hökmünde hasaplanýar.

Okuw kitabyňyň 7.4.40-njy soragynyň 2-nji we 3-nji bölümlerinde beýan edilen salgyt töleýjileriň salgyt salynmaga degişli girdejisini kesgitlemek üçin göz önünde tutulýan salgyt aýyrmalary hökmünde şu kitabyň 6.2.25-nji soragynda görkezilen goşulan baha üçin salgydy hasaba almak bilen işleri ýerine ýetirmek we hyzmatlary amal etmek bilen baglanyşykly maddy çykdajylar hasaba alynýar. Salgyt binýady hasaplananda resminamalar bilen delillendirilen çykdajylar şol bir wagtda kesgitlenilen ölçegiň çägendäki çykdajylar hökmünde hasaba alynmaýarlar. Salgyt aýyrmalary salgyt töleýjilere olaryň tabşyryan salgyt beýannamasynyň esasynda berilýär.

3-nji tablisa

**Çykdajylary resminamalar bilen delillendirmek
mümkün bolmadyk ýagdaýynda, kabul edilýän
salgyt aýyrmalaryň möçberleri**

№	Hünär hyzmatlarynyň görnüşleri	Harajatlaryň ölçegi (girdejä göterim gatnaşygynda)
1	Edebi eserleri döretmek, şol sanda teatr, kino, estrada we sirk üçin	20
2	Çeper-grafiki eserleri, çap üçin suratçylyk işleri, binagärlik we dizaýn eserlerini döretmek	30
3	Heýkeltaraşlyk eserlerini, ýadygärlik-bezeg suratlaryny, monumental-bezeg, bezeg-amaly sungatyny, gurluşly suratlary, dürli tehnikalarda ýerine ýetirilen teatr we kino sungatyny we şekillendirişi döretmek	40
4	Ses ýazgy (wideo, tele, kinofilm) eserlerini döretmek	30

Salgyt ýyly salgyt döwri diýlip ykrar edilýär. Salgyt ýylynyň dowamynda beýannama tabşyrmak talap edilen halatynda, girdejileriň aýry-aýry görnüşleri boýunça hasabat döwri birinji ýarym ýyl we salgyt ýyly hökmünde bellenýär. Salgyt möçberi 10 göterim derejede kesgitlenilýär. Şahsy taraplaryň humarly oýun işinden alýan girdejileri şu kitabyň 6.9.32-nji soragynda beýan edilen möçberler boýunça salgyt salynmaga degişlidir.

Şahsy adamlardan alynýan girdeji salgydy boýunça salgyt özeni babatyndaky salgydyň pul möçberi, salgyt özeni.

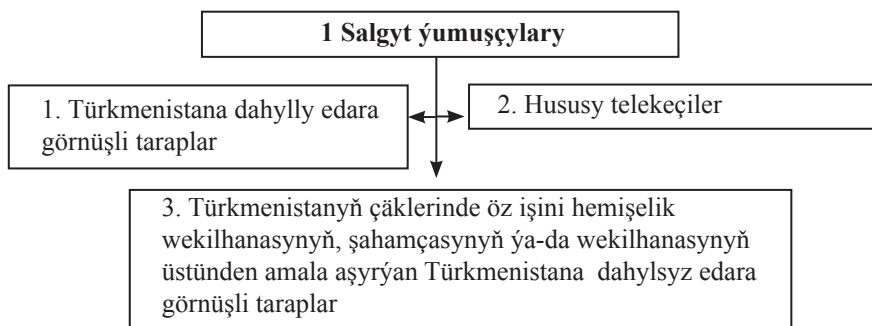
Salgydyň umumy möçberi salgydyň möçberiniň goşulmasy netijesinde alnan möçberdir. Salgydyň umumy pul möçberi hasabat (salgyt) döwrüniň jemleri boýunça salgyt töleýjileriň degişli hasabat (salgyt) döwrüniň içinde alnan ähli girdejelerinden hasaplanyp çykarylýar. Salgydyň pul möçberi manatda kesgitlenilýär. Salgydyň 50 teňňeden az pul möçberi hasaplanmaýar, 50 teňňe we ondan hem ýokary bolsa doly manada çenli köpeldilýär.

Potratçylar ýa-da olaryň kömekçi potratçylary hökmünde Türkmenistanyň «Uglewodorod serişdeleri hakynda» Kanunyna laýyklykda öz işini amala aşyran taraplaryňkyda hakyna işleýän şahsy adamlaryň alýan girdejisinden salgydy hasaplap çykarmak we tölemek, Türkmenistanyň salgyt kanunçylygyndan we nebit işlerinden ugur alnyp geçirilýär.

Aklawçylaryň alýan girdejisinden salgyt akławçylaryň geňeşligi (olaryň edarasy) hasaplap çykarýar, tutup alýar we töleýär. Salgydy hasaplap çykarmak we tölemek, salgyt ýumuşçysynyň salgyt töleýjä töleýän ähli girdejelerinden tölenýär. Bu girdejileriň düzümine hususy telekeçilere tölenýän girdejiler goşulmaýar.

Salgyt ýumuşçylary diýlip ykrar edilen taraplar, şu taraplardan ýa-da olar bilen bolan gatnaşyklar netijesinde girdeji alnan salgyt töleýji Türkmenistanyň salgyt kanunçylygynda göz önünde tutulan aýratynlyklary hasaba almak bilen, hasaplanyp çykarylan salgydyň pul möçberini hasaplap çykarmaga, salgyt töleýjiden tutup almaga we Türkmenistanyň Döwlet býujetine tölemäge borçludur. Şu okuw kitabyň 7.1.37-nji soragynda görkezilen tölegleri töleýän taraplar salgyt ýumuşçysy diýlip ykrar edilýär. Salgyt ýumuşçylary 49-njy şekilde görkezilýär.

**Salgyt töleýjileriň girdejilerinden salgydy hasaplaýan,
tutup alýan we Türkmenistanyň Döwlet býujetine
geçirýän salgyt ýumuşçylary**



Türkmenistanyň Döwlet býujetine tölenmäge degişli salgydyň pul möçberini hasaplamak, salgyt ýumuşçylary tarapyndan salgyt döwründen başlap her bir aýyň jemi boýunça ösýän jemde şol girdejilere degişli 10 görterim möçberi ulanylýan we şol salgyt döwrüniň geçen aýlarynda tutulan salgydyň pul möçberlerini hasap etmek bilen, şu döwürde salgyt ýumuşçysy tarapyndan salgyt töleýjä hasaplanyp ýazylan ähli girdejiler babatynda geçirilýär. Şonuň bilen birlikde, salgyt ýumuşçysy girdejiniň möçberini Türkmenistanyň salgyt kanunçylygynda göz önünde tutulan aýyrmalaryň (Türkmenistanyň «Salgytlar hakynda» bitewi Kanunynyň 188-nji 189-njy maddalary) möçberi azaldylmazdan, salgydyň pul möçberini hasaplap çykarýar. Şu aýdylanlar esasy iş ýerinde zähmet ylalaşygy boýunça ýerine ýetirilen, Türkmenistanyň salgyt kanunçylygynda göz önünde tutulan aýyrmalar (Türkmenistanyň «Salgytlar hakynda» bitewi Kanunynyň 188-nji maddasy) berilýän iş üçin tölenilýän haka degişli däl. Bu aýyrmalar salgyt ýumuşçysy tarapyndan salgyt töleýjiniň işiniň birinji doly bolmadyk aýy üçin haklar tölenmäge degişli ulanylmaýar.

Hasaplanyp çykarylan salgydyň pul möçberini salgyt töleýjiden tutup almak, salgyt töleýjä ýa-da onuň tabşyrygy boýunça üçünji tarapa tölenmäge degişli pul serişdeleriniň hasabyna salgyt ýumuşçysy tarapyndan her gezek töleg tölenende amala aşyrylýar. Girdejini tölemek üçin bankdan nagt pul serişdeleriniň hakyky alnan gününden gijä galman, şeýle-de salgyt töleýjiniň hasabyna ýa-da onuň tabşyrygy boýunça üçünji

taraplaryň hasabyna salgyt ýumuşçylarynyň bankdaky hasaplardan girdejiňiň geçirilen gününde, salgyt ýumuşçylary hasaplanyp çykarylan we tutulyp alnan salgydyň pul möçberini geçirmäge borçludylar. Beýleki halatlarda salgyt ýumuşçylary hasaplanyp çykarylan we tutulyp alnan salgydyň pul möçberlerini salgyt töleýjiniň girdeji hakyky alan gününden soňky gelyän günden gijä galman geçirýärler. Bu tertip salgyt töleýji girdeji natural görnüşinde alanda berjaý edilýär.

Salgyt töleýjiden hasaplap çykarylan we tutulyp alnan salgydyň jemi möçberi salgyt ýumuşçysynyň salgyt hasabyna alnan ýerindäki salgyt gullugyna tölenýär. Edara görnüşli taraplaryň aýrybaşgalanan bölümleriniň ýerleşýän ýeri boýunça Türkmenistanyň Döwlet býujetine tölenmäge degişli salgydyň pul möçberi, şu bölümleriň işgärlerine hasaplanyp çykarylýan we tölenilýän, salgyt salynmaga degişli bolan girdejiň möçberinden ugur alnyp kesgitlenilýär. Salgyt töleýjileriň beren arzalary esasynda salgyt ýumuşçylary Türkmenistanyň Baş döwlet salgyt gullugynyň tassyklan görnüş boýunça olaryň alan girdejileri we olardan tutulyp alnan salgydyň pul möçberleri barada güwänamalary berýärler.

Salgyt töleýjiniň girdejisinden artykmaç tutulyp alnan salgydyň pul möçberleri salgyt töleýjiniň degişli arzasynyň berlen gününden 30 günden gijä galman salgyt ýumuşçysy tarapyndan yzyna gaýtaryp berilýär. Şahsy adamlardan tutulyp alynmadyk salgydyň pul möçberi şol adamlardan salgyt boýunça bergisini doly üzyňçä, göz önünde tutulan tertipde töletdirilýär. Salgyt ýumuşçylary geçen aýdan soňky gelyän aýyň 25-den gijä galman, salgyt hasabynda duran ýerindäki salgyt gullugyna salgyt töleýjiler tarapyndan tölenýän we olardan tutulyp alnan pul möçberleri barada Türkmenistanyň Baş döwlet salgyt gullugy tarapyndan tassyklanan görnüş boýunça maglumat berýärler.

7.6.42. Salgyt töleýjiler tarapyndan şahsy adamlardan alynýan girdeji salgydynyň hasaplanylşy we tölenilişi.

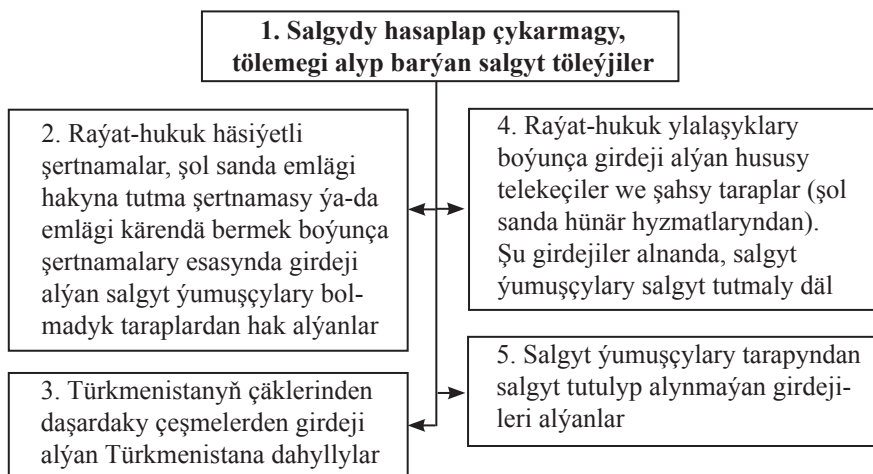
Salgyt beýannamasyny tabşyrmagyň tertibi

Salgydy hasaplap çykarmagy we tölemegi 50-nji şekilde görkezilen salgyt töleýjiler alyp barýarlar. 50-nji şekilde görkezilen salgyt töleýjiler Türkmenistanyň Döwlet býujetine tölenmäge degişli salgy-

dyň pul möçberini şu okuw kitabynyň 7.5.41-nji soraglarynda beýan edilen tertipde hasaplaýarlar. Türkmenistanyň Döwlet býujetine tölenmäge degişli salgydyň umumy pul möçberi, salgyt töleýjä girdeji tölenende salgyt ýumuşçysynyň tutup alan salgydynyň pul möçberini hasaba almak bilen, salgyt töleýji tarapyndan hasaplanýar. Salgyt beýannamasynyň esasynda hasaplanan, Türkmenistanyň Döwlet býujetine tölenmäge degişli salgydyň umumy pul möçberi hasabat döwründen soňky gelýän ikinji aýyň 10-dan gijä galman, daşary ýurt raýatlary bolsa, geçen salgyt ýylyndan soňky gelýän ýylyň aprel aýynyň 15-den gijä galman töleýärler.

50-nji şekil

**Salgydy hasaplap çykarmagy we tölemegi alyp
barýan salgyt töleýjiler**



50-nji şekilde görkezilen salgyt töleýjiler (daşary ýurt raýatlardan başga) salgyt beýannamasyny hasabat döwründen soňky gelýän aýyň 25-den gijä galman salgyt töleýji hökmünde salgyt hasabyna alnan ýerindäki salgyt gullugyna tabşyrýarlar. Daşary ýurt raýatlary salgyt beýannamasyny geçen salgyt ýylyndan soňky ýylyň aprel aýynyň 1-den gijä galman tabşyrýarlar. Salgyt beýannamasyny tabşyrmak borjy üstüne ýüklenmedik şahsy taraplar, salgyt döwrüniň tamamlanmagy bilen tutuş salgyt döwri boýunça salgydyň pul möçberini gaýtadan hasaplamak

üçin, girdeji salgydy baradaky beýannamasyny öz ýaşaýan ýerindäki salgyt gullugyna tabşyrmaga hukuklydyr.

Salgyt ýylynyň dowamynda daşary ýurtly şahsy tarap, salgyt salmagyň ýokarda bellenen tertibine laýyklykda, salgyt salynmaga degişli işini togtadan we Türkmenistanyň çäginde bolan wagtynda hasabat (salgyt) döwründe hakykatdan hem alan girdejileri baradaky salgyt beýannamasyny Türkmenistanyň çäginde daşary çykyp gitmeginden bir aýdan gijä galman tabşyrmalydyr. Salgyt beýannamasy boýunça goşmaça hasaplanyp çykarylan salgydyň tölenilmegi, beýannamany tabşyrmagyň ýokarda bellenen tertibinde şeýle beýannamanyň tabşyrylan pursadyndan on baş günden gijä galman berjaý edilmelidir. Salgyt töleýjiler salgyt beýannamalarynda hasabat (salgyt) döwründe özleriniň alan girdejileri, olaryň çeşmeleri, salgyt aýyrmalary, salgyt ýumuşçylarynyň tutup alan salgydynyň pul möçberleri, hasabat (salgyt) döwri boýunça tölenmäge (goşmaça tölenmäge) ýa-da yzyna gaýtaryp berilmäge degişli salgydyň pul möçberlerini beýan edýärler.

7.7.43. Hususy telekeçileriň girdejilerine şahsy adamlardan alynýan girdeji salgydyny salmagyň ýeňillikli ulgamy

Salgyt salmagyň ýeňillikli ulgamy Türkmenistanyň Ministrler Kabinetiniň belleýän işleriniň sanawy boýunça telekeçilik işiniň aýry-áýry görnüşlerini amala aşyrmakdan girdeji alýan hususy telekeçilere degişlidir. Şu okuw kitabyň 7.4.40-njy soragynda bellenen aýyrmalaryň pul möçberlerini azaltmazdan, salgyt salmagyň ýeňillikli ulgamy girdeji salgydynyň kesgitlenilen ulgamyny (kesgitlenilen patent tölegi), şeýle-de telekeçilik işinden alynýan umumy girdejiden (goşmaça patent tölegi) hasaplanyp çykarylýan salgydy göz önünde tutýar. Şonuň bilen birlikde, şu kitabyň 7.3.39-njy soragynda beýan edilýän ýeňillikler ulanylmaýar.

Girdeji salgydynyň kesgitlenilen ululygy (kesgitlenilen patent tölegi) telekeçilik işiniň her bir görnüşi boýunça Türkmenistanyň Ministrler Kabeti tarapyndan belleniýär. Telekeçilik işiniň birnäçe görnüşleri amala aşyrylanda, kesgitlenilen patent töleginiň in ulusy

tölenýär. Kesgitlenilen patent tölegi salgyt töleýjiniň telekeçilik işini amala aşyrmagy niýet edýän döwri başlanmazdan öň tölenýär. Salgyt töleýjiniň amala aşyryan işini wagtlaýynça togtatmagy şu döwür üçin kesgitlenilen patent tölegini tölemek boýunça borçnamalarynyň ýerine ýetirilmeginiň aradan aýrylmagyna, kesgitlenilen patent tölegi tölenilen döwürde bolsa onuň pul möçberiniň üýtgedilmegine getirmeýär.

Kesgitlenilen patent töleginiň hasaplanan pul möçberi şu ýagdaýlarda üýtgedilip bilinýär:

- görkezilen döwürde salgyt töleýji tarapyndan işiň kesgitlenilen patent töleginiň has ýokary derejesi bellenen görnüşü amala aşyrylanda;
- hususy telekeçi hökmünde salgyt töleýji tarapyndan iş bes edilende.

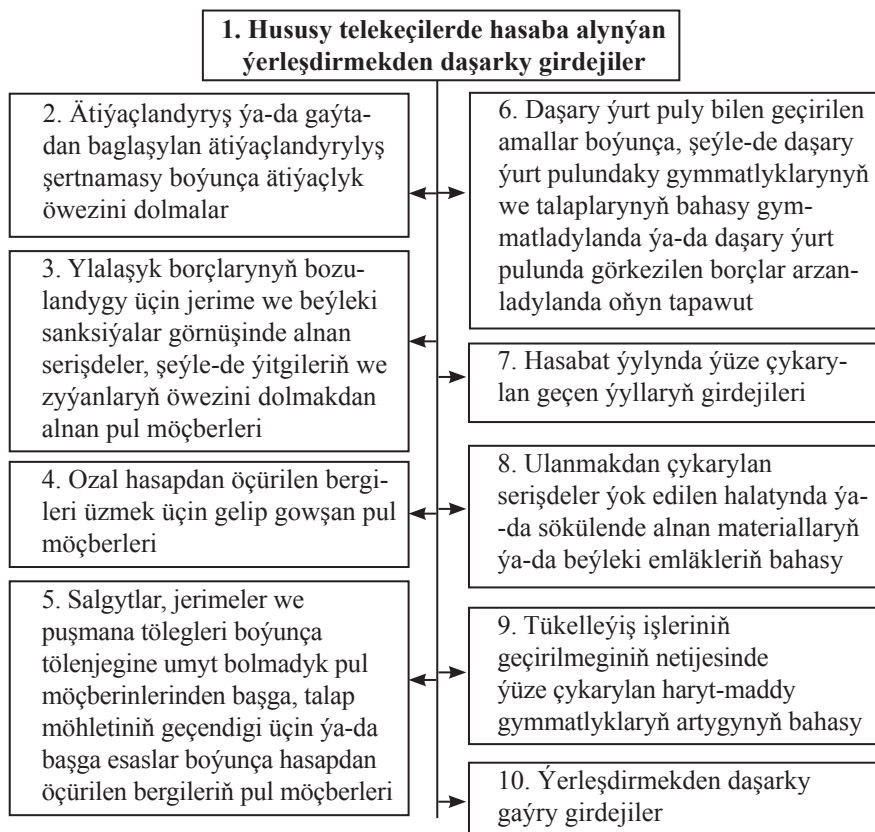
Salgyt töleýji aradan çykan halatynda, kesgitlenilen patent tölegi onuň hukuk oruntutaryna gaýtaryp berilýär ýa-da salgytlar, şeýle-de maliýe jerimeler we puşmana tölegler boýunça bergileri üzmegiň hasabyna hasaba alynýar. Şu aýdylanlar artyk tölenilen goşmaça patent tölegine hem degişlidir. Kesgitlenilen patent tölegini gaýtadan hasaplamak işi, hususy telekeçi tarapyndan işiň täze görnüşini amala aşyrmagy başlamazdan ýa-da işiň bes edilmezinden öň, salgyt töleýjiniň salgyt gullugyna berilýän arzasynyň esasynda geçirilýär.

Salgyt töleýjiniň salgyt hasabyna alnan ýerindäki salgyt gullugy Türkmenistanyň Baş döwlet salgyt gullugy tarapyndan bellenen nusga boýunça kesgitlenilen patent tölegini töländigine şaýatlyk edýän resminamany (patent) salgyt töleýjä berýär. Patent salgyt töleýjiniň telekeçilik işini amala aşyrmagy niýet edýän döwri başlanmazdan öň berilýär (uzaldylýar). Patent salgyt töleýjiniň telekeçilik işini amala aşyrmagy maksat edinýän döwrüniň başlanmagyna çenli on günden giç bolmadyk möhletde salgyt babatda hasaba alynýan ýerindäki salgyt gullugyna onuň tabşyryan arzasynyň esasynda berilýär (uzaldylýar). Şu möhleti bozmak bilen patentiniň güýjüni uzaltmak (täzesini bermek) üçin salgyt töleýji salgyt gullugyna ýüz tutan halatynda, patentiniň güýji patentde görkezilen döwrüň tamamlanýan möhletinden soňky gelyän seneden başlap uzaldylmaga (täzesini bermäge) degişlidir. Şonuň bilen birlikde, kesgitlenilen patent töleginiň wagtynda tölenmezligi, Türkmenistanyň salgyt kanunçylygyna (Türkmenistanyň «Salgytlar hakynda» bitewi Kanunynyň 70-nji maddasy) laýyklykda puşmana töleginiň ulanylmagyna getirýär.

Goşmaça patent tölegi telekeçilik işiniň aýry-aýry görnüşleri amala aşyrylanda harytlary (işleri, hyzmatlary) ýerleşdirmekden alynýan umumy girdejiňiň jeminden, şeýle-de 51-nji 52-nji şekillerde beýan edilýän daşarky amallar bilen baglanyşykly girdejileri we çykdajylary goşmak bilen hasaplanýar. Harytlary (işleri, hyzmatlary) ýerleşdirmekden alnan girdeji kesgitlemek üçin, Türkmenistanyň salgyt kanunçylygynyň degişli düzgünleri (Türkmenistanyň «Salgytlar hakynda» bitewi Kanunynyň 186-njy maddasy we 187-nji maddasynyň ikinji we üçünji bölekleri) ulanylýar. Goşmaça patent tölegini hasaplamak üçin, ýokarda görkezilenlere we 51-nji hem-de 52-nji şekilde beýan edilen ýerleşdirmekden daşarky girdejilere we çykdajylara laýyklykda kesgitlenilýän umumy girdeji salgyt özeni diýlip hasaplanýar.

51-nji şekil

Hususy telekeçilerde hasaba alynýan ýerleşdirmekden daşarky girdejiler



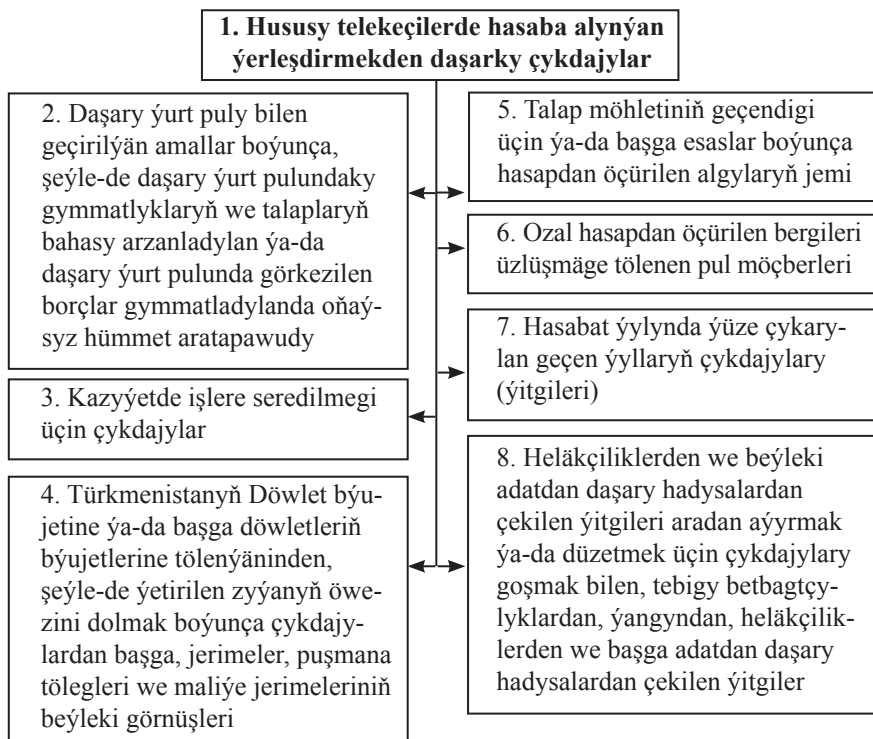
Salgyt salmagyň ýeňillikli ulgamy bellenen telekeçilik işinden alnan girdeji salgydynyň pul möçberi (goşmaça patent tölegi) umumy girdejiniň 2 göterimi möçberinde kesgitlenilýär. Hasabat (salgyt) döwri salgyt ýylynyň dowamynda beýannama bermek talap edilen halatynda, birinji ýarym ýyl we salgyt ýyly diýlip hasap edilýär.

Hasabat döwri üçin goşmaça patent tölegi salgyt özenini belle-nilen salgyt möçberine köpeltmek bilen kesgitlenilýär.

Salgyt beýannamasy salgyt töleýjiler tarapyndan hasabat döw-ründen soňky gelýän aýyň 15-den gijä galman salgyt töleýji hök-münde salgyt hasabyna alnan ýerindäki salgyt gullugyna tabşyrylýar. Salgyt beýannamasy esasynda hasaplanan Türkmenistanyň Döw-let býujetine tölenmäge degişli goşmaça patent tölegi geçen hasabat döwründen soň gelýän ikinji aýyň 25-den gijä galman tölenýär.

52-nji şekil

Hususy telekeçilerde hasaba alynýan ýerleşdirmekden daşarky çykdajylar



7.8.44. Şahsy adamlardan alynýan girdeji salgydy boýunça iki gezek salgyt salynmagyny aradan aýyrmak. Türkmenistanda tölenilen girdeji salgydynyň pul möçberi hakynda tassyknama

Beýleki döwletleriň salgyt kanunçylygyna laýyklykda Türkmenistanyň çäklerinden daşarda tölenen girdeji salgydynyň pul möçberi, şahsy taraplar Türkmenistanda girdeji salgydyny töleýän wagtynda hasaba alynýar. Hasaba alynýan salgydyň pul möçberi Türkmenistanyň çäklerinden daşarda alnan girdejä degişlilikde Türkmenistanyň salgyt kanunçylygyna laýyklykda hasaplanyp çykarylan girdeji salgydynyň möçberinden köp bolmaly däldir.

Türkmenistanyň çäklerinden daşarda salgydyň tölenendigini tassyklaýan daşary ýurt döwletleriniň salgyt ýa-da gaýry ygtyýarly edarasynyň resminamalary, salgydy hasap etmäge esas bolýar. Şu aýdylanlar iki gezek salgyt salmaklygy aradan aýyrmak baradaky şertnama (ylalaşyga) laýyklykda we bellenilen amal kadalary berjaý edilende şahsy adamlardan alynýan girdeji salgydynyň salgyt töleýjä gaýtaryp bilinmejek pul möçberine degişlidir.

Salgydy tölemekden boşamak ýa-da beýleki salgyt ýeňilliklerini almak üçin, Türkmenistana dahylsyz salgyt töleýji arza, şeýle-de degişli salgyt döwründe (ýa-da onuň bir böleginde) Türkmenistan bilen hereket edýän iki gezek salgyt salynmagyny aradan aýyrmak barada şertnama (ylalaşyk) baglaşylan ýurduň dahyllysydygy barada resmi tassyknamany Türkmenistanyň salgyt gullugyna bermelidir. Bu tassyknama we arza salgydyň tölenmegine ýa-da salgyt boýunça hakujy tölegi hökmünde tölenilmegine çenli hem, şol salgyt döwrüniň jemleri boýunça bu döwür tamamlanandan soň üç ýylyň dowamynda salgyt tölemekden boşamak ýa-da ýeňillikler almak üçin talapkär salgyt töleýji tarapyndan berilýär. Arzanyň görnüşi we ony tabşyrmagyň tertibi Türkmenistanyň Maliýe ministrligi bilen bilelikde Türkmenistanyň Baş döwlet salgyt gullugy tarapyndan kesgitlenilýär. Bellenilen görnüş boýunça düzülmelik arza we ony tabşyrmagyň tertibiniň bozulmagy, şeýle arza seretmekden salgyt gullugyna boýun gaçyrmaga esas bolýar.

Özleriniň Türkmenistanda girdeji salgydyny hakykatdan hem töländiklerini tassyklaýan Türkmenistana dahylsyz salgyt töleýjileriň haýys hatlary boýunça, salgyt gullugy Türkmenistanyň Baş döwlet salgyt gullugy tarapyndan bellenilen görnüşdäki resminamany bermäge borçludyr.

VIII BAP

ÝERLI ÝYGMYLAR

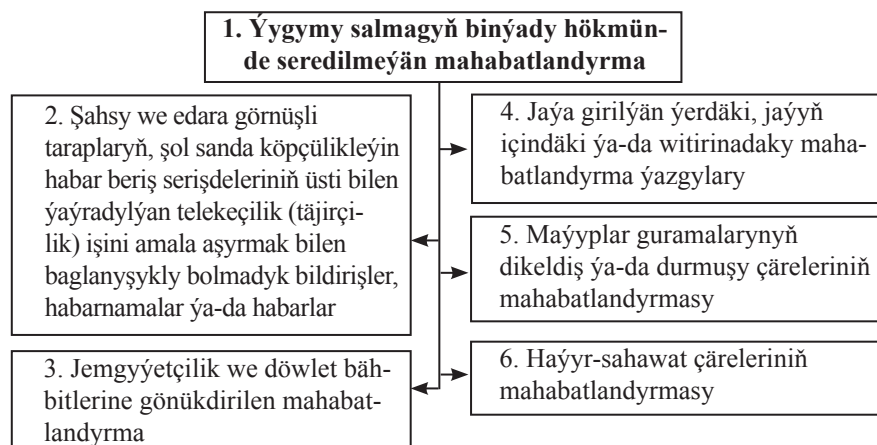
8.1.45. Mahabatlandyрма üçin ýygym

Mahabatlandyрма üçin ýygym töleýjiler – täjirçilik häsiýetli mahabatlandyrmagy ýaýradýan şahsy we edara görnüşli taraplar. Öz işini Türkmenistanyň «Uglewodorod serişdeleri hakynda» Kanunyna laýyklykda amala aşyran edara görnüşli taraplar mahabatlandyрма üçin ýygymy töleýjiler bolup durmaýarlar.

Mahabatlandyрма üçin ýygymyň binýady – ýygym töleýji tarapyndan özbaşdak ýa-da köpçülikleýin habar beriş serişdeleriniň we mahabatlandyрма gulluklarynyň üstünden ýaýradylan täjirçilik häsiýetli mahabatlandyрма. Ýygymy salmagyň binýady hökmünde seredilmeýän mahabatlandyрма 53-nji şekilde görkezilýär.

53-nji şekil

Ýygym salmagyň binýady hökmünde seredilmeýän mahabatlandyрма

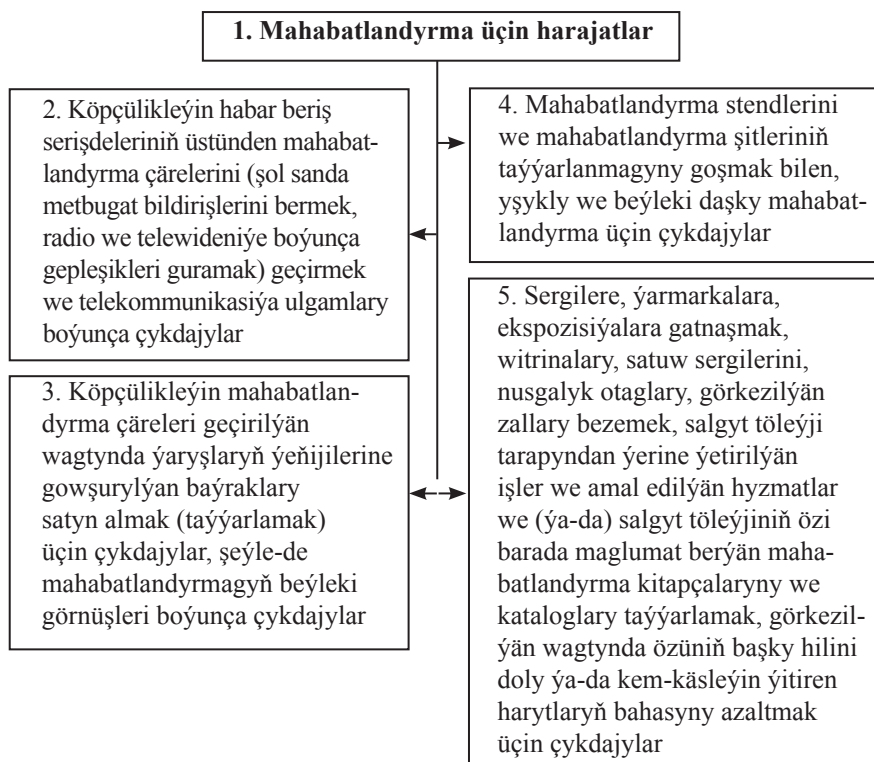


Mahabatlandyrma maglumatlaryny taýýarlamak we ýaýratmak bilen gönüden-göni baglanyşykly harajatlaryň jemi mahabatlandyrma üçin ýygymy hasaplamagyň özenidir. Mahabatlandyrma üçin harajatlar 54-nji şekilde görkezilýär.

Mahabatlandyrma maglumatlaryny taýýarlamak we ýaýratmak bilen gönüden-göni baglanyşykly çykdajylaryň hasabyny töleýjiler aýratyn alyp barýarlar. Degişli salgyt (hasabat) döwri üçin ýygym özeni şol salgyt (hasabat) döwründe harçlanan we salgyt salynýan peýdany kesgitlemek maksady bilen Türkmenistanyň salgyt kanunçylygyna (Türkmenistanyň «Salgytlar hakynda» bitewi Kanunynyň 154-nji maddasy) laýyklykda aýyrmalara degişli edilýän mahabatlandyrma üçin harajatlaryň jemi hökmünde kesgitlenilýär.

54-nji şekil

Mahabatlandyrma üçin harajatlar



Mahabatlandyрма üçin ýygymyň möçberi aşakdaky derejelerde bellenýär:

– Aşgabat şäheri üçin – mahabatlandyрма harajatlarynyň bahasynyň 5 göterimi;

– welaýat merkezleri bolup durýan şäherler üçin – mahabatlandyрма üçin harajatlaryň 4 göterimi;

– beýleki ilatly ýerler üçin – mahabatlandyрма üçin harajatlaryň bahasynyň 3 göterimi.

Mahabatlandyрма üçin ýygymyň salgyt we hasabat döwri kalen-dar çäryegine laýyklykda bellenýär. Mahabatlandyрма üçin ýygymyň pul möçberini ýygym töleýjiler özbaşdak hasaplaýarlar. Mahabatlandyрма üçin ýygymyň býujete tölenmeli pul möçberi salgyt özenini ýygymyň möçberine köpeltmek bilen kesgitlenilýär.

Ýygymy töleýjiniň her biri her bir hasabat döwri üçin mahabatlandyрма ýygymy boýunça beýannamany tabşyrmalydyr. Geçen hasabat döwri üçin mahabatlandyрма ýygymy boýunça beýanname hasabat döwründen soňky gelýän aýyň 20-den gijä galman berilýär. Mahabatlandyрма üçin ýygymyň tölegi ýygym töleýji tarapyndan hasabat döwründen soňky gelýän aýyň 25-den gijä galman tölenýär.

8.2.46. Şäherleriň, şäherçeleriň we oba ýerleriniň çäklerini abadanlaşdyrmak üçin belli bir maksada gönükdirilen ýygym

Şäherleriň, şäherçeleriň we oba ýerleriniň çäklerini abadanlaşdyrmak üçin belli bir maksada gönükdirilen ýygymy töleýjiler şu aşakdakylardyr:

1. Türkmenistana dahylly edara görnüşli taraplar, şeýle-de Türkmenistanyň çäklerinde öz işini şahamçanyň, wekilhananyň ýa-da hemişelik wekilhananyň üsti bilen amala aşyran daşary ýurtly edara görnüşli taraplar, hususy telekeçiler bilen baglaşylan zähmet borçlaryny ýerine ýetirmek bilen baglanyşykly zähmet ylalaşygy (şertnama) we raýat-hukuk häsiýetli şertnamalar boýunça işleýän Türkmenistanyň dahyllylary bolan şahsy taraplar salgyt ýumuşçylary diýlip ykrar edilýär.

2. Edara görnüşli taraplar, hususy telekeçiler bilen zähmet gatnaşyklary arkaly bagly bolmadyk we raýat-hukuk häsiýetli ylalaşyklar boýunça işleri ýerine ýetirmekden, hyzmatlary amal etmekden (şol sanda hünär hyzmatlaryny amal etmekden) girdeji alýan, ylmy, edebiyat we sungat eserlerini döredendigi, ýerine ýetirendigi ýa-da başga hili peýdalanandygyny üçin awtorlyk hakyny ýa-da hak alýan, açyşlaryň, oýlap tapyşlaryň we senagat nusgalarynyň awtorlaryna berilýän hak alýan, ylmy, döredijilik işi amala aşyrmakdan, beýleki zähmet borçlaryny ýerine ýetirmekden hak alýan Türkmenistanyň dahyllylary bolan şahsy taraplar, şeýle-de oba hojalyk önümlerini özbaşdak öndürmekligi amala aşyran adamlar. Taraplaryň görkezilen toparyna daşary ýurtlarda ýa-da daşary ýurtlardan gelip hakyna tutma işden girdeji alýan şahsy taraplar – hususy telekeçiler.

3. Şahsy taraplara hususy telekeçiler hem degişlidirler.

4. Edara görnüşli taraplar, şol sanda Türkmenistanyň çäklerinde öz işini hemişelik wekilhanalaryň üstünden amala aşyran daşary ýurtly edara görnüşli taraplar.

Şäherleriň, şäherçeleriň we oba ýerleriniň çäklerini abadanlaşdyrmak üçin bellibir maksada gönükdirilen ýygymy töleýjiler bolup durmaýanlar şu aşakdakylardyr:

– öz işini Türkmenistanyň «Uglewodorod serişdeleri hakynda» Kanunyna laýyklykda amala aşyran edara görnüşli taraplar;

– Türkmenistanyň Merkezi banky;

– Türkmenistanyň Gyzył Ýarymaý Milli jemgyýeti.

Şäherleriň, şäherçeleriň we oba ýerleriniň çäklerini abadanlaşdyrmak üçin bellibir maksada gönükdirilen ýygymyň möçberleri 55-nji şekilde şekillendirilýär.

Peýda kesgitlenilende humarly oýun işinden alynýan girdejiler hem hasaba alynýar. Salgyt (hasabat) döwürleri diýlip salgyt ýyly ykrar edilýär.

Şahsy taraplar – hususy telekeçiler we edara görnüşli taraplar, şol sanda Türkmenistanyň çäklerinde öz işini hemişelik wekilhanalaryň üstünden amala aşyran daşary ýurtly edara görnüşli taraplar şäherleriň, şäherçeleriniň we oba ýerleriniň çäklerini abadanlaşdyrmak üçin belli bir maksada gönükdirilen ýygymy özbaşdak hasaplaýarlar.

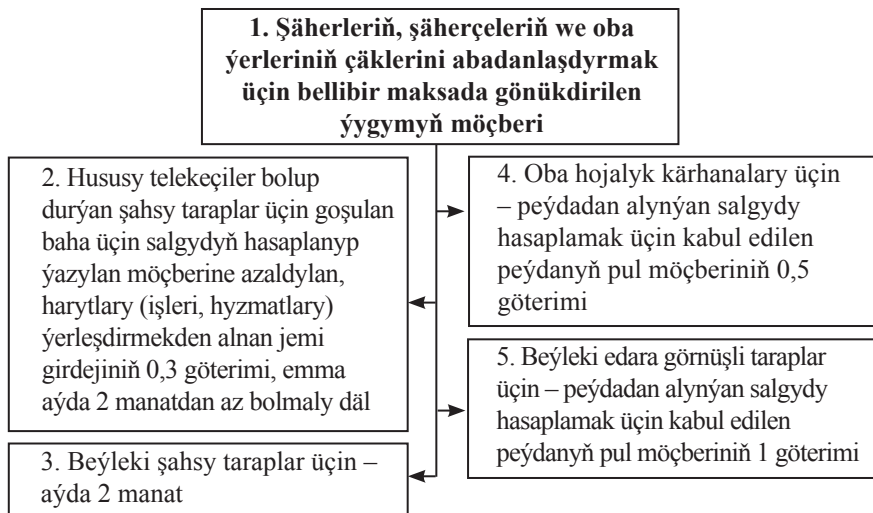
Ýygymyň töleýjileri (hususy telekeçiler olara goşulmaýar) tarapyndan şäherleriň, şäherçeleriň we oba ýerleriniň çäklerini abadanlaşdyrmak üçin bellibir maksada gönükdirilen ýygym boýunça hasabat döwrüne degişli beýannamany tabşyrmak üçin bellenen günden başlap baş gün möhletde ýygymyň pul möçberini töleýärler. Hususy

telekeçiler geçen hasabat döwründen soň gelyän ikinji aýyň 25-den giç bolmadyk möhletde ýygymyň pul möçberini töleýärler.

Şäherleriň, şäherçeleriň we oba ýerleriniň çäklerini abadanlaşdyrmak üçin bellibir maksada gönükdirilen ýygym boýunça salgyt beýýannamasy edara görnüşli taraplar tarapyndan ýyl boýunça maliýe hasabatyny tabşyrmak üçin göz önünde tutulan möhletlerde, hususy telekeçiler üçin Türkmenistanyň Baş döwlet salgyt gullugynyň kesgitleýän görnüşini boýunça hasabat döwründen soňky gelyän ikinji aýyň 15-den gijä galman tabşyrylýar. Beýan edilýän şu soragyň 1-nji bölümünde görkezilen şahsy taraplardan şäherleriň, şäherçeleriň we oba ýerleriniň çäklerini abadanlaşdyrmak üçin bellibir maksada gönükdirilen ýygymy hasaplamak, tutup almak we Türkmenistanyň Döwlet býujetine geçirmek salgyt ýumuşlarynyň üstüne ýüklenilýär. Salgyt ýumuşçylary ýygymy hasaplaýarlar, tutup alýarlar we şahsy adamlardan alynýan salgyt girdeji salgydyny tölemek üçin bellenen möhletlerde töleýärler. Şahsy tarap esasy iş yerinden geçen aý üçin ýygymyň tölenendigi barada tassyknama tabşyranda, salgyt ýumuşçylary ýygymy tutup almaýarlar.

55-nji şekil

**Şäherleriň, şäherçeleriň we oba ýerleriniň çäklerini
abadanlaşdyrmak üçin bellibir maksada gönükdirilen
ýygymyň möçberleri**



Salgyt ýumuşçylary geçen salgyt ýylyndan soňky gelyän aýyndan ýanwar aýynyň 20-ne çenli özüniň salgyt hasabyna duran yerindäki salgyt gullugyna hasaplanan, tutup alnan we Türkmenistanyň Döwlet býujetine

geçirilen şäherleriň, şäherçeleriň we oba ýerleriniň çäklerini abadanlaşdyrmak üçin bellibir maksada gönükdirilen ýygymyň pul möçberi baradaky maglumatlary Türkmenistanyň Baş döwlet salgyt gullugynyň kesgitleýän görnüşi boýunça tabşyryrlar. Okuw kitabynda beýan edilen şu soragyň 1-nji bölümünde görkezilen şahsy taraplar şäherleriň, şäherçeleriň we oba ýerleriniň çäklerini abadanlaşdyrmak üçin bellibir maksada gönükdirilen ýygymy özbaşdak hasaplaýarlar we şahsy taraplardan alynýan girdeji salgydyny tölemek üçin kesgitlenilen möhletlerde ýerli býujetlere töleýärler.

8.3.47. Awtoduralgalaryň eýelerinden alynýan ýygym

Tölegli awtoduralga hökmünde paýlanylýan ýer bölekleri berkidilen şahsy taraplar – hususy telekeçiler we edara görnüşli taraplar awtoduralgalaryň eýelerinden alynýan ýygymy töleýjiler diýlip ykrar edilýärler. Şonuň bilen birlikde, şunuň ýaly taraplar ýygymy töleýjiler bolup durýarlar we awtoduralga hökmünde peýdalanylýan ýer üleşüniň ýerleşýän ýeri boýunça salgyt hasabyna durmaga borçludyr.

Ýygym salynýan binýat – töleýjä bölünip berlen we tölegli awtoduralga üçin niýetlenilen ýer üleşi awtoduralga hökmünde doly ýa-da bölekleyin ulanylyp başlan pursadyndan ýygym salynýan binýat bolup durýar.

Ýygymyň özeni – ýer üleşüniň umumy meýdany. Birnäçe gaty bolan awtoduralgalar üçin ýygym salynýan özen diýlip her gatyň umumy meýdany kabul edilýär.

Ýygymyň möçberi awtoduralganyň meýdanynyň bir kwadrat metri üçin:

- Aşgabat şäheri üçin – 1,5 manat;
- welaýat merkezleri bolup durýan şäherler, Türkmenbaşy, Abadan şäherleri üçin – 1,2 manat;
- beýleki ilatly ýerler üçin – 0,9 manat.

Awtoduralgalaryň eýelerinden alynýan ýygym üçin ýygymyň salgyt we hasabat döwürleri senenama çäryegine deň laýyklykda bellenilýär. Awtoduralgalaryň eýelerinden alynýan ýygymy töleýjiler özbaşdak hasaplaýarlar. Awtoduralgalaryň eýelerinden alynýan ýygymyň pul möçberi ýygymyň özenini ýygymyň pul möçberine köpeltmek bilen kesgitlenilýär. Ýygymy hasaplamak üçin, töleýjiniň salgyt (hasabat) döwründe awtoduralgany näçe wagtyň dowamynda ulanylandygy hasaba alynmaýar.

Awtoduralgalaryň eýelerinden alynýan ýygym üçin beýannama töleýjiler tarapyndan awtoduralgalaryň eýelerinden alynýan ýygymy töleýji hökmünde hasaba duran ýeri boýunça salgyt gullugyna her bir hasabat döwri tamamlanandan soň, hasabat döwründen soňky gelýän aýyň 20-den gijä galman tabşyrylýar. Awtoduralgalaryň eýelerinden alynýan ýygymyň pul möçberini töleýjiler hasabat döwründen soňky gelýän aýyň 25-den gijä galman töleýärler.

8.4.48. Awtomobilleriň ýerleşdirilmegi üçin ýygym. Itleriň eýelerinden alynýan ýygym

Awtomobilleriň ýerleşdirilmegi üçin ýygymyň töleýjileri Türkmenistanyň çäklerinde awtomobilleriň ýerleşdirilmegini amala aşyrýan edara görnüşli we şahsy taraplar. Şu aşakdakylar awtomobilleri ýerleşdirmek üçin ýygymyň töleýjileri bolup durmaýarlar:

– öz işini Türkmenistanyň «Uglewodorod serişdeleri hakynda» Kanunyna laýyklykda amala aşyran edara görnüşli taraplar;

– Türkmenistanyň Merkezi banky.

Awtomobilleriň (awtobuslaryň, pnevmatiki usulda ýöreyän yük we ýeňil awtomobilleriň) ýerleşdirilmegi, ýygymyň binýady diýlip ykrar edilýär. Awtomobilleriň ýerleşdirilmegi üçin ýygymyň binýadyna goşulmaýan amallar 56-njy şekilde beýan edilýär.

Awtomobilleriň ýerleşdirilmegi üçin ýygymyň möçberleri Türkmenistanyň kanunçylygynda bellenen in az iş hakynyň ululygynyň şu aşakdaky ululygynda kesgitlenilýär:

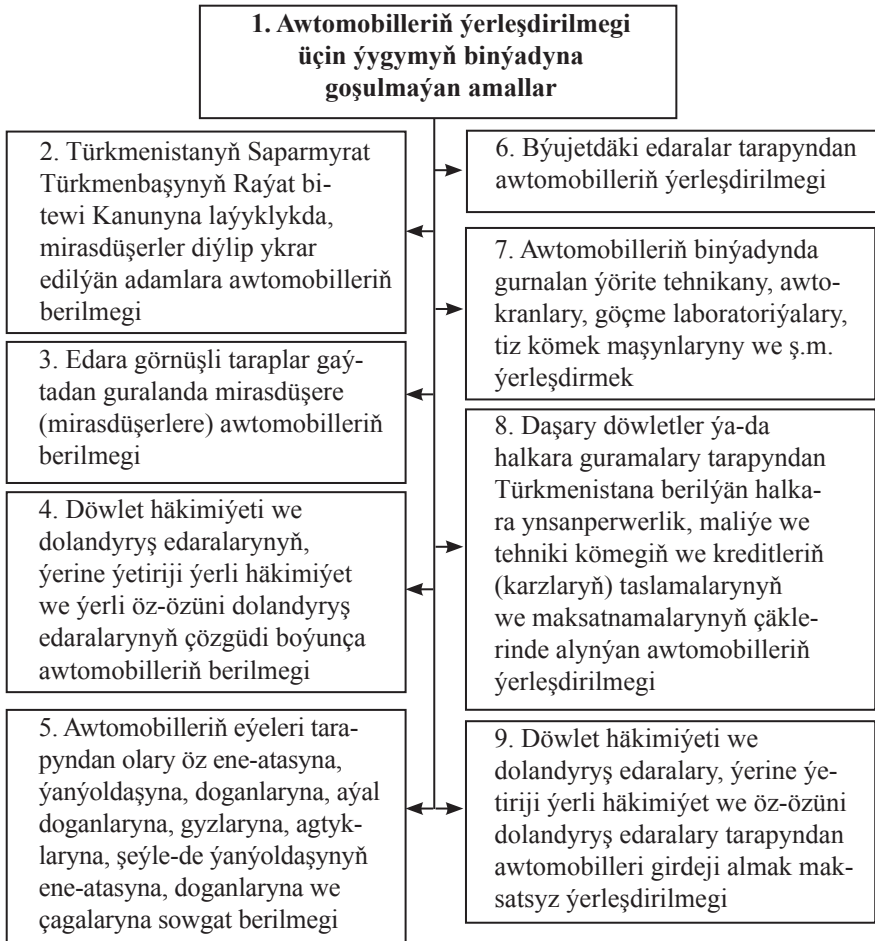
– yük awtomobilleri üçin 8 esse;

– awtobuslar üçin 5 esse;

– ýeňil awtomobiller üçin 6 esse.

Awtomobilleriň ýerleşdirilmegi üçin ýygymy töleýjiler özbaşdak hasaplaýarlar. Awtomobilleriň ýerleşdirilmegi üçin ýygymyň pul möçberi ýygymyň özenini ýygymyň möçberine köpeltmek bilen kesgitlenilýär. Awtomobilleriň ýerleşdirilmegi üçin ýygym awtomobilleri ýerleşdirmek boýunça geleşik resmileşdirilýän pursadyna çenli tölenýär. Awtomobilleriň ýerleşdirilmegi üçin ýygymyň tölenendigi baradaky resminama, awtomobilleriň ýerleşdirilmegi üçin ýygymyň dogry hasaplanandygyna we doly tölenendigine gözegçilik etmek borjy üstüne ýüklenen Türkmenistanyň Içeri işler ministrliginiň Polisiýa ýol gözegçiligi müdirligine awtomobiller hasapdan çykarylanda ýa-da bellige alnanda hökmany suratda berilýär.

**Awtomobilleriň ýerleşdirilmegi üçin ýygymyň
binýadyna goşulmaýan amallar**



Şäherlerde ýaşaýan it eýeleri – şahsy taraplar itleriň eýelerinden (gulluk itlerden başga) alynýan ýygymy töleýjiler bolup durýarlar. Itleriň eýelerinden alynýan ýygymyň pul möçberi Türkmenistan boýunça bellenen iň az iş hakynyň möçberiniň 0,4 bölegi görnüşinde kesgitlenilýär. Ýygym almak ýaşaýyş jaý-jemagat hojalygy edaralarynyň üstüne ýüklenýär. Itleri bolan raýatlar olary şol edaralarda ýerine ýetiriji häkimiýet we ýerli öz-özünü dolandyryş edaralary tarapyndan bellenen tertipde we möhletlerde hasaba aldyrmaga borçludyr.

Peýdalanylan edebiýatlar

1. *Gurbanguly Berdimuhamedow*. Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky söýmek bagtdyr. Aşgabat, Türkmen döwlet neşirýat gullugy, 2007.
2. *Gurbanguly Berdimuhamedow*. Eserler ýygynyndysy. Türkmen döwlet neşirýat gullugy. Aşgabat, 2007.
3. *Gurbanguly Berdimuhamedow*. Turkmenistan-sagdynlygynyň we ruhubelentligiň ýurdy. Türkmen döwlet neşirýat gullugy. Aşgabat, 2007
4. Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedowyň ýurdy täzeden galkyndyrmak baradaky syýasaty. Türkmen döwlet neşirýat gullugy. Aşgabat, 2007.
5. *Gurbanguly Berdimuhamedow*. Türkmenistanyň durmuş – ykdysady ösüşiniň döwlet kadalaşdyrylyşy. I-II tom. Okuw gollanmasy. Aşgabat, 2010.
6. Gurbanguly Berdimuhamedowyň reformatorçylyk syýasatyna berlen ýokary baha. Türkmenistanyň Prezidentiniňkide kabul edişlik. «Türkmenistan» gazetini, 2007-nji ýylyň noýabr aýynyň 29-y.
7. Halal zähmet, mähriban topraga söýgi – ýurdumyzyň abadançylygynyň we rowaçlygynyň esasydyr. Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedowyň Daşoguz welaýatynda bolmagy. «Türkmenistan» gazetini, 2008-nji ýylyň ýanwar aýynyň 4-i.
8. Türkmen topragynyň ähli baýlyklary halkymyzyň bagtyýarlygyna we abadançylygyna hyzmat etmelidir. Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedowyň Lebap we Mary welaýatlarynda bolmagy. «Türkmenistan» gazetini, 2008-nji ýylyň ýanwar aýynyň 5-i.
9. Ähli işler we başlangyçlar ýurdumyzyň we halkymyzyň abadançylygyna gönükdirilendir. Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedowyň Balkan welaýatynda bolmagy. «Türkmenistan» gazetini, 2008-nji ýylyň ýanwar aýynyň 8-i.
10. Türkmenistanyň Konstitusiýasy. Aşgabat, 2008.
11. «Türkmenistanyň durmuş – ykdysady ösüşiniň 2011-2030-njy ýyllar üçin milli Maksatnamasy». Aşgabat, 2008.
12. XX Halk Maslahaty. «Türkmenistan» gazetini, 2007-nji ýylyň mart aýynyň 31-i.
13. Saparmyrat Türkmenbaşynyň Raýat bitewi Kanuny. Aşgabat, 2003.
14. «Kärhanalar hakynda» Türkmenistanyň kanuny, 2000-nji ýyl, iýun. «Alytyn asyryň ykdysadyýeti» žurnaly, 2000-nji ýyl, awgust aýy.
15. «Türkmenistanyň daşary ýurt investisiýalary hakynda» Türkmenistanyň Kanuny. 19-njy maý, 1992 ý. №697-XII. Türkmenistanyň Mejlisiniň ýygynyndysy. Aşgabat, «Türkmenistan» neşirýaty, 1993.

16. «Walýuta kadalaşdyrmasy hakynda» Türkmenistanyň Kanuny. 8-nji oktyabr – 1993ý, №891-XII. Türkmenistanyň Mejlisiniň ýygındysy. Aşgabat, «Türkmenistan» neşirýaty, 1995.

17. «Ätiýaçlandyryş hakynda» Türkmenistanyň Kanuny. 26-njy iýun 1992, №725-XII. Türkmenistanyň Mejlisiniň ýygındysy. Aşgabat, «Türkmenistan» neşirýaty, 1995.

18. «Býujet kodeksi hakynda» Türkmenistanyň kanuny. Aşgabat. 2014.

19. «Türkmenistanyň edara ediş hukuk düzgünleriniň bozulmalary barada» Türkmenistanyň bitewi Kanuny. Aşgabat 2006.

20. «Salgytlar hakynda» Türkmenistanyň bitewi Kanuny. Aşgabat, 2014.

21. «Salgytlar hakynda» Türkmenistanyň bitewi Kanunynyň 1-nji bölegi bilen bellenen beýannamalarynyň we resminamalarynyň görnüşlerini ulanmak boýunça usuly gözkezmeler. Türkmenistanyň Adalat ministrligi tarapyndan 2004-nji ýylyň dekabry aýynyň 9-yna 330 san bilen bellige alnan. Aşgabat, 2004.

22. «Salgytlar hakynda» Türkmenistanyň bitewi Kanunynyň 2-nji bölegi bilen bellenen beýannamalarynyň we resminamalarynyň görnüşlerini ulanmak boýunça usuly görkezmeler. Türkmenistanyň Adalat ministrligi tarapyndan 2004-nji ýylyň dekabry aýynyň 9-na 330 san bilen bellige alnan. Aşgabat, 2004.

23. Döwlet durmuş ätiýaçlandyrmasyna geçirilýän serişdeleri hasaplamak we tölemek üçin bellenen beýannamanyň we gaýry resminamalaryň görnüşleri. Türkmenistanyň Adalat ministrligi tarapyndan 2007-nji ýylyň oktyabr aýynyň 18-ine 445 san bilen bellige alnan. Aşgabat, 2007.

24. Maliýe hasabatyna we salgyt beýannamalaryna (hasabatlaryna we hasaplamalaryna) kameral salgyt barlaglary geçirmek boýunça gollanma. Türkmenistanyň Adalat ministrligi tarapyndan 2006-njy ýylyň iýun aýynyň 22-sine 387 san bilen bellige alnan. Aşgabat, 2006.

25. *Annaamanow M., Çarygeldiýew Ý.* Salgyt salnanda ulanylýan esasy düşünjeler we adalgalar. «Altyn asyryň ykdysadyýeti» žurnaly, 2005, awgust aýy.

26. *Annaamanow M., Çarygeldiýew Ý.* Salgytlaryň ýerine ýetirýän wezipeleri we olaryň ykdysady gatnaşyklar ulgamynda tutýan orny. «Altyn asyryň ykdysadyýeti» žurnaly, 2005, oktyabr aýy.

27. *Çarygeldiýew Ý., Muhanow A.* Salgyt menejmenti dersi boýunça meseleler ýygındysy. Türkmen döwlet neşirýat gullugy. Aşgabat, 2008.

28. *Çarygeldiýew Ý., Muhanow A.* Türkmenistanda salgyt salmagyň usulyýet esaslary we ýörelgeleri. «Altyn asyryň ykdysadyýeti» žurnaly, 2005, sentýabr aýy.

29. *Çarygeldiýew Ý., Muhanow A.* Salgytlar we salgyt salmaklygyň nazaryýeti. Türkmen döwlet neşirýat gullugy. Aşgabat, 2010.

30. *Çarygeldiýew Ý., Mämikow A.* «Salgyt» we «salgyt salmak» ykdysady toparlaryň nazaryýet esaslary. «Alyn asyryň ykdysadyýeti» žurnaly, 2006, iýun aýy.

31. *Çarygeldiýew Ý.* Salgyt syýasatyny amala aşyrmagyň amatly ugurlary. «Altyn asyryň ykdysadyýeti» žurnaly, 2003, iýul aýy.

32. *Çarygeldiýew Ý.* Salgyt syýasaty we ykdysadyýetiň kadalaşdyrylyşy. «Altyn asyryň ykdysadyýeti» žurnaly, 2003, sentýabr aýy.
33. *Çarygeldiýew Ý.* Salgyt menejmenti. Türkmen döwlet neşirýat gullugy. Aşgabat, 2012.
34. *Gulmyradow M.* Döwlet býujetiniň ähmiýeti. «Altyn asyryň ykdysadyýeti» žurnaly, 2004, aprel aýy.
35. *Halow N.* Maliýanyň ýerine ýetirýän wezipeleri. «Altyn asyryň ykdysadyýeti» žurnaly, 2004, iýul aýy.
36. *Hezretow A.* Salgyt ulgamy – Türkmenistanda hukuk institutynyň möhüm düzümidir. «Altyn asyryň ykdysadyýeti» žurnaly, 2003, ýanwar aýy.
37. *Mämedow M., Çarygeldiýew Ý.* Salgytlar hakynda teoriýanyň esaslary. Okuw gollanmasy. Aşgabat, «Türkmenistan» neşirýaty, 1994.
38. *Muhanow A., Eýeberdiýew G., Nazarowa A.* Ykdysadyýetiň ösüşinde salgyt ýeňillikleriniň ähmiýeti. «Altyn asyryň ykdysadyýeti» žurnaly, 2003, ýanwar aýy.
39. *Muhanow A., Mämikow A.* Kameral barlaglary geçirmegiň usulyýet esaslary. «Altyn asyryň ykdysadyýeti» žurnaly, 2006, sentýabr aýy.
40. *Muhanow A., Hajygurbanow H.* Türkmenistanyň salgyt kanunçylygy. Türkmen döwlet neşirýat gullugy. Aşgabat, 2011.
41. *Sadykow D.* Türkmenistanyň salgyt-býujet syýasaty we ýurduň ykdysady ösüşine onuň täsiri. «Altyn asyryň ykdysadyýeti» žurnaly, 2003, maý aýy.
42. Salgyt ulgamlarynyň ösüşiniň dünýä tejribesi. «Altyn asyryň ykdysadyýeti» žurnaly, 2004, awgust-sentýabr aýlary.
43. *Гуреев В.И.* Российское налоговое право. М: «Экономика», 1997.
44. *Дернверг Р.Л.* Международное налогообложение. М: Юнити, 1997.
45. Налоги. Учебное пособие. Под редакцией Д. Черника. М: «Финансы и статистика», 1997.
46. Налоги и налоговое право. Учебное пособие. Под редакцией А.В.Брызгалика-М: Акалитика-Пресс, 1997
47. *Петрова Г.В.* Налоговое право. Учебник для вузов. М : ИНФРА-М-Норма, 1997.
48. *Черник Д.Г.* Налоги в рыночной экономике. М: «Финансы», ЮНИТИ, 1997.
49. *Юткина Т.Ф.* Налоги и налогообложение. Учебник, 1998.
50. Налогово – бюджетная политика в странах с экономики переходного периода. Вито Танзи, 1993.
51. Налоги зарубежных государств, 1994.

MAZMUNY

Giriş	7
I bap. Salgydyň alamatlary we salgyt ulgamynda ulanylýan esasy düşüňjeler we adalgalar	8
1.1.1. Salgyt töleýjiler, ygtyýarly edaralar, salgyt ýumuşçysy, kanuny wekil, salgyt töleýjiniň ygtyýarly wekili	8
1.2.2. Salgyt salynýan binýat we salgyt özeni	11
1.3.3. Salgyt möçberi we salgyt (hasabat) döwri. Salgyt ýeňillikleri	14
1.4.4. Salgytlaryň tölenýän möhletleri	17
1.5.5. Salgyt habarnamasy we salgyt beýannamasy	20
II bap. Goşulan baha üçin salgyt	22
2.1.6. Goşulan baha üçin salgydy töleýjiler. Salgyt salynýan we salgyt salynmaýan amallar	22
2.2.7. Goşulan baha üçin salgydyň binýadyny anyklamak maksady bilen harytlaryň ýerleşdirlendigini, işleriň ýerine ýetirilendigini we hyzmatlaryň amal edilendigini kesgitlemegiň tertibi	26
2.3.8. Goşulan baha üçin salgyt boýunça salgyt özeni	30
2.4.9. Goşulan baha üçin salgydyň möçberleri, salgyt we hasabat döwürleri	33
2.5.10. Goşulan baha üçin salgyda deňişlilikde salgyt salynýan amallar boýunça berilýän ýeňillikler	35
2.6.11. Satyn alyjylara (buýrujylara, sarp edijilere) tölemegi talap edilýän goşmaça baha üçin salgydyň pul möçberi	38
2.7.12. Türkmenistanyň Döwlet býujetine tölenmäge deňişli goşulan baha üçin salgydyň deňişli pul möçberiniň hasaplanylýşynyň tertibi	40
2.8.13. Goşulan baha üçin salgyt boýunça salgyt beýannamasynyň tabşyrylýşynyň we salgydyň tölenilişiniň tertibi	46
III bap. Goşmaça tölegler	49
3.1.14. Goşmaça tölegi töleýjiler, goşmaça töleg salynýan binýat we salgyt özeni	49
3.2.15. Goşmaça töleg tölenmäge deňişli harytlaryň sanawy we goşmaça tölegiň möçberi. Salgyt we hasabat döwri. Goşmaça tölegler boýunça berilýän ýeňillikler	52
3.3.16. Türkmenistanyň gümrük serhediniň üsti bilen goşmaça töleg tölenmäge deňişli harytlar getirilende salgyt salynmagyň aýratynlyklary	55

3.4.17. Goşmaça tölegleri hasaplamagyň tertibi we goşmaça tölegi hasaplaşmak	55
IV bap. Ýerasty baýlyklardan peýdalanmak üçin salgyt	59
4.1.18. Ýerasty baýlyklardan peýdalanmak üçin salgydy töleýjiler, salgyt salynýan binýatlar we salgyt özeni.	59
4.2.19. Ýerasty baýlyklardan peýdalanmak üçin salgydyň möçberleri, salgyt we hasabat döwürleri	63
4.3.20. Ýerasty baýlyklardan peýdalanmak üçin salgydy hasaplamagyň, salgyt beýannamasyny tabşyrmagyň we salgydy tölemegiň tertibi	64
V bap. Emläk üçin salgyt	65
5.1.21. Emläk üçin salgydy töleýjiler we salgyt salynýan binýat.	65
5.2.22. Emläk üçin salgydyň salgyt özeni we salgyt möçberleri, salgyt we hasabat döwürleri. Emläk üçin salgyt boýunça berilýän ýeňillikler	68
5.3.23. Emläk üçin salgydyň pul möçberini kesgitlemegiň tertibi. Salgyt beýannamasyny tabşyrmagyň we emläk üçin salgydy tölemegiň möhletleri. Türkmenistanyň çäklerinden daşarda ýerleşýän emläk üçin salgydy hasaplamagyň tertibi.	71
VI bap. Edara görnüşli tarapyň peýdasyndan (girdejisinden) alynýan salgyt	72
6.1.24. Peýdadan (girdejiden) alynýan salgydy töleýjiler, salgyt salynýan binýat, jemi girdeji.	72
6.2.25. Salgyt salynýan peýdany kesgitlemek üçin kabul edilýän aýyrmalar	80
6.3.26. Ulanyş tölegleri. Esasy serişdeler we maddy däl aktiwler ýerleşdirilende kabul edilýän aýyrmalar. Lizingde peýdany kesgitlemegiň aýratynlyklary	88
6.4.27. Harytlary (işleri, hyzmatlary) öndürmek we ýerleşdirmek bilen baglanyşykly çykadjylar we ýitgiler. Ýerleşdirmekden daşary çykadjylar.	89
6.5.28. Esasy serişdeleri abatlamak, tebigy serişdeleri özleşdirmek, ylmy-barlag, taslama, tejribe-konstruktorçylyk işleri üçin çykadjylar	95
6.6.29. Bank we ätiýaçlandyryş hyzmatlaryny amal etmek üçin çykadjylar	96
6.7.30. Girdejileri we aýyrmalary hasabat (salgyt) döwürine degişli etmegiň tertibi. Özara garaşly edara görnüşli taraplaryň girdejisini hasaba almagyň aýratynlyklary	99
6.8.31. Peýdadan alynýan salgyt boýunça berilýän ýeňillikler. Peýdadan alynýan salgyt boýunça salgyt özeni	104
6.9.32. Peýdadan alynýan salgydyň pul möçberleri, salgyt we hasabat döwürleri. Peýdadan alynýan salgydyň pul möçberlerini kesgitlemegiň tertibi	107
6.10.33. Peýdadan (girdejiden) alynýan salgydyň tölenýän möhletleri. Salgyt beýannamasyny tabşyrmagyň tertibi.	110

6.11.34. Aýry-aýry edara görnüşli taraplar tarapyndan peýdadan alynýan salgydy hasaplamagyň we tölemegiň tertibi. Türkmenistanyň çäklerinden daşarda tölenen peýdadan (girdejiden) alynýan salgydy hasap etmek.	111
6.12.35. Türkmenistanyň çäklerinde işlerini hemişelik wekilhananyň üstünden amala aşyran Türkmenistana dahylsyz edara görnüşli taraplara peýdadan alynýan salgydy salmagyň aýratynlyklary.	112
6.13.36. Türkmenistandaky çeşmelerden girdeji alýan Türkmenistana dahylsyz edara görnüşli taraplara salgyt salmagyň aýratynlyklary. Iki gezek salgyt salynmagyny aradan aýyrmak.	115
VII bab. Şahsy adamlardan alynýan girdeji salgydy	121
7.1.37. Şahsy adamlardan alynýan girdeji salgydyny töleýjiler. Salgyt salynýan binýat. Salgyt töleýjiniň Türkmenistandaky çeşmelerden alýan girdejileri.	121
7.2.38. Şahsy adamlardan alynýan girdeji salgydynyň salgyt özeni we ony kesgitlemegiň aýratynlyklary.	123
7.3.39. Şahsy adamlardan alynýan girdeji salgydy boýunça salgyt özenine goşulmaýan girdejiler.	126
7.4.40. Şahsy adamlardan alynýan girdeji salgydyň salgyt binýady kesgitlenilende jemi girdejiden aýrylýan aýyrmalar.	132
7.5.41. Şahsy adamlardan alynýan girdeji salgydy boýunça kesgitlenilýän girdejiniň hakyky alnan senesi, salgyt we hasabat döwürleri. Salgydyň möçberi we salgydy hasaplamagyň tertibi.	137
7.6.42. Salgyt töleýjiler tarapyndan şahsy adamlardan alynýan girdeji salgydynyň hasaplanylyşy we tölenilişi. Salgyt beýannamasyny tabşyrmagyň tertibi.	140
7.7.43. Hususy telekeçileriň girdejilerine şahsy adamlardan alynýan girdeji salgydyny salmagyň ýeňillikli ulgamy.	142
7.8.44. Şahsy adamlardan alynýan girdeji salgydy boýunça iki gezek salgyt salynmagyny aradan aýyrmak. Türkmenistanda tölenilen girdeji salgydynyň pul möçberi hakynda tassyknama.	146
VIII bab. Ýerli ýygymlar	147
8.1.45. Mahabatlandyрма üçin ýygym.	147
8.2.46. Şäherleriň, şäherçeleriň we oba ýerleriniň çäklerini abadanlaşdyrmak üçin belli bir maksada gönükdirilen ýygym.	149
8.3.47. Awtoduralgalaryň eýelerinden alynýan ýygym.	152
8.4.48. Awtomobilleriň ýerleşdirilmegi üçin ýygym. Itleriň eýelerinden alynýan ýygym.	153
Peýdalanylýan edebiýatlar.	155

Ýagmyr Çarygeldiýew, Abdykerim Muhanow, Söhbet Wekilow

SALGYTLAR WE SALGYT SALMAK

Ýokary okuw mekdepleri üçin okuw kitaby

Redaktor

E. Berdiýewa

Teh. redaktor

O. Nurýagdyýewa

Surat redaktory

G. Orazmyradow

Neşir üçin jogapkär

H. Hajygurbanow

Çap etmäge rugsat edildi 25.02.2015.

Ölçeği 60x90¹/₁₆, Edebi garniturasy.

Şertli çap listi 10,0. Şertli reňkli ottiski 13,25.

Hasap-neşir listi 9,31. Çap listi 10,0. Sargyt № 3087. Sany 1 000.

Türkmen döwlet neşirýat gullugy.

744000. Aşgabat. Garaşsyzlyk şaýoly, 100.

Türkmen döwlet neşirýat gullugynyň Metbugat merkezi.

744004. Aşgabat. 1995-nji köçe, 20.